

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVI (2018),
Книжка / Issue 2

ДОКЛАДИТЕ НА БРИТАНСКИЯ ГЕНЕРАЛЕН КОНСУЛ УИЛЯМ ГИФОРД ПАЛГРЕЙВ ЗА БЪЛГАРСКОТО УЧРЕДИТЕЛНО СЪБРАНИЕ В ТЪРНОВО

Алека СТРЕЗОВА

THE REPORTS OF THE BRITISH CONSUL-GENERAL WILLIAM GIFFORD PALGRAVE ABOUT THE BULGARIAN CONSTITUENT ASSEMBLY IN TARNOVO

Aleka STREZOVA

Abstract: The present publication contents the reports of William Gifford Palgrave, the British Consul-General in Bulgaria after the liberation of the country from the Ottoman yoke in 1878, to Robert Gascoyne-Cecil, 3rd Marquess of Salisbury, Foreign Secretary (1878–1880), three times Prime Minister of the United Kingdom and the leader of the Conservative Party. The reports are preserved in the National archives in London. An experienced diplomat, Palgrave was the first among the European delegates to come to the new capital Sofia. The task of the European diplomats was to observe the creation of the Bulgarian administration, to examine closely the Provisional Russian Administration and to contribute to the interests of their governments. An important aspect of Palgrave’s mission in the Principality was his presence and observation of the meetings of the Constituent Assembly in Tarnovo in 1879, which was convened in order to adopt the Organic law (constitution) of the new state. Palgrave excels as a diplomat and often turned out to play an active role in the reconciliation of the hostile groups and continuation of the debates. He was able to become deeply acquainted with the Bulgarian national character, which helped him in his diplomatic activities in the country. Palgrave followed the instructions of his government, stuck to the decisions of the Congress of Berlin and opposed the Russian policy in the Balkans and at the same time tried to attract the Bulgarians on the British side and to recognize the interests of the minorities.

Key words: William Gifford Palgrave, Ottoman Empire, The Congress of Berlin, Principality of Bulgaria, Constituent Assembly, Notables, the Organic Law.

През последната четвърт на XIX век България се завръща на европейската политическа сцена като автономно и трибутарно Княжество с християнско правителство и народна войска (милиция). За първи път спомената в Санстефанския прелиминарен мирен договор (19 февруари/3 март 1878), статутът на новоконституираната държава е международно признат с Берлинския договор, подписан от представителите на всички Велики сили и Османската империя (1/13 юли 1878)¹. Новият документ повтаря предишните клаузи от Сан Стефано за избор на княз, свободно посочен от народа, утвърден от Портата със съгласието на Великите сили, както и за свикването на едно събрание на първенци в България, чиято задача ще бъде изработването на Органически устав на Княжеството. И макар Берлинският договор да спазва заложеното няколко месеца по-рано по отношение на политическото и административно устройство на новата държава, то териториалните клаузи на споразумението категорично ограничават постановеното в Сан Стефано и разделят земите, населени с българи, на три основни части: тези на васалното Княжество, другите на автономната Източна Румелия и третите – на останалата под османска власт Македония. Всъщност, макар териториалните клаузи на Берлинския договор да не са новост за европейските сили, подготвили ги преди конгресното лято на 1878 г.², те са тежък удар за българското население, вкусило за кратко от ранните плодове на свободата.

¹ Текстовете на двата договора вж. у **Генов, Г. П.** 1940, с. 240–273, 274–325.

² Още преди и по време на Руско-турската война, както и след подписването на Санстефанския мирен договор, се водят непрестанни разговори между представителите на Великите сили за съдбата на Балканите. Това, което става ясно от проведените между страните срещи, е, че няма да се допусне създаването на голяма държава в Югоизточна Европа. За въпросните споразумения вж. **Munro, H.** 1918, pp. 5–6.

Берлинският договор регламентира трудно поддържаания баланс на силите и страха от руска доминация на Балканите. Член 6 на контракта гласи, че Временното руско управление в страната до приемането на Органически устав, ще се ръководи от руския императорски комисар, подпомаган от османския му колега и изпратените специални европейски делегати. Предвиденият колективен контрол дава гаранции на европейския концерт, че интересите му в региона ще бъдат защитени. За целта в столицата София са изпратени чужди представители с ранг на консули, които ще наблюдават изграждането на българската администрация, ще следят отблизо руското управление и ще работят за прокарването на интересите на своите правителства.

Един от тях е делегатът на британското правителство Уилям Гифорд Палгрейв. Роден на 24 януари 1826 г., той израства в семейството на сър Франсис Палгрейв, английски историк, писател и антиквар, смятан за създателя на модерната организация на британските архиви. Едва двадесетгодишен, Гифорд завършва Тринити коледж в Оксфорд със златен медал. По това време, вече силно привлечен от Изтока, Палгрейв постъпва в редиците на британската армия и заминава за Индия (1847). Година по-късно, напуснал военна служба, той приема католицизма и става мисионер в Индия, Сирия и Арабия. Познавач на половин дузина европейски езици и много от диалектите на Изтока, авантюрист и с вкус към риска, Палгрейв е въввлечен в редица тайни мисии в региона, една от които е освобождаването на британския консул Камеърън и други високопоставени затворници от Етиопия през 1865. Четиридесетгодишен, той влиза в британския дипломатически корпус: консул в Сухуми (1866), Трабзон (1867), о. Св. Тома и Св. Кръст (1873), Манила (1876). Две години по-късно е назначен за генерален консул в Княжество България (23 септември 1878), а от 20 юни 1879 г. – и за (дипломатически) агент. Следва консулска мисия в Банкок (ноември 1879) и пост на министър-резидент и генерален консул в Уругвай, където впоследствие умира (1884–1888)³.

Уилям Гифорд Палгрейв, ок. 1880 г.
Lock & Whitfield; Sampson Low, Marston, Searle and Rivington© National Portrait Gallery, London

Палгрейв е първият от европейските делегати, който пристига в София. Освен него в края на октомври (н.ст.) 1878 г. в столицата е само османският комисар Пертеф ефенди.

В духа на постановленията на Берлинския договор и следвайки инструкциите на своето правителство, англичанинът активно започва да следи събитията в Княжеството. Проницателен и активен наблюдател, способен по силата на житейския си опит да получава и анализира богата информация от различни източници, Палгрейв се превръща в обективен и прецизен агент на британското правителство. С особен интерес той наблюдава развитието на Кресненско-Разложкото въстание в Македония заради подозренията за руско участие. Неговите пространни рапорти по темата разкриват един прозорлив познавач на българските стремежи и съпричастността му към нещастieto на българските бежанци, които той лично среща по време на обиколката си из засегнатите от въстанието центрове.⁴

Съществен период от мисията на Палгрейв в Княжеството е свързан с присъствието и наблюдението на заседанията на Учредителното събрание в Търново, свикано в старата столица, за да приеме основен закон на новата държава. Първият общонароден форум в страната се превръща в пробен камък за раждащия се български парламентаризъм⁵. Първите български законотворци, наречени по сполучливия израз на проф. Палангурски „учредителите“ [Палангурски, М. 2014], представляват пъстра палитра от делегати, различни по образование и имуществен ценз, представители на националния или локалния политически и културен елит, изявени и активни народни водачи, носители на модернизацията в различни сфери на обществения живот; избрани по звание или посочени на всеобщи избори. В първите месеци на

³ Повече за Уилям Гифорд Палгрейв вж. *The Foreign Office List for 1911...*, p. 449; вж. също *Palgrave, W. G.* 1917.

⁴ Някои от докладите на Уилям Палгрейв за Кресненско-Разложкото въстание и положението на македонските българи са публикувани в: *Британски документи по националния въпрос...*, с. 42–44, 62–63, 63–65, 71–73, 73–77, 78–95, 97–98, 106–108, 108–113, 113–115, 116–118, 123.

⁵ Множество автентични свидетелства на времето, посветени на Учредителното събрание, могат да се открият в сборниците с документи и мемоари, като например *Алманах на Бълг. конституция...; Учредително НС. Документи...; Учредително НС. Дневници...; Учредително НС. Спомени...*

1879 г. Търново се превръща в център на политически и обществен кипещ и напълно закономерно чуждите делегати пристигат в старата столица, за да следят отблизо парламентарните дебати и да упражняват влияние върху народните прения.

Учредителното събрание започва своите заседания на 10/22 февруари 1879 г. в Търново, следвайки зададената линия в Берлин. На вниманието на депутатите е представен одобрен от Русия текст на Органически устав⁶, който българите трябва да обсъдят внимателно с оглед на народните интереси, но и който са свободни да променят според техните възгледи. Не всички българи обаче могат да участват пълноценно в заседанията на форума: Берлинският договор разделя българската територия и части от нея получават статут, различен от този на Княжеството. Голямото разочарование на българите от разпокъсането на народното землище и желанието им да протестират пред Европа застрашават заседанията с провал, но настоятелната намеса на ръководните лица и чуждите представители спомагат за преодоляването на кризата. В това отношение британският дипломат не само се отличава, но и често се оказва активна страна в усмиряването на враждуващите групировки и продължаване хода на дебатите. В докладите личат намеренията на Палгрейв да работи в рамките на инструкциите, дадени му от неговото правителство. Съблюдаването на постановленията на Берлинския договор, противостоещото на руската политика на Балканите, опитите за привличане на българите на страната на Великобритания, спазването на интересите на малцинствата – това са само малка част от въпросите, които британският специален делегат следи с голям интерес. В изложенията му се вижда и неговата лична пристрастност: прозира дълбокото вникване в българския национален характер, способност, придобита през дългогодишните му странствания сред малки и непознати народи, една симпатия, която не остава скрита за останалите му колеги⁷. Палгрейв проследява основните настроения сред учредителите, вижда раждането на двете основни течения в ранния български политически живот, анализира народния опит и светоусещане, дали своя отпечатък в законотворчеството. Добрият прием, който има сред българите, е признат негласно от неговите колеги, гласували му доверието да произнесе приветствена реч от името на всички делегати при откриването на Събранието. Ежедневието на Палгрейв по време на престоя му в Търново е динамично: той общува с местни партизани, говори със своите колеги специални делегати, събира богата информация по хода на заседанията, пътува в триъгълника Търново–Букурещ–Константинопол, консултира се с други британски дипломати по положението на Балканите, непрестанно е нащрек за руското влияние над депутатите и за потенциалните народни вълнения в другите области, населени с българи. Народният форум в старопрестолния град завършва с приемането на Търновската конституция (16 април 1879 г.), а на следващия ден ново изборно събрание посочва и първия български княз.

Задълго фокусът на изследванията на Учредителното събрание се поставяше предимно върху документи от местен характер и спомени на меродавни и свързани със събитието лица. Днес, когато тази тема е обстойно анализирана, идва време да се обърнем към чуждия прочит на това толкова важно за нашата история събитие, да се погледнем през очите на другия и да не се страхуваме да получим външната оценка за първите стъпки на българския конституционализъм.

Докладите на Уилям Гифорд Палгрейв се съхраняват в Националния архив в Лондон (The National Archives at Kew, фонд на Британското външно министерство/Foreign Office) под сигнатура 78/2838 (1878) и 78/2982 (1879). Копия на докладите могат да бъдат открити и в Централния държавен архив в София (ЦДА), КМФ 04, Инв. № 158/1 (1878) и КМФ 04, Инв. № 457/22 (1879). В настоящото издание са ползвани текстовете, съхранявани в британското архивохранилище⁸. Подбрани са специално докладите, свързани с хода на Учредителното събрание в Търново, датите в изложението са по нов стил. Документите са дадени в оригинал на английски, придружен с превод на български език⁹. Писани са от Уилям Гифорд Палгрейв, генерален консул на Великобритания, до Робърт Гаскойн-Сесил, лорд Солсбъри, британски външен министър (1878–1880), трикратен министър-председател и лидер на Консервативната партия. За улеснение на читателя имената на подател и адресат са пропуснати в описанието на документите. Възприето е западното название на османската столица Константинопол.

⁶ Текстът на Органически устав вж. в: **Алманах на Бълг. конституция...**, с. 188–245.

⁷ **Илчев, И.** 1997, с. 225. В едно от донесенията си френският консул Жул Шефер пише: „Господин Палгрейв, който може да бъде упрекат, че е прекалено близък и прекалено открито извява чувствата си на симпатия към българите и че много ги е насърчил, че ще подкрепи техните протести пред Европа...“.

⁸ Достъп до докладите на британския дипломатически агент имах по време на кратка командировка в Лондон през 2014 г. по проекта на Института за исторически изследвания „България – извори и документи“ (BG051PO001-3.3.06-0058 с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейски социален фонд на ЕС) с научен ръководител проф. дин Илия Тодев.

⁹ Подборът и преводът на текстовете е на Алека Стрезова; езикова редакция – Венелин Николаев.

№ 1

Депеша относно първоначалния проект на Н. Пр. Руския императорски комисар княз Дондуков за изпълнението на чл. 3 и чл. 4 от Берлинския договор

Sophia, November 15, 1878
(No 11, „political and confidential”)

My Lord,

I have the honour to report to your Lordship the method, proposed by His Excellency the Imperial Russian Commissary Prince Dondoukoff for carrying out Article III and IV of the Berlin Treaty, as explained to me by himself in private conversation, shortly before his departure for Livadia.

He considers that by the words “Notables of Bulgaria” are principally designated: (1) the Bishops of the Principality; (2) the Presidents of the several civil and municipal Councils or Assemblies in the Provincial Districts; (3) the established Educational Professors, who, I may here remark, are all Bulgarians; (4) the larger landed Proprietors or “Chorbadjees” throughout the region; (5) any particular person of intellectual note and good standing whom his neighbours might consider proper for Election as “Notable” in the manner to be subsequently defined.

On the other hand the Prince considers that the term does not include: (1) the Heads of Monasteries; (2) the Governors of Kazas, at least under existing circumstances.

The assembly of Notables to be convoked at Tirnovo, for the purpose of drawing up the Organic Law would, in the Prince’s opinion, consist of classes (2), (3), (4) and (5) above enumerated: class (1) being omitted, as not of a character to bear part in legislative work.

Regarding classes (2) and (3) the Prince considers that objection might validly be made to the individuals actually included in them, because nominated during the first days of conquest and military occupation. Accordingly he thinks that the convoking of the Assembly ought to be postponed till a date when, their tenure of office having expired, these first nominees will have been succeeded by others appointed during the present tranquil and, comparatively speaking, normal state of things.

This date, by the Regulation of force, will be the 27th December, present year, (15th December, old style) and this in consequence His Excellency proposes to fix for the opening of the Assembly.

Coming to classes (4) and (5), he is of opinion that, as it would be an invidious if not an impossible task for the Provisional Administration to designate the “Notables” among them best entitles as such to take part in the Assembly, the choice of such should be left to popular Election and should be made as follows.

Every village or aggregation of hamlets amounting to one hundred houses, absolutely independent of differences of creed or race, is to designate, by household suffrage, Five Electors: and these again, will, by a majority of votes among themselves, choose one of their own number to be a constituent member of the Assembly.

The Members thus elected would, the Prince thinks, fairly represent classes (4) and (5). They will constitute the purely national, or popular, element in the Assembly. He says that he finds, on computation, that the number of Members belonging to these classes will exceed by a slight majority that made up by the Members of the semi-official Classes (2) and (3).

The Assembly having been thus composed and convoked at Tirnovo on the date already assigned, His Excellency will proceed thither, and in person open the proceedings: after which he will return to the present provisional Capital, namely Sophia, leaving a Russian Official designated by himself as Referee for the Assembly where required.

The precise attributions of this Official, as also the determination of the Presidentship of the Assembly, we left for further discussion: these points being more perhaps than any others, of a nature to require careful and deliberate adjustment.

When the Legislative work of the Assembly is concluded and promulgated, which will be in due course towards the end of April 1879, the necessary measures for the Election of the new Prince will immediately follow.

These will chiefly consist in: Firstly, adding Class (1) to the existing Assembly.

Secondly: in doubling, by means of an Elective process identical with that already described, the number of Members belonging to the Popular classes (4) and (5): who will thus outbalance the quasi-official Classes (2) and (3) in a proportion of somewhat more than two to one.

The precise manner in which the Assembly itself thus constituted will conduct the Election of the future Prince, we left, for want of time, to further discussion.

But for what touches the personality of the said Prince, to be in due form elected, his Excellency stated in the most positive manner:

Firstly: That no Russian born, or Russian subject whoever, could under any circumstances be held eligible for the Post, or could accept it. He rejected in particular the idea of his own Election, or that of General Ignatieff, as absolutely inadmissible and contrary to common sense.

Secondly: that the Election of any individual, whatever his rank and position, belonging to Servia, Roumania, or Montenegro, would be injudicious, and would lead to ill consequences.

Thus far Prince Dondoukoff: mainly speaking his own ideas: partly, I allow, modifying and adapting them to mine. These matters will, of course, be more completely discussed between the Prince, myself, and my colleagues, when the latter shall have arrived. For the moment Pertev Effendi, the Imperial Ottoman Commissary being the only one present, and the Prince not having yet, as I discovered, communicated his ideas to him, I thought it would be premature to inform him on these matters, and have accordingly abstained from doing so.

Regarding the Programme thus sketched I now beg respectfully to submit to Your Lordship the following remarks.

Firstly: That whatever method be laid down for the formation and proceedings of the Assembly at Tirnovo, and however honestly it be carried out, it is impossible under existing circumstances, even though strictly within the limits of the Berlin Treaty, that Russian influence should not have considerable weight in the deliberations.

Secondly: That however such influence will not, or at least need not, in the present stage of Bulgarian feeling, be absolutely preponderant.

Thirdly: That the Programme itself, if honestly carried out, leaves such feeling sufficient liberty for manifesting itself in action.

Fourthly: That the said Programme by studiously ignoring in its provisions all distinction of creed or race, leaves a fair field open for Mahometan or Greek representation in the Assembly, according to the localities where either of those elements predominates.

Fifthly: it may be objected that no studied provision is made for the representation of Minorities. But, I humbly submit, the methods resorted to elsewhere for such representation are practically inapplicable to these regions, and to an Assembly of the nature under consideration: and might, if attempted, prove injurious: would certainly remain ineffective.

Sixthly: That, reserving for ulterior consideration the topics expressly noted as left for the present indeterminate, the Programme appears to me to contain nothing inadmissible, or contrary to the spirit of the Berlin Treaty.

Sevently: That direct contradiction or essential modification in the said Programme thus defined, if strongly urged by the "Delegates" is likely enough to be after a feint of opposition, conceded by the Russians: who would avail themselves of it to complicate matters, and to awake among the Bulgars an antagonistic feeling towards the Delegates, or, rather, towards the Powers which they represent. Some manoeuvre of the kind may rationally be expected when the time for the Election of the future Prince draws near.

Having thus taken the liberty of stating my opinion, and promising that it is merely a personal one, formed at first view of the topic and conditional on what may yet come to light, but above all on Your Lordship's approval: I have now the honour most respectfully to beg the guidance of Your Lordship's advice and instructions:

Firstly: as to any particular point requiring modification or rejection in the Programme thus sketched out by the Imperial Russian Commissary.

Secondly: any suggestions which Your Lordship might desire to make in addition to or in completion of the above.

Thirdly: as to the expediency of my presence in person, for a longer or shorter period, alone, or with one or more of my colleagues, at Tirnovo, during the course of the Assembly.

There is yet a fourth point, on which I would most respectfully beg the favours of Your Lordship's guidance. This, I shall have the honour of submitting because distinct in a manner from the three preceding in my next Serial Despatch.

София, 15 ноември 1878 г.

(№ 11, гриф „политическа и поверителна“)

Ваша Светлост,

Имам честта да съобщя на Ваша Светлост метода, предложен от Н. Пр. руския Императорски комисар княз Дондуков¹⁰, за изпълнението на чл. чл. 3 и 4 от Берлинския договор, както той самият ми обясни в частен разговор, малко преди да се отпрати за Ливадия.

Той смята, че с думите „български първенци“ се означават главно 1) висшите духовници в Княжеството; 2) председателите на градските и общинските съвети или събрания в провинциалните райони; 3) видните учители, които, смея тук да отбележа, са все българи до един; 4) едрите земевладелци или „чорбаджии“, в цялата страна; 5) всеки образован и с добра репутация човек, когото съседите му биха преценили за подходящ да бъде избран за „първенец“, по начин, който ще се определи впоследствие.

От друга страна, Князът смята, че терминът не включва: 1) игумените на манастирите; 2) управителите на кази, поне при съществуващите обстоятелства.

Събранието на първенците, което предстои да се свика в Търново, за да изготви Органически устав, според Княза ще се състои от гореизброените категории (2), (3), (4) и (5), като първата категория се пропуска като неподходяща да участва в законодателна дейност.

По отношение на втората и третата категория Князът смята, че може да има основателни възражения срещу лицата, които понастоящем са включени в тях, заради това, че са били назначени в първите дни от завоюването и военната окупация. Съответно той смята, че свикването на Събранието трябва да се отложи за дата, когато техният мандат вече ще е изтекъл и тези първоначални избраници ще бъдат заменени с други, назначени при сегашните спокойни и относително нормални условия.

Тази дата съгласно Правилника за приложение ще бъде 27 декември същата година (15 декември по стар стил) и Н. Пр. предлага тя да се определи като дата за откриване на Събранието.

Що се отнася до четвъртата и петата категория, той е на мнение, че би била незавидна, ако не и невъзможна задача за Временното руско управление да излъчи „първенци“ сред най-подходящите да вземат участие в Събранието, затова тях следва да ги изберат на всенародни избори, а изборът трябва да се проведе, както следва:

Всяко село или съвкупност от махали до 100 къщи, без разлика на вяра и народност, трябва да определи, гласувайки по домакинства, по петима изборни представители: последните, след като проведат вътрешно гласуване помежду си, ще изберат един от тях да стане редовен член на Събранието.

Избраните по този начин членове според Княза ще представляват справедливо четвъртата и петата категория. Те ще образуват чисто националния, или народен, елемент в Събранието. Той казва, че по негови изчисления броят на членовете на тези категории незначително ще надвиши групата на членовете на полуслужебно посочените втора и трета категория.

Когато така съставеното Събрание се свика на вече определената дата в Търново, Н. Пр. лично след това ще открие заседанието, след което ще се завърне в сегашната временна столица София, оставяйки за арбитър в Събранието посочен от него руски сановник, ако възникне такава необходимост.

Точните функции на този сановник, както и избора на председателство на Събранието, ги оставихме за разискване за по-нататък, тъй като тези точки вероятно са много повече от всички останали и такива, които изискват внимателна и обмислена корекция.

Когато законодателната работа на Събранието завърши и се обнародва, нещо, което се очаква да стане към края на месец април 1879 г., незабавно ще приведат в действие необходимите стъпки по избора на новия княз.

Те ще се изразяват най-вече в:

първо, да се присъедини категория (1) към вече съществуващото Събрание.

второ, да се удвои, чрез избирателна процедура, идентична с гореописаната, броят на членовете, принадлежащи към народните четвърта и пета категория, които по този начин ще превишат квази-служебните втора и трета категория в съотношение малко повече от две към едно.

Точният начин, по който така съставеното Събрание ще проведе избора на бъдещ княз, ние оставихме от липса на време, за обсъждане по-нататък.

¹⁰ Княз Александър Дондуков-Корсаков (1820–1893) – руски офицер, участник в Руско-турската война 1877–1878, оглавява Временното руско управление след смъртта на княз Владимир Черкасски (от 8 май 1878).

Но по отношение личността на въпросния княз, за да бъде надлежно избран, Н. Пр. заяви най-категорично:

Първо: никой руснак по рождение или руски поданик при никакви обстоятелства не може да бъде избран и не може да приеме поста. Той изрично отхвърли идеята да бъде избран той самият или пък генерал Игнатиев¹¹ като абсолютно неприемлива и противна на здравия разум.

Второ: избирането на когото и да било, без значение на ранг и положение, от сръбски, румънски или черногорски произход, би било неуместно и би довело до лоши последствия.

Досега княз Дондуков главно изразяваше свои собствени идеи: отчасти аз си позволих да ги наглася и адаптирам към моите. Тези въпроси, разбира се, Князът, аз самият и моите колеги, когато вече ще са пристигнали, ще ги разискаме в по-голяма пълнота. Тъй като засега Пертеф Ефенди¹², османският императорски комисар, е единственият присъстващ тук и, както разбрах, князът все още не му е споделил тези свои идеи, затова аз реших, че ще бъде преждевременно да го осведомя по тези въпроси и затова се въздържах да го сторя.

По отношение на така начертания проект почтително моля да представя на Ваша Светлост следните бележки:

Първо: какъвто и начин да се приложи по съставяне и провеждане заседанията на Събранието в Търново, и колкото и честно да бъде прокаран, при съществуващите обстоятелства е невъзможно дори и строго поставено в рамките на Берлинския договор, руското влияние да няма значителна тежест в дебатите.

Второ: все пак подобно влияние не ще бъде, или поне не трябва да бъде, при сегашните български чувства, абсолютно преобладаващо.

Трето: самият проект, ако бъде изпълнен честно, остава на едно такова чувство достатъчно свобода да се прояви в действие.

Четвърто: въпросният проект, прилежно игнорирайки в своите разпоредби всяко различие по отношение на вяра или народност, оставя достатъчни възможности за мохамеданско или гръцко представителство в Събранието в онези населени места, където някой от тези два елемента преобладава.

Пето: може да се възрази, че не са взети никакви добре обмислени мерки с оглед представителството на малцинствата. Но смирено твърдя, че методите, до които се прибегва другаде за подобно представителство, са практически неприложими в тези райони и при Събрание от подобен характер и биха могли, ако се приложат, да се окажат вредни и със сигурност биха се оказали безрезултатни.

Шесто: изключая горните теми, които, както изрично се отбелязва, се оставят за по-нататъшно обсъждане и засега остават неопределени, Проектът ми се струва, че не съдържа нищо неприемливо или противоречащо на духа на Берлинския договор.

Седмо: пряко оспорване или съществено изменение на така съставения проект, дори и да бъде поискано от „делегатите“, е по-вероятно да стане след престорен отпор, от който руснаците ще отстъпят, възползвайки се от това, за да усложнят работите и да събудят у българите враждебни чувства към делегатите или по-скоро към силите, които те представляват. Нещо подобно може логично да се очаква, когато наближи времето за избор на бъдещ княз. Като си позволих така да изразя своето мнение и обещавайки, че е само лично такова, формирано при първоначален поглед върху въпроса и зависи от това, какво може да излезе наяве, но най-вече от одобрението на Ваша светлост: сега имам честта най-почтително да помоля за съвет и насоки от страна на Ваша светлост:

Първо: по отношение на всяка специална точка, изискваща изменение или отхвърляне на така очертаната от Руския императорски комисар проект.

Второ: всякакви предложения, които Ваша Светлост би искал да направи в допълнение или заключение на въпросния проект.

Трето: за целесъобразността на личното ми присъствие за по-дълъг или по-кратък период, било сам, било с един или двама мои колеги, в Търново по време на работата на Събранието.

¹¹ Граф Николай Павлович Игнатиев (1832–1908) – руски политик, дипломат, генерал от пехотата; дългогодишен посланик в Цариград (1864–1877), активен участник в сключването на Санстефанския мирен договор.

¹² Пертеф Ефенди (неизв.) – арменец от католическо вероизповедание, служи в османското външно министерство, генерален консул в Тифлис и Виена (60-те години на XIX в.), член на комисия, изпратена в Пловдив да разследва потушаването на Априлското въстание (1876), преговарящ с Белград за спиране на огъня по време на Сръбско-турската война (март 1877). Османски императорски комисар в България (1878–1879).

Има и *четвърто*, за което най-почтително моля благосклонното напътствие на Ваша Светлост. Това ще имам чест да предам в моя следваща поредна депеша, защото в известен смисъл се различава от трите предходни.

№ 2

Депеша с допълнителни въпроси, касаещи събранието на първенците в Търново

Sophia, November 23, 1878
(No 13, „political”)

My Lord,

Referring to the subject of the Assembly of Notables at Tirnovo, and the Election of the Prince, mentioned in my Despatch No 11, present series, I have the honour to report:

That I have requested and received distinct and positive assurance from Mr. Josephovich, the Diplomatic Agent of the Russian Provisional Government, that the future President of the Assembly of Notables at Tirnovo, for the redaction of the Organic Law and the Election of the Prince shall be a native of the Principality, chosen among the Members of the Assembly itself by majority of votes.

Also: that the Russian official, to be hereafter designated by the Provisional Government as a Referee between itself and the Assembly, will have neither seat, nor voice within the latter nor part in its deliberations.

I have also been assured, on the same authority, that the quota for which the Principality is to be held liable in regard of the general Ottoman debt as also the amount of annual Tribute, will be investigated, determined, and made public previous to the Election of the Prince.

Here on I stated my claim to have an authoritative part in the said investigation and determination. This was at once admitted and promise made of putting me in possession of the necessary preliminary statistics within the shortest possible delay.

София, 23 ноември 1878 г.
(№ 13, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Досежно въпроса за събранието на първенците в Търново и избора на княз, споменат в моята депеша № 11¹³, настояща поредица, имам честта да Ви докладвам:

Изисках и получих ясни и положителни уверения от г-н Юзефович¹⁴, дипломатически агент на Временното руско управление, че бъдещият председател на събранието на първенците в Търново, свикано за изготвяне на Органически устав и избор на княз, ще бъде родом от Княжеството и ще се избере измежду членовете му с висшегласие.

Също така: руският сановник, когото предстои Временното управление да посочи като арбитър между Управлението и Събранието, няма да има нито място, нито глас в последното, нито ще взема участие в разискванията.

Същият агент ме увери също, че частта, в която Княжеството ще се държи отговорно както по отношение на общия османски дълг, така и по отношение размера на годишния трибут, ще се претегли, определи и публично оповести преди избора на княз.

Поради това аз изразих моето желание да имам съществена роля във въпросната преценка и определяне. Това веднага ми беше признато и ми обещаха в най-скоро време да ме снабдят с необходимите предварителни статистики.

¹³ Виж тук документ № 1.

¹⁴ Трофим Павлович Юзефович (1840–1883) – руски дипломат, служил като консул на Балканите, чиновник във Временното руско управление и ръководител на Отдела за външни работи на Княжество България (април–юни 1879 г.).

№ 3

Депеша относно промените в първоначалния състав на членовете на събранието на първенците, което ще бъде свикано в Търново

Sophia, December 19, 1878
(No 25, "political")

My Lord,

I have the honour to report to Your Lordship the complete scheme for the Assembly of Notables to be convoked at Tirnovo, in accordance with Article IV of the Treaty of Berlin, as stated to me in conversation by the Imperial Russian Commissioner: under the reserve however of the approbation or modification of the Russian Government, to which the scheme has been communicated: but from which no ultimate answer has been received up to date. I should add however that the answer is expected to be confirmatory in every particular.

The first class of notables will be composed of the Presidents of the Judicial, Administrative and Municipal Councils. One of each of these exists in every kaza or district: the total number of districts in the Principality being thirty eight. This gives three times thirty eight, or one hundred and fourteen members of the future Assembly. To these must be added the Presidents of the two superior Councils, or Courts, established in each of the five sub-provinces, or Sandjaks, of Bulgaria, namely Sophia, Widdin, Rustchuk, Tirnovo and Varna: making accordingly ten more members: the Total of official Nominees being thus brought up to one hundred and twenty four.

Here however it should be noted that of these Presidents, the Judicial only are strictly official nominees: the Administrative and Municipal being appointed by popular election. Hence, the number of Notables of this class strictly designated by the Provisional Government will be, all comprised, forty three: the remainder, designated by the popular will, being eighty one, that is, nearly double the number of the former.

The Second class of Notables is composed of individuals elected ad hoc for the Assembly, by popular suffrage. Every born Bulgarian, whatever his origin, denomination, or creed, over twenty two years of age, and powered of real property, whatever its amount, or exercising any profession or trade, productive of income, has a vote. Servants, apprentices, day-labourers and the like are alone thus excluded. For the presidential elections before alluded to within the Kazas or Districts, a basis of fifty households, averaging, it is calculated, two hundred electors is taken. This group chooses, by Ballot, a candidate, who then, in concert with the other candidates chosen by similar groups, proceeds to a second election, also by Ballot, from among the preciously elected candidates themselves: the individual who in this second Ballot obtain a majority, becoming President, municipal or administrative as the case may be.

For the election of the second class of Notables to be chosen ad hoc for the Assembly, a basis of ten thousand souls, or five hundred households approximately, is taken. This will give, it is reckoned, about one hundred and twenty members, designated solely for the Assembly by popular suffrage: which will in this case, as in the former, proceed by double election, based on Fifties, and resulting accordingly in Ten candidates, and out of them one member for each group. Here it may be noted that the total population within the Principality is approximately taken at One Million, Two hundred thousand souls.

This second class, taken with the first, brings the "Notables" of the future Assembly up to two hundred and forty four.

Third class: the Bishop resident, Nine of whom belong to the Bulgarian rite, and one to the Greek, Total Ten: which added to the former makes up two hundred and fifty four. It is to be noted that the Bulgarian Bishops, according to the usages in force among their community, belong to the popular rather than to the official element.

With this class are to be reckoned the muftis of the Mahometan and the Hakam-Bashis of the Jewish communities. There is one, and but one, of each resident in Bulgaria. Total two: grand total thus far, two hundred and fifty six.

Fourth and last class: Thirty Members, to be directly nominated by the Imperial Russian Commissary himself: who intends, as he informed me, to make use of this faculty, if conceded to him by his Government, chiefly for equalizing the popular representation with the number of those who have a right to be represented, particularly where there might be room to fear lest old-standing antipathies or prejudices should have interfered with elective fairness. Thus, he proposes, by this very means, to bring the number of Mahometan "notables" in the Assembly up to ten or eleven, a number which they could hardly otherwise attain, yet which approximately

corresponds, at the above-given proportion of one to ten-thousand souls, to the number of Mahometans actually resident in Bulgaria. The Greeks have already returned a Greek delegate for Varna, outside which town they can hardly be said to exist in this Principality. A Bishop and a member will accordingly give them ample representation. To His Excellency's great satisfaction I laid before him a tolerably exact computation, which I had previously obtained from good authority, of the number of Bulgarian Jews, whose equivalent representation will also be attended to. Adding the thirty "notables" thus collected to those before enumerated, the Total will be found at, or near, Two hundred and eighty six.

The Assembly will elect its own President and other Officers: outside of whom no priority of rank or position is to be recognized among the Members. The proceedings will be opened by the Imperial Commissary, in a speech of which His Excellency read me the draft. He will submit to them the project of an Organic Law, or Constitution, but will distinctly inform them that they are perfectly free to reject, accept or modify it, in whole or in part, as they may think best. This project of an Organic Law, His Excellency declared himself ready to communicate to me, as soon as it should have been sanctioned, or modified at S. Petersburg, and before it should be submitted to the Assembly. But as it had been submitted to the Imperial Government, he did not feel at liberty to make it a subject of discussion till after the expression of Government opinion on the matter. Besides till then it could not be considered as official.

From other sources I have been made cognizant that the elaboration has been chiefly the work of a learned and intelligent Russian official, with whom I am acquainted, here resident: with the co-operation of a Bulgarian, in high esteem among his countrymen, also known to me. It regards the Princely Dignity and its rights or privileges; its duties towards Suzerain and subjects; the Ministry; the form of popular representation; and some other points of general bearing; but without descending to special or legislative details.

Immediately after the opening of the proceedings of the Assembly, the Russian Commissary will return to Sophia, leaving Mr. Lukianoff, a Russian legist of high reputation, as Referee for the Assembly where required, but with no voice or right of interference in the proceedings.

These will, it is expected, occupy about a month or six weeks, at the end of which time the Assembly, having determined the Organic Law, will be prorogued, to meet again, with the addition of a double number of elective members, in April, for the Election of the Future Prince.

His Excellency the Russian Commissary added that he would do everything to facilitate the presence of the Imperial Ottoman Commissary and the Delegates ad hoc at the Assembly: that a special place should be prepared for them: and he concluded by a pressing invitation to myself to be present at the opening.

As it seemed to me that such presence on my part would be very expedient on many grounds, I accepted His Excellency's invitation, subject always to Your Lordship's judgement and approbation.

The sixth of January, old style, being the eighteenth of the same month, new, is the day thus far fixed for the opening of the assembly. The severity of winter and the great degree to which the roads are, even already, blocked with snow, may possibly render it necessary, in order to reach Tirnovo in time, to leave Sophia eight or even ten days earlier.

I ought to add that the Elections, both of the First enumerated and Second Class of Notables, have already begun, and have not been, so far as I know, been attended by any irrelevant demonstrations, popular excitement or disturbance anywhere.

София, 19 декември 1878 г.
(№ 25, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да докладвам на Ваша светлост цялостния състав на Събранието на първенците, което предстои да се свика в Търново, съгласно член IV от Берлинския договор така, както в разговор ми го изложи руският Императорски комисар: все пак с резерви, докато не получи одобрение или не се внесат изменения от руското правителство, на което е бил съобщен съставът, но от което все още не е дошъл окончателен отговор. Трябва все пак да добавя, че отговорът се очаква да е утвърдителен.

Първата категория първенци ще се състои от председателите на съдебните, административните и общинските съвети. По един такъв има във всяка каза (окръг): общият брой окръзи в Княжеството е тридесет и осем. Това прави три пъти по тридесет и осем, или сто и четиринадесет членове в бъдещото събрание. Към тях трябва да се прибавят председателите на двата върховни съвета (съдилища), създадени във всяка една от петте подпровинции (санджаци) на България, а именно София, Видин, Русчук,

Търново и Варна: следователно се прибавят десет нови членове: по този начин броят на служебно посочените кандидати достига до сто двадесет и четири.

Все пак тук следва да се отбележи, че от тези председатели само съдебните представляват строго служебни назначения: административните и градските председатели са били назначени след всенародно гласуване. Ето защо броят първенци от тази категория, посочени от Временното управление в тесния смисъл на думата, ще бъде четиридесет и три: останалите, излъчени чрез всенародно гласуване, са осемдесет и един, което е почти двойно спрямо числото на първите.

Втората категория първенци се състои от лица, нарочно избрани за Събранието след всенароден вот. Всеки роден в България, без значение на произход, изповедание или религия, навършил 22-годишна възраст и притежаващ някакво недвижимо имущество или упражняващ професия или занаят, които му носят доход, има право на глас. По този начин единствените изключени са слугите, чираците, надничарите и др. подобни. На гореспоменатите избори за председатели в казите (окръзите) от приблизително петдесет домакинства се предвижда да има по двеста избиратели. Тази група избира, чрез тайно гласуване, кандидат, който тогава, съвместно с други кандидати, избрани от подобни групи, продължава към втори кръг избори, пак с тайно гласуване, измежду така избраните кандидати: онзи, който на тези втори избори получи мнозинство, става председател, общински или административен, според случая.

За избора на втората категория първенци, които ще бъдат нарочно избрани за Събранието, е взета предвид основа от десет хиляди души, или приблизително петстотин домакинства. Това ще даде според изчисленията около сто и двадесет членове, излъчени само и единствено за Събранието чрез всенародно гласуване и тази категория, точно както предишната, ще премине през двустепенни избори на базата на петдесет и накрая ще се сведе до десет кандидати, сред тях по един член за всяка група. Тук трябва да се отбележи, че цялото население в Княжеството се изчислява на един милион и двеста хиляди души.

Тази втора категория, добавена към първата, докарва „първенците“ на бъдещото Събрание до двеста четиридесет и четири.

Трета категория: местните митрополити, девет от които спадат към българския обряд, а един към гръцкия, общо десет: която, като се добави към предишните, прави двеста петдесет и четири. Трябва да се отбележи, че българските митрополити според действащите обичаи в тяхната общност принадлежат по-скоро към народния, отколкото към служебния елемент. Към тази категория трябва да се причислят и мюфтиите на мохамеданите и хакам-башиите на еврейската общност. Те имат само по един представител в България. Общо двама: като цяло дотук – двеста петдесет и шест.

Четвърта и последна категория: тридесет членове ще бъдат директно посочени лично от руския Императорски комисар, който, както ми заяви, възнамерява да се възползва от това право, ако неговото правителство му го даде, основно, за да изравни народното представителство с броя на имащите право да бъдат представлявани, особено там, където има основание за опасения да не би стари антипатии или предразсъдъци да повлияят на изборната справедливост. Затова той предлага броят на мохамеданските „първенци“ в Събранието да се докара до десет или единадесет, брой, който иначе те трудно биха постигнали и който приблизително отговаря, според по-горе даденото съотношение един на всеки десет хиляди, на броя на мохамеданите, живеещи днес в България. Гърците вече избраха гръцки делегат за Варна. Извън този град едва ли има гърци в Княжеството. С един митрополит и един член следователно те ще бъдат широко представени. За голямо задоволство на Негово Превъзходителство аз му представих доста точна сметка, която бях получил по-рано от достоверен източник, за броя на българските евреи, които също ще се представляват равностойно. Като прибавим тридесетте „първенци“, изчислени по този начин, към гореизброените, общо биха се получили към двеста осемдесет и шест.

Събранието ще избере свой собствен председател и други длъжностни лица: извън тях на <останалите> членове няма да се признае каквото и да е предимство въз основа на чин или служебно положение. Заседанията ще открие руският Императорски комисар със слово, чиято чернова Негово Превъзходителство ми прочете. Той ще им представи за обсъждане проекта за Органически устав¹⁵ (Конституция), но ясно ще ги осведоми, че те са напълно свободни да го отхвърлят, приемат или променят, цялостно или частично, както сметнат за най-добре. Този проект за Органически устав Негово Превъзходителство заяви, че ще ми го съобщи, веднага щом бъде санкциониран или променен в Санкт Петербург и преди да бъде представен пред Събранието. Но тъй като проектът беше предаден

¹⁵ Виж текста на руския проект за Органически устав в: *Алманах на Бълг. конституция...*, с. 188–245.

на имперското правителство, той не можеше да си позволи да го обсъжда, преди да се изрази правителствено мнение по въпроса. При това, дотогава същият не може да се счита за официален.

От други източници бях уведомен, че изработването на проекта основно е било дело на един образован и интелигентен руски чиновник, с когото се познавам и който живее тук, със съдействието на един българин, високо уважаван сред съгражданите си, също мой познат. Проектът разглежда княжеското достойнство и неговите права и привилегии, задълженията към сюзерена и неговите поданици, министерствата, изборителната система и някои други теми от общо естество, без да влиза в особени или законодателни подробности.

Веднага след откриване заседанията на Събранието, руският комисар ще се завърне в София, оставяйки г-н Лукиянов¹⁶, влиятелен руски юрист, при нужда за арбитър в Събранието, без да има право на глас или да се намесва в заседанията.

Очаква се Събранието да продължи един месец или шест седмици и след като приеме Органическият устав, да се разпусне, за да се събере отново през април, с двойно повече изборни членове и да избере бъдещия княз.

Негово Превъзходителство руският комисар добави, че ще направи всичко възможно, за да улесни присъствието на османския императорски комисар и специалните делегати в Събранието; за тях ще бъде определено специално място и той завърши с настойчива покана към мен да присъствам на откриването.

Тъй като ми се струва, че подобно присъствие от моя страна по много причини ще бъде особено целесъобразно, аз приех поканата на Негово Превъзходителство, но това подлежи на преценка и одобрение от страна на Ваша Светлост. Шести януари по стар стил, осемнайсети януари по нов, е денят, в който е насрочено откриването на Събранието. Суровата зима и високата степен, в която дори сега пътищата са затрупани със сняг, може би ще наложат, за да се стигне Търново навреме, да се тръгне от София осем или десет дена по-рано.

Дължа да добавя, че изборите, както за първата, така и за втората категория първенци, вече започнаха и доколкото ми е известно не са били съпроводени от никакви неподходящи демонстрации, народни вълнения или смущения където и да било.

№ 4

Депеша с допълнителни сведения относно предложени проект за състав на събранието на първенците в Търново и кандидатурата за български княз

Sophia, December 30, 1878

(No 29, "political and confidential")

My Lord,

Referring to Your Lordship's Despatch No 15, "political" of the 12th Instant, I have the honour to state:

By my subsequent Despatch, No 25, present series, Your Lordship will have become acquainted with the considerable modifications of the original scheme for the formation of the Assembly of Notables to be convoked at Tirnovo, according to the programme actually submitted by the Imperial Russian Commissioner to his Government after his return from Livadia.

In this second programme the popular or elective element, chosen by ballot, largely predominates and special attention is paid to the proportional representation of different sects and races. That Russian influence will have great weight in a popular Assembly of the inhabitants of this Principality under existing circumstances, in whatever form convoked, is self-evident. But that such influence will be of itself preponderant, or determinative, at least in an Assembly of the character contemplated, I do not think. The leading Bulgarians of this place, some of them already elected Members of the Assembly, with whom I have conversed, assure me of the contrary: and Prince Dondoukoff himself considers that the decided liberalism of his programme would ensure its rejection by the Bureaucracy of S. Petersburg, but for the personal support of the Emperor, on which he seems thoroughly to rely.

¹⁶ Сергей Иванович Лукиянов (1834–1905) – руски юрист, участник във Временното руско управление, завежда Съдебния отдел при Съвета на руския императорски комисар, автор на „Временни правила за устройството на съдебната власт в България“ и на текста на Органическият устав на Княжество България.

Having taken down the programme in pencil at the Prince's own dictation during a private interview, I communicated it as it stood to the Imperial Ottoman Commissary, and to my Austrian and French colleagues, each separately. M. Shefer, the last mentioned, pronounced it a most fair and liberal programme, and gave it his entire approval. M. de Zwiedinek declined to give any opinion on it, because not communicated in official form. Otherwise he did not object to it. The Ottoman Commissary, Pertev Effendi, thought the programme good in itself but would have preferred an Assembly formed on the programme customary in Ottoman provinces, and under Turkish regime. In short, he admitted that the programme, if honestly carried out, would give an Assembly representing Bulgaria as it is: but thought it ought rather to be represented as it was before 1876.

Each of the three just mentioned had received from the Russian Commissary the same information, substantially as myself, but had failed to take accurate note: the Austrian Delegate in particular objecting to the communication made him by the Prince, because unofficial: and not acquiescing in the Prince's repeated assurance, made to him as well as to the rest, that the said programme should be officially laid before him, if, and as soon as rendered itself official by ratification from S. Petersburg.

Regarding the candidature for the Principedom, alluded to in Your Lordship's Despatch, I have the honour to report that Prince Dondoukoff has twice assured me that while at Livadia he obtained the Emperor's distinct promise that the Imperial consent to the nomination of a Russian subject should under no circumstances be given. The Prince mentioned to me, as a special motive which had urged him to make this request, his desire to put an end to intrigues in favour of a certain candidate needless here to designate by name.

On their part all the leading Bulgarians who have discussed the matter with me, absolutely reject the idea of the election of a Servian or a Montenegrin candidate. Nor would, I think, a Romanian have any chance: nor have I heard any one, the Ottoman Commissary excepted, favour, even speculatively, such an idea. Up to the present moment Prince Battenberg's name is the only one seriously mentioned here.

Whenever these topics are talked over, the ultimate word of the Bulgarians invariably is: That they are grateful to Russia for what she has done for them, but do not wish to be dependent on, much less to be incorporated with her or any other State: that their aim and desire is their own independent nationality: that a coalition between themselves and the other South Slavonic races is perhaps possible, but at a distant period, certainly not for the present.

In conclusion I ought to report that, owing to the yet delayed reply from S. Petersburg, it is probable that the convocation of the Tirnovo Assembly will not take place till near the end of January.

София, 30 декември 1878 г.
(№ 29, гриф „политическа и поверителна“)

Ваша Светлост,

Във връзка с Вашата депеша № 15, „политическа“ от 12 т.м., имам честта да Ви докладвам:

С моя последваща депеша № 25¹⁷, настояща поредица, Ваша Светлост сигурно се е запознал със значителните промени в първоначалния състав на членовете на Събранието на първенците, което предстои да се свика в Търново, съгласно проекта, понастоящем депозиран от руския Императорски комисар пред неговото правителство, след завръщането му от Ливадия.

В този втори проект народният, или другояче казано изборният елемент чрез тайно гласуване, значително преобладава и се обръща специално внимание на пропорционалното представителство на различните вероизповедания и народности. Това, че руското влияние ще има огромна тежест в едно народно Събрание на жителите на Княжеството при сега съществуващите обстоятелства, в каквато и форма да се свика, е очевидно. Но не мисля, че подобно влияние ще е от само себе си преобладаващо или решаващо поне в така замисленото Събрание. Изявените българи тук, някои от които избрани вече за членове на Събранието, с които разговарях, ме уверяват в обратното. Княз Дондуков също смята, че категоричният либерализъм на неговия проект ще предизвика отхвърлянето му от Санкт-петербургската бюрокрация, но той сякаш се уповава напълно на личната подкрепа на императора¹⁸.

Записах си проекта с молив под личната диктовка на Княза по време на частна беседа и го съобщих, както го бях записал, на османския императорски комисар и на моите австрийски и френски

¹⁷ Виж тук документ № 3.

¹⁸ Александър II (1818–1881) – руски император, цар на Полша и велик княз на Финландия, владетел реформатор, прочул се с отменянето на крепостното право в Русия (1861). Убит при атентат.

колеги, всекиму поотделно. Г-н Шефер¹⁹, го обяви за един съвсем справедлив и либерален проект и му даде пълното си одобрение. Г-н Цвидинек²⁰ се въздържа да изкаже мнение по него, защото не му бил съобщен по официален ред. Иначе не му възрази. Османският комисар, Пертеф Ефенди, смята проекта добър сам по себе си, но би предпочел едно събрание, основано на проект, обичаен за османските провинции под турски режим. Накратко, той призна, че проектът, ако бъде честно изпълнен, ще създаде събрание, представляващо България такава, каквата е, но той смята, че тя по-скоро трябва да има представителство такава, каквото е било преди 1876 г.

И тримата гореспоменати по същество бяха получили от руския Императорски комисар същата информация като мене, но не бяха успели да си я запишат внимателно: австрийският делегат поспециално отхвърли информацията, дадена му от Княза, защото била неофициална и не се доверяваше на повторено изказаните от Княза уверения, както пред него, така и пред останалите, че въпросният проект ще му бъде официално представен, ако и когато стане официален чрез ратификация от Санкт Петербург.

Що се отнася до княжеската кандидатура, спомената в телеграмата на Ваша Светлост, имам честта да съобщя, че княз Дондуков на два пъти ме увери, че докато бил в Ливадия, получил явното обещание от Императора, че при никакви обстоятелства няма да одобри да се предложи руски поданик. Князът ми спомена, че специален мотив, подтикнал го да отправи тази молба, е било желанието му да сложи край на интригите в полза на отделен кандидат, който няма нужда да се посочва поименно.

От своя страна, всички изтъкнати българи, които обсъждаха въпроса с мен, отхвърлят абсолютно идеята да се избере сръбски или черногорски кандидат. Мисля си, че и румънец не би имал шанс: даже и не съм чувал друг освен османския комисар дори спекулативно да поддържа подобна идея. До момента името на княз Батенберг²¹ е единственото, сериозно споменавано тук. Докато тези теми се обсъждат, последната дума на българите неизменно е, че те са благодарни на Русия за това, което тя е направила за тях, но не искат да са зависими от нея, още по-малко да бъдат включени в нейния или на която да е било друга държава състав; тяхна цел и желание е тяхната независима държавност; коалиция между тях и останалите южнославянски народи е вероятно възможна, но на подалечен етап, със сигурност не днес.

В заключение дължа да добавя, че заради все още очаквания отговор от С. Петербург, е вероятно свикването на Събранието в Търново да не се състои до края на януари.

№ 5

Депеша за разговорите между делегатите *ad hoc* за мястото на руския генерален консул сред тях и присъствието им на събранието в Търново

Sophia, February 3, 1879

(No 10, "political")

My Lord,

I have the honour to report that this afternoon the Austrian, German and Italian Consular Delegates *ad hoc*, with myself, met by appointment at the residence of the French Consular Delegate, for discussion.

The question of the admission among our number of the Russian Consul-General, who also lays claim to being a Delegate *ad hoc*, was first raised. Hereon the Austrian Delegate and myself declared that, in virtue of our instructions, we could not admit him. The Italian Delegate, though without special instructions on this point, adhered to our resolution, on principle. The French Delegate stated that his instructions were, in this matter, divergent from those communicated to the Austrian and myself; but that sufficient latitude was left him, to allow him to side with the majority, for harmony's sake. But the German Delegate, pending instructions not yet received, but for which he would apply, reserved his opinion. Hence it was resolved that no collective official action could be undertaken, till the doubt thus thrown on the completeness of our number, should have been removed.

¹⁹ Йожен-Фредерик-Жул Шефер (1830–1886) – френски дипломат, консул в Трабзон (1863), Русе, Константинопол (1869), Яш (1872, 1877), Смирна (1875), София (1878), пълномощен министър в Черна гора (1883).

²⁰ Юлиус барон Цвидинек фон Зюденхорст (1833–1918) – австро-унгарски дипломат, консул в Янина (1869), Трабзон (1870), Бейрут (1872), дипломатически агент в Букурещ (1877), дългогодишен и влиятелен съветник в имперското Външно министерство по близоизточни въпроси. Австро-унгарски специален делегат в Княжество България (октомври 1878 – май 1879).

²¹ Княз Александър Йозеф фон Батенберг (1857–1893) – немски принц, племенник на руската императрица. Първ княз на България (1879–1886).

It was next resolved, on a series of propositions brought forward, some by the Austrian Delegate, and some by myself, that:

Our official presence was due at the opening and at the closing of the Assembly of notables at Tirnovo, and during what time the Imperial Russian Commissary should be there in person.

That during the remaining time of the Sittings, though close attendance might not be necessary, prolonged absence would be undesirable.

That, in consequence, the Imperial Russian Commissary should be requested to designate some Official, for purposes of communication, during his own intended absence alike from Tirnovo and Sophia on a Tour of Inspection throughout the Province.

That, in virtue of Article IV and VI of the Treaty of Berlin, the Delegates *ad hoc* had no right of control over or interference with the proceedings of the Assembly, nor could enter, actively or passively, into any direct communication with the same.

That, while at Tirnovo, the Delegates should meet as frequently as possible: and, above all, avoid any divergence of action or attitude, both towards the Provisional Government, and the Assembly itself.

On these points we all agreed.

София, 3 февруари 1879 г.²²
(№ 10, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да докладвам, че този следобед се срещнах с австрийския, германския и италианския делегат²³ *ad hoc* в резиденцията на френския консул, за да дискутираме.

Първият повдигнат въпрос беше този за приемането на руския генерален консул²⁴ сред нас, който също претендира да е делегат *ad hoc*. На това австрийският делегат и аз заявихме, че по силата на нашите инструкции, не можем да го приемем. Италианският делегат, макар и да не беше получил специални инструкции по този въпрос, се присъедини към нас по принцип. Френският делегат заяви, че по тази тема неговите инструкции се различават от тези, дадени на австрийския и на мен, но че му е оставена достатъчно свобода на действие, която да му позволи да застане на страната на мнозинството, в името на разбирателството. Но германският делегат, в очакване на своите все още неполучени инструкции, но които ще изиска, остана резервиран. Затова се реши, че никакви официални колективни действия няма да се предприемат, докато не се разсеят съмненията за нашия състав.

Впоследствие се реши, след серия предложения, някои направени от австрийския делегат, а други от мене, че:

Нашето официално присъствие е задължително при откриването и закриването на Търновското Събрание на първенците, както и през времето, в което руският Императорски комисар лично ще присъства там.

В останалото време на заседанията, макар и да не е необходимо постоянно присъствие, продължително отсъствие е нежелателно.

Следователно, руският Императорски комисар ще бъде помолен да посочи някой чиновник за връзка по време на своите планирани отсъствия както от Търново, така и от София, за инспекции из Провинцията.

По силата на чл. IV и VI от Берлинския договор, делегатите *ad hoc* нямат право на контрол или намеса в заседанията на Събранието, нито пък могат да влизат, активно или пасивно, в пряка връзка с последното.

Докаато са в Търново, делегатите трябва да се срещат възможно най-често и преди всичко да избягват да проявяват различия в действие или отношение както към Временното управление, така и към Събранието.

По тези точки ние всички се съгласихме.

²² Документът е публикуван и в: **Учредително НС. Документи...**, с. 247–251.

²³ Представители на Германия и Италия са съответно Брюнинг и Д. Брунениги.

²⁴ Александър Петрович Давидов (1838–1885) – руски дипломат, секретар на мисиите във Вашингтон, Брюксел, Хага, Рим, Виена, Лондон. Служи в Червения кръст по време на Руско-турската война (1877–1878), оглавява евакуационен пункт за болни руски войни и турски военнопленници край Гюргево. Дипломатически агент и генерален консул в София (1879–1880), пълномощен министър в Токио (1883–1885).

№ 6

Депеша за състава на събранието на първенците в Търново и характеристика на проекта за Органически устав на Княжеството

Sophia, February 10, 1879
(No 13, "political")

My Lord,

I have the honour to report that I have this day received from the Provisional Government of the Province, two documents just published: one of them being the List of Notables summoned to meet on the 22nd instant at Tirnovo: the other the Programme of Organic Law, approved at S. Petersburg, and intended for the consideration of the Assembly.

On the eve of my departure for Tirnovo, want of time prevents my supplying Your Lordship at present with translations of these documents: but I trust to be able to prepare such while on the road and to forward them to Your Lordship immediately on my arrival at Tirnovo.

In the mean time I note the following points.

The Assembly of Notables contains two hundred and thirty one Members, thus arranged:

- Eight Bulgarian Bishops, amongst whom the Exarch.
- One Greek Bishop.
- Two high Ecclesiastical dignitaries, both Bulgarian.
- The Mufti of Widdin.
- The Rabbi of Sophia.
- One hundred and five ex-officio members, the Presidents of various tribunals.
- Ninety two elected members.
- Twenty one nominated by the Imperial Russian Commissioner: amongst whom Eleven Mahometans.

The tribunals are those mentioned in my previous Despatches on this subject: and the elected Members have been returned on the basis designated in the same.

Regarding the project of Organic Law, a first glance shows it to have been drawn up much on the Servian model.

The Princely Dignity is hereditary: the Ministers absolutely responsible to the National Assembly. This last consists of *ex officio* Members and elected ones in nearly equal proportions with direct nominees to half the amount of the latter. The Council of State is designated, half by the Prince, half by the Assembly. Yearly Sessions are obligatory, the *ex officio* members hold their seats for two years, the others for four. All legislative, financial and administrative control is vested in the Assembly.

The Prince's Civil List is of one million francs yearly. He is to be, the first Nominee, if necessary, excepted, of the Orthodox Church.

Such are the leading features of the Programme, so far as I have yet been able to take cognizance of them. In the expectation of being soon able to furnish Your Lordship with completer information, I have the honour to be, with profound respect...

София, 10 февруари 1879 г.²⁵
(№ 13, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че днес получих от Временното управление на Провинцията два току-що публикувани документа: единият от тях е списък на първенците, свикани да се съберат на 22 н.м. в Търново, а другият е проектът за Органически устав, одобрен от С. Петербург и предназначен за обсъждане от Събранието.

В навечерието на заминаването ми за Търново липса на време сега ме възпрепятства да снабдя Ваша Светлост с превод на тези документи, но вярвам, че ще мога да подготвя такъв по време на пътуването ми и да ги изпратя на Ваша Светлост веднага, след като пристигна в Търново.

Междувременно Ви обръщам внимание на следните точки.

²⁵ Документът е публикуван и в: **Учредително НС. Документи...**, с. 267–272.

Събранието на първенците се състои от 231 (двеста тридесет и един) членове, подредени по следния начин:

- Осем български владци, сред които и Екзархът.
- Един гръцки владика.
- Двама висши църковни сановници, и двамата българи.
- Мюфтията на Видин.
- Равинът на София.
- Сто и пет служебно назначени (ex-officio) членове, председатели на различни съдилища.
- Деветдесет и двама избрани представители.
- Двадесет и един, посочени от руския императорски комисар, сред които единадесет мохамедани.

В предишните ми депеши по темата споменах за съдилищата, а изборните членове са излъчени на принцип, описан пак там.

Що се отнася до проекта за Органически устав, на пръв поглед изглежда да е съставен по сръбски модел.

Княжеската титла е наследствена, а министрите са напълно отговорни пред Народното събрание. То се състои от служебно назначени (ex-officio) и от изборни членове в приблизително равно съотношение, като служебно назначените достигат до половината на изборните членове. Държавният съвет се назначава наполовина от Княза, наполовина от Събранието. Годишните му сесии са задължителни, служебните членове имат двегодишен мандат, другите – четиригодишен. Целият законодателен, финансов и административен контрол е в ръцете на Събранието.

Цивилната листа на Княза е един милион франка годишно. Същият следва да бъде от православно вероизповедание, с изключение на първия избраник, ако е необходимо.

Такива са основните черти на проекта, доколкото можах да се запозная с тях. В очакване скоро да мога да снабдя Ваша Светлост с по-подробна информация, изразявам своите най-дълбоки почитания.

№ 7

Депеша относно пристигането на Палгрейв в Търново и обстановката в града

Tirnovno, February 18, 1879
(No 14, "political")

My Lord,

I have the honour to report that I arrived here on the evening of the 16th instant having passed on my way through Plevna, Loftcha and other places of note. Everywhere triumphal arches had been erected and the waysides decorated chiefly in view of the expected passage of the Imperial Russian Commissary but the interest, a very vivid one, manifested by the local populations in the coming Assembly was of a purely national, or Bulgarian character.

The Imperial Ottoman Commissary had preceded me here by a day: the other Delegates are expected shortly. Most of the Deputies themselves have arrived, besides a large number of lookers on, many of whom are from East Roumelia, so that the Town is crowded already. But in spite of the great and general interest, in which all share, no symptoms of turbulence or of violent and irregular manifestation have appeared here or in the adjoining territory; nor are any much probable.

The Russian Commissary is expected on Friday, that is, on the eve of overture. The Ex-Exarch and actual titular Bishop of Widdin, an old man of high repute, has been designated as Honorary President of the Assembly: the working functionaries will be appointed by the Assembly itself in due course.

Търново, 18 февруари 1879 г.²⁶
(№ 14, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да съобщя, че пристигнах тук на 16-и вечерта, преминавайки през Плевен, Ловеч и други по-големи селища. Навсякъде имаше издигнати триумфални арки и пътищата бяха украсени главно заради очакваното преминаване на руския Императорски комисар, но особено живият интерес,

²⁶ Документът е публикуван и в: *Учредително НС. Документи...*, с. 273–275.

продемонстриран от местното население към предстоящото Събрание, беше от чисто национален или български характер.

Османският императорски комисар бе пристигнал тук ден преди мене. Останалите делегати се очакват скоро. Повечето депутати са пристигнали, както и голям брой зрители, много от които са от Източна Румелия, така че градът е вече пълен. Въпреки големия и всеобщ интерес, който всички споделят, няма признаци за вълнения или за бурни или нерегламентирани прояви тук или в околността, нито пък е вероятно да станат.

Руският комисар се очаква в петък, което е навечерието на откриването. Бившият Екзарх и настоящ митрополит на Видин²⁷, влиятелен възрастен мъж, бе определен за почетен председател на Събранието; другите длъжностни лица ще бъдат избрани от самото Събрание в най-скоро време.

№ 8

Депеша за откриването на събранието на първенците в Търново и тържествата в първия ден на събитието

Tirnovovo, February 22, 1879
(No 18, "political")

My Lord,

I have the honour to report that the Assembly of Notables was opened this day according to the programme which I have already detailed to Your Lordship. The front row was occupied by the Bishops, Bulgarian and Greek, the Mufti of Widdin, and the Hakan-Bashi and Mollah of Sophia; the centre rows by the Presidents of Tribunals, the others by the elected or nominated members. On the raised Dais at the end of the Hall and facing the Assembly, was the President's Chair, with a large table for the clerks of the Hall; a small side table for the Russian official ad referendum M. Lukianoff; and on either side, on the same line with the Presidential Chair, seats for the Delegates, the Ottoman Commissary having the highest place, and close by, places for their Secretaries or Staff. There were reserved places too for the newspaper correspondents, those of the "Times" and the "Standard" being however the only English ones present: also for spectators of rank, ladies and so forth. The lower part of the Hall, making up about one third of its total extent, was open to all comers and lookers on. These arrangements are to continue during the entire Session.

The Russian Commissary on entrance asked and received the blessing of the Bishop of Widdin, as the oldest member of the Clergy present: he then mounted the Dais, and read, standing, the opening address: a Copy of which with a translation, I have the honour of now transmitting. There was much cheering during and at the conclusion of the Address. A Protocol, noting the fact of the Overture of the Assembly, was drawn up by M. Lukianoff, and signed by the Russian Commissary; the Ottoman Commissary was next invited to sign, but declined. The Delegates, after a little deliberation among themselves, all signed: the Austro-Hungarian excepted, who immediately left the Hall, and took no further part in the day's proceedings.

In the matter of signature I took the opinion of my colleagues, and followed the majority, the more readily that I could see no inconvenient result from doing so. The Protocol had been already verbally translated to us: and I have now the honour of inclosing a certified copy of the original, with a translation.

Here closed the official acts of the day. Followed a foot procession, composed of the Members of the Assembly, and all who had been present at it, the Ottoman Commissary and the Austro-Hungarian Delegate excepted, to the old Church of the Forty Martyrs, built by a former king of the Tirnovovo Dynasty, at about half a mile distant. Here a thanksgiving service, after the Eastern rite, was held. Thence all returned to the Assembly house, where the Russian Commissary gave a breakfast: at which also everyone, Christian, Mahometan and Jew, saving only the two exceptions above stated, was present. The first toast, in honour of the Emperor of Russia, was proposed by the Russian Commissary: whose health was next proposed by the Bishop of Tirnovovo: the Bulgarian Principality, proposed by the Russian Commissary, was the third: that of the European Co-signatory Powers, proposed by the Deputies of the Assembly, was the fourth. This last was, at the request of my Colleagues, acknowledged by myself in their name. There was much applause. After the speeches, the Deputies chaired first the Prince, then myself, then the French, Italian and German [Delegates].

²⁷ Антим I (светско име Атанас Чалъков, 1816–1888) – висш български православен духовник, участник в църковните борби, Видински митрополит (1868–1872, 1878–1888), пръв български Екзарх (1872–1877). Председател на Учредителното събрание и Събранието за избор на български княз.

During the course of the afternoon a mixed Civil and Military Bulgarian Deputation of thanks waited on the Russian Commissary, who addressed them in my presence, earnestly inculcating on them the duty of keeping, within the Assembly and without it, strictly in accordance with the conditions of the Berlin Treaty. The same Deputation waited on me at my own lodging a little later, and I spoke to them on the same key [w]ay, assuring them, in such case, of the good will and favour of the English Government. Whereupon they chaired me a second time. They also waited on the other Delegates, who received them favourably. At night the Russian Commissary invited us to accompany him through the town to a display of fireworks given by the local Governor. On this occasion, as on the preceding ones, the popular enthusiasm surpassed anything I have ever witnessed elsewhere. But there was no approach to riot or disorder of any kind.

The general result of the day's work has been a complete triumph for the Conservative or Treaty-abiding party, for the present: while the Ultras have been reduced to temporary insignificance. But it is hardly doubtful that they will take an early opportunity of attempting to impose their views on the Assembly. Should they succeed in their attempt, the Russian Commissioner will, he had publickly announced, declare the proceedings illegal, and the Assembly closed. But, so far as persons and things at present at Tirnovo are concerned, there seems good cause for hope that any such crisis will be avoided. The chief reason for fear is from without: where any violent disturbance in a neighbouring Province, and especially in East Roumelia, might, by the counter-shock in Bulgaria, wrest the power from the hands of the partisans of order and make it over to agitators and demagogues.

Търново, 22 февруари 1879 г.
(№ 18, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че днес се откри Събранието на първенците според проекта, който вече бях съобщил на Ваша Светлост. Първият ред беше зает от митрополитите, български и гръцки, мюфтията на Видин и хакан-башията и моллата на София; централната редица – от председателите на съдилищата, останалите – от избраните или назначените членове. На издигнатия подиум в края на залата срещу Събранието беше столът на председателя с голяма маса за писарите; малка маса отстрани за одобрения руски служител г-н Лукиянов, а от двете страни, на същия ред с председателския стол, бяха поставени места за делегатите, сред които османският комисар беше най-нависоко, а до техните места се намираха местата за техните секретари и за членовете на персонала им. Имаше също така запазени места за кореспондентите на вестници, като единствените присъстващи кореспонденти от Англия бяха от „Таймс“ и „Стандард“; също така имаше и места за високопоставени зрители, дами и т.н. Задната част на залата, която заемаше една трета от цялото пространство, беше отворена за всички посетители и наблюдатели. Този ред ще важи до самия край на сесията.

Руският комисар, когато влезе, поиска и получи благословията на Видинския митрополит като най-стар присъстващ духовник; после той се покачи на подиума и прав прочете встъпително обръщение, чието копие, ведно с превода му, прилагам²⁸. Имаше много радостни възгласи по време и след края на речта. Г-н Лукиянов състави протокол, удостоверяващ, че Събранието е открито, който руският комисар подписа. Османският комисар беше следващият поканен да го подпише, но той отказа. Делегатите, след кратко съвещание помежду си, подписаха, без австро-унгарския, който веднага напусна залата и повече не взе участие в заседанията за деня.

По отношение на подписването, аз се допитах до мнението на моите колеги и последвах мнозинството, още повече, че не виждах никаква неприятна последица от това. Протоколът вече ни беше устно преведен, така че сега имам честта да приложа заверено копие на оригинала с превод.

Тук приключи официалната част за деня. Последва шествие, в което взеха участие членовете на Събранието и всички, присъствали, с изключение на османския комисар и австро-унгарския делегат. Шествието стигна до старата църква „Св. Четиридесет мъченици“, построена отдавна от един цар от Търновската династия²⁹, на около половин миля разстояние. Тук се отслужи благодарствена служба по източен обряд. Оттам всички се завърнаха в сградата на Събранието, където руският комисар даде закуска, на която отново присъстваха всички, християни, мохамедани и евреи, без гореспоменатите

²⁸ Речта на княз Дондуков е публикувана в: **Алманах на Бълг. конституция...**, с. 163–169.

²⁹ Иван Асен II (ок. 1190–1241) – български цар, владетел на Второ българско царство (1218–1241). Управлението му се характеризира със значително териториално разширение на България, стопански и културен възход.

изключения. Първият тост в чест на руския император беше вдигнат от руския комисар, за чието здраве пък наздравица вдигна митрополитът на Търново³⁰. За Българското княжество пък вдигна тост руският комисар; а четвъртия тост вдигнаха депутатите в Събранието в чест на Европейските сили, подписали Берлинския договор. По молба на моите колеги, с последния тост аз благодарих от името на всички. Имаше много ръкопляскания. След речите депутатите поносиха на ръце първо княза, после мен, накрая френския, италианския и немския делегат.

Следобед една смесена цивилно-военна българска благодарствена депутация очакваше руския комисар, който в мое присъствие сериозно им вмени дълга да съблюдават, вътре и извън Събранието, постановленията на Берлинския договор. Същата депутация ме очакваше малко по-късно пред квартирата ми и аз им говорих в същия дух, уверявайки ги, че ако го спазват, ще разчитат на доброжелателството и благоразположението на английското правителство, след което втори път ме носиха на ръце. Те също посетиха и останалите делегати, които ги посрещнаха благосклонно. Вечерта руският комисар ни покани да го придружим в града и да гледаме фейерверки, организирани от местния управител. По този повод, както и в предните случаи, народният ентузиазъм надминаваше всичко, на което някога съм бил свидетел където и да било. Нямах и намек за каквито и да е размирици или безредие.

Основният резултат от днешната работа засега беше пълният триумф за Консервативната, или другояче казано лоялната към Берлинския договор, партия, а радикално настроените бяха сведени до временна незначителност. Но извън всяко съмнение е, че те ще използват първата възможност и ще се опитат да наложат вижданията си на Събранието. Ако те успеят в своя опит, руският комисар ще съобщи публично, че ще обяви заседанията за незаконни и ще закрие Събранието. Но спрямо настоящото положение и лица в Търново, има добри основания да се надяваме, че подобна криза ще бъде осуетена. Главната причина за безпокойство идва отвън: всяко силно сътресение в съседен район, и особено в Източна Румелия, би могло да има отзвук и в България и така да доведе до това, властта да се изплъзне от ръцете на поддръжниците на реда и да премине у смутители и демагози.

№ 9

Депеша относно оформилите се противоречия сред българските депутати дали да започват заседанията на събранието; разговор на Палгрейв с Драган Цанков

Tirnov, February 23, 1879
(No 19, "political")

My Lord,

I had the honour, on the 20th instant to dispatch to Your Lordship's address the following telegram from Tirnov:

"Most of the Deputies to the Assembly have arrived: a general public meeting preliminary to the Assembly was held today. There are two parties: one favourable to proceeding with the Assembly according to the Fourth Article of the Treaty of Berlin, the other proposing to adjourn without transacting anything. The principal motive for the latter course is a hope to bring on a crisis resulting in the immediate union with East Roumelia, and hastening the Russian evacuation. A second meeting will be held, and a final determination adopted on Friday. I have used my utmost influence in support of the first named party, but the result is still doubtful."

The Friday meeting did not take place: and by Saturday public feeling had come round to the side of order, as I had the honour to state in my Despatch No ... of the 21st instant.

The principal agitator, M. Sankoff with some of his supporters called on me again this evening: and after long talk, appeared convinced of the danger into which his proposal to break up the Assembly by committing it to the Boundary Question would lead the Principality. Still great excitement exists: and any disquieting news from across the frontier, and especially from East Roumelia, might produce a crisis which the Provisional Government itself might find it difficult to master.

³⁰ Климент (светско име Васил Друмев, 1841–1901) – висш български православен духовник, писател, сред основателите на Българското книжовно дружество (днес БАН). Управлява Търновската епархия (от 1878), участва в политиката, министър-председател на Княжество България (1879–1880).

Търново, 23 февруари 1879 г.³¹
(№ 19, гриф: „политически“)

Ваша Светлост,

Имах честта на 20 т.м. да изпратя до Ваша Светлост следната телеграма от Търново: „Повечето депутати от Събранието пристигнаха. Днес се състоя обща предварителна среща преди откриването на Събранието. Очертаха се две групи: едните са съгласни Събранието да продължи своите заседания по-нататък, по силата на чл. 4 от Берлинския договор, а другите предлагат да се отложат, без да се върши каквото и да било. Главеният мотив на последната линия на поведение е тяхната надежда да се предизвика криза, която да доведе до незабавното съединение с Източна Румелия и да се ускори изтеглянето на руснаците. Втора среща ще се проведе в петък, когато ще се вземе окончателно решение. Използвах цялото си влияние, за да подкрепя първата група, но резултатът все още е неясен“.

Петъчната среща не се състоя и в събота обществените настроения вече преминаха на страната на реда, както имах честта да доложя в моята телеграма № ... от 21 т.м.

Основният смутител, г-н Цанков³², с някои от своите съмишленици тази вечер ме потърси отново и след дълъг разговор изглежда се убеди в опасността, пред която Княжеството ще се изправи заради неговото предложение да се прекъсне Събранието, като постави въпроса за границите. Все още е налице голямо вълнение и всякакви тревожни новини от другата страна на границата и най-вече от Източна Румелия биха могли да предизвикат криза, която Временното управление може да се затрудни да овладее.

№ 10

Депеша със сведения за откриването на събранието и последвалите го тържества; риск евентуални вълнения в Източна Румелия и Македония да повлияят на депутатите в събранието в Търново

Tirnovο, February 23, 1879
(No 20, “political”)

My Lord,

Yesterday I had the honour of addressing to Your Lordship the following telegram.

“Assembly of the Notables was opened today by the Russian Commissary; Ottoman Commissary and the Delegates present: afterwards procession to the Church and banquet. Opening speech of the Russian Commissary and following answers to addresses in strict accordance with Berlin Treaty. Protocol of proceedings signed by all the Delegates except the Austrian. Toast to the European Powers proposed by the Bulgarian Deputies, answered by me at the request of my colleagues. Much enthusiasm but no irregularity. Good hope of orderly proceedings of the Assembly.”

To this telegram I had today the honour of adding as corollary the following:

“Russian Commissary has determined to remain here till Saturday at least, in order to prevent any illegal proceedings in the Assembly, especially during the discussion of the first two Articles of the Programme. The chief danger is in the excitement produced by the disturbances apprehended outside the Bulgarian frontier.”

Among the possible disturbances alluded to in the above telegram, those feared as imminent in East Roumelia hold the first place. But any fresh outbreak of troubles in Macedonia, or even on the northern Greek frontier, or within the Adrianople district, would have a very sinister effect on the public mind here.”

Further illustration of the above telegrams, I have had the honour of conveying to Your Lordship in my Despatches No... and ... of yesterday’s and today’s date.

³¹ Документът е публикуван и в: **Учредително НС. Документи...**, с. 336–338.

³² Драган Цанков (1828–1911) – български политик и общественик, публицист, участва в църковно-националните борби на българите. Вицегубернатор на Свищов и Търново през Временното руско управление. Депутат в Учредителното събрание, сред водачите на Либералната партия. Министър-председател (1880, 1883–1884) и външен министър на Княжеството (1880), пръв дипломатически агент в Цариград (1879–1880).

Търново, 23 февруари 1879 г.³³
(№ 20, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Вчера имах честта да Ви изпратя следната телеграма:

„Събрание на първенците открито днес от руския комисар в присъствието на османския комисар и делегатите; после шествие до църквата и угощение. Встъпителна реч на руския комисар и последвали отговори на приветствията в стриктно съответствие с Берлинския договор. Протоколът от заседанията подписан от всички делегати, без австрийския. Тост за европейските сили, вдигнат от българските депутати, отговор от мен по молба на моите колеги. Много ентусиазъм, но без нередности. Добри изгледи за подредени заседания на Събранието.“

Към тази телеграма днес имах честта да добавя като извод следното:

„Руският комисар реши да остане тук поне до събота, за да предотврати всякакви противозаконни заседания на Събранието, особено когато се разискват първите два члена от Проекта. Главната опасност е заради възбудата, предизвикана от вълненията, които се очакват извън българската граница.“

Сред визираните в горната телеграма вълнения, най-опасни са предстоящите вълнения в Източна Румелия. Но всяко ново избухване на безредици в Македония или дори по северната гръцка граница, или в Одринско, биха имали застрашителен ефект върху общественото мнение тук.

Допълнителни пояснения на горната телеграма имам честта да изразя пред Ваша Светлост в моите телеграми № ... и № ... от вчерашна и днешна дата.

№ 11

Депеша с разяснения за импровизираната реч на Палгрейв, произнесена пред европейските делегати и българските депутати в Търново

Tirnov, February 27, 1879
(No 21, “political”)

My Lord,

In reply to Your Lordship’s telegram of the 25th instant, received late yesterday, I had the honour of despatching early this morning the following telegram.

“My speech was impromptu, in the name of all the European delegates: no report of it was kept. It merely congratulated the Assembly, exhorted them to give their whole attention to the elaboration of the Organic Law, and promised them the sympathy and support of Europe if they did so. When I had ended my French, German and Italian colleagues who were present assured me that my speech had been strictly guarded and correct, and that they absolutely approved it, “every word”.

I have already had the honour, in my Despatches and Telegrams dated from this place, of exposing to Your Lordship not only the avowed desires of, it seems, the Deputies in general with regard to territorial extension, but also the intrigues of several of them to force this very topic on the Assembly. Hence, when I found myself thus suddenly and unexpectedly called on to speak, I was particularly anxious that my speech should distinctly note the objects of the Assembly, as defined by Articles IV and VII of the Treaty: and should at the same time unmistakably imply the exclusion of every other consideration. When I had ended, and my Colleagues came forward to thank and congratulate me, I anxiously asked them twice over whether any word had, in the haste of an extemporary address, escaped me that might possibly have seemed indiscreet, or in excess of what our own Mandate, as well as that of those whom I had been addressing, admitted. They at once and repeatedly assured me that not a single expression of the kind had occurred in my speech: and that I had exactly rendered what they themselves would have desired to have said.

I do not know what erroneous or absurd reports on the matter may have been made at a distance: none such, that I can learn of, having been current here. But I respectfully trust that the above explanation, which I am sure, my Colleagues, as also others present on the occasion alluded to would, if called on, fully confirm, may suffice as reputation to any distorted and mischievous statements in this particular.

³³ Документът е публикуван и в: **Учредително НС. Документи...**, с. 339–341.

Търново, 27 февруари 1879 г.³⁴
(№ 21, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

В отговор на телеграмата, изпратена от Ваша Светлост на 25 т.м., получена късно вчера, имах честта да изпратя рано сутринта следната телеграма:

„Моята реч беше импровизирана, от името на всички Европейски делегати; не бяха водени протоколи за нея. С речта си аз само поздравих Събранието, призовах <депутатите> да посветят цялото си внимание на изработването на Органически устав и им обещах симпатията и подкрепата на Европа, ако те спазят това. Когато свърших, моите френски, немски и италиански колеги, които присъстваха, ме увериха, че речта ми е била премислена и коректна и че те изцяло я одобряват, „всяка дума“.

Аз вече имах честта в моите депеши и телеграми оттук да изложа пред Ваша Светлост не само заявените желания, както изглежда, на депутатите като цяло по териториалното разширение, но също и интригите на някои от тях да наложат този дневен ред на Събранието. Следователно, когато бях така внезапно и неочаквано поканен да говоря, бях особено загрижен моята реч ясно да отбележи целите на Събранието, както са определени в чл. 4 и 7 от Договора, и в същото време недвусмислено да внуша изключването на всякакви други обсъждания. Когато приключих и моите колеги дойдоха да ми благодарят и да ме поздравят, аз два пъти тревожно ги запитах дали някоя моя дума, в бързината на импровизирания адрес, не им се е сторила непремемерена или надхвърляща това, което нашият собствен мандат, както и на тези, към които се обръщах, позволява. Те веднага и неколккратно ме увериха, че нито сянка от подобно нещо не се е появила в речта ми и че аз точно съм предал това, които самите те биха желали да кажат.

Не знам какви погрешни или абсурдни донесения по въпроса са могли да бъдат направени от разстояние: но никакви подобни, доколкото знам, не са били обсъждани тук. Но аз почтително вярвам, че горното обяснение, което съм сигурен, че моите колеги, както и другите присъстващи на събитието биха изцяло потвърдили, ако бъдат попитани, ще бъде достатъчно, за да изчисти доброто ми име от изопачени и злонамерени изявления по този детайл.

№ 12

Депеша с коментар на проекта за Органически устав на Княжеството

Tirnovno, February 28, 1879
(No 22, “political”)

My Lord,

I have the honour to forward herewith as Inclosure Single a Translation, from the Bulgarian, of the Programme for an Organic Law, from Article 38 to the end, submitted by the Imperial Russian Commissioner to the Bulgarian Assembly of Notables at this place, together with an Annex containing special Regulations for the Election of the first Prince. The first part of the same Programme, from Article 1 to Article 37 inclusive, I have already had the honour of transmitting to Your Lordship, in my Despatch No 15, present series.

The Programme offers, in many respects, ample field for criticism: but to enter on it would seem at present unnecessary: the more so that, as I understand, the Assembly before which it has been laid, intends its minute discussion, and its probable modification on several not unimportant points; the composition of the National Assembly being one.

At the same time I beg leave respectfully to apologize for the delay in the transmission of this document: a delay occasioned by the many and urgent occupations of the last week, as well as by the scantiness of a Staff which consists of one single Secretary-Dragoman, whose diligence in preparing the rough draft of the Translation now forwarded deserves my commendatory mention.

Търново, 28 февруари 1879 г.
(№ 22, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви изпратя като отделно приложение превод от български на проекта за Органически устав, от чл. 38 до края, предложен за обсъждане от руския Императорски комисар пред

³⁴ Документът е публикуван и в: *Учредително НС. Документи...*, с. 366–369.

Българското събрание на първенците тук, заедно с анекс, съдържащ специални правила за избор на пръв княз. Първата част на същия проектоустав, от чл. 1 до чл. 37 включително, вече имах честта да изпратя на Ваша светлост с моя доклад № 15, настояща поредица³⁵.

По много аспекти проектът дава обилен материал за критики, но да навлизам в тях засега изглежда ненужно, още повече, че доколкото разбирам, Събранието, пред което е представен, възнамерява щателно да го разиска и вероятно да го промени в няколко немаловажни точки, една от които е по състава на Народното събрание.

Същевременно, почитително моля да ме извините за забавата при изпращането на този документ: закъснение, дължащо се на многото и спешни занимания от миналата седмица, както и поради недостатъчния персонал на разположение, състоящ се от един единствен секретар – драгоман, чието усърдие в подготвянето на грубата чернова на тук приложения превод заслужава моята специална похвала³⁶.

№ 13

Депеша относно риска от народни вълнения, които могат да попречат на хода на заседанията

Tirnovο, March 1, 1879
(No 23, “political”)

My Lord,

I have the honour to report that owing to a certain slowness, perhaps not wholly unintentional, in the opening proceedings of the Assembly, it is probable that the actual discussion of the Organic Law will not commence till after the middle of next week.

Popular agitation continues, and is kept up by disquieting news from outside, especially from the Adrianople district, and in connection with the evacuation already commenced there by the Russian troops. Correct or not, the news equally answers the purpose of those who diffuse it, by maintaining uneasiness, suspicion and excitement. Yet I observe with satisfaction that the more extravagant proposals of the extreme Ultras, that, for instance, of at once breaking up the Assembly, have fallen into discredit, and that more moderate counsels seem likely to prevail. According to these, the frontier question, though touched on in the House, is not to be discussed there: and any Address or Petition on the subject is to be drawn up and presented outside. What precise form this idea, the realization of which is, it appears, deferred for some days yet will take, is not certain. Meanwhile the Bulgarian Prelates here assembled, and other leading men among the Notables, continue to assure me that they will employ their whole influence in calming the excitement, and obviating disorder and illegality. It is however certain that the diversity of opinion between the Ultras and the Moderates regards the means solely, not the ends, as also that of these ends the incorporation of East Roumelia is the chief. And hence, as is evident, the extremely critical nature of the situation: since any serious disturbance or even any highly unpopular measure taken south of the Balkans may, at the present moment, wholly upset the equilibrium in Bulgaria itself, and invite Moderates and Ultras alike in one common and dangerous outcry.

Търново, 1 март 1879 г.³⁷
(№ 23 гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че поради известно забавяне, вероятно не съвсем неволно, на началните заседания на Събранието, е възможно същинското обсъждане на Органическия устав да не започне преди средата на следващата седмица.

Народното брожение продължава и се подклажда от тревожни вести отвън, особено от Одринско и във връзка с вече започналата там евакуация на руски войски. Верни или не, новините отговарят на целите на тези, които ги разпространяват, като поддържат безпокойство, подозрение и вълнения. Все

³⁵ Виж FO 78/2982, pp. 61–66 – Palgrave from Tirnovο, February 19, 1879 (No 15, “political”), to Lord Salisbury in London.

³⁶ Преводът на текста на Органическия устав на английски език е на Петър Матеев, по това време секретар на Палгрейв: виж повече в Матеев, П. 2017, с. 25–29, 164–165.

³⁷ Документът е публикуван и в: Учредително НС. Документи..., с. 372–375.

пак забелязвам със задоволство, че неразумните предложения на крайните, като това например веднага да се прекрати Събранието, бяха дискредитирани и по-умерени мнения изглежда ще вземат надмощие. Според тях граничният въпрос, макар и засегнат в парламента, не трябва да се обсъжда тук и всякакъв адрес или петиция по въпроса трябва да се съставят и представят извън него. Не е ясно каква точно форма ще получи тази идея, чието осъществяване изглежда се отлага с няколко дни. Междувременно тук събраните български прелати и други влиятелни мъже сред първенците продължават да ме уверяват, че ще използват цялото си влияние, за да успокоят вълнението и да избегнат безредици и беззакония. Във всеки случай е сигурно, че различието в мненията между крайните и умерените се отнася единствено до средствата, но не и до целите, а сред тези цели най-главната е присъединяването на Източна Румелия. Оттам произтича, както може да се види, критичното състояние на нещата, тъй като всяко едно сериозно вълнение или дори всяка силно непопулярна мярка, предприета южно от Балкана, в настоящия момент може изцяло да наруши равновесието в самата България и да предизвика умерени и крайни заедно да се включат в общ и опасен протест.

№ 14

Депеша относно допускането на руския генерален консул сред делегатите *ad hoc*

Tirnovο, March 3, 1879

(No 24, “political and confidential”)

My Lord,

I had the honour to despatch to Your Lordship this morning the following telegram, which is the abstract and result of a confidential conversation between M. v. Zwiedinek, the Austrian Delegate, and myself.

“The German Delegate has requested instructions from Berlin regarding the admission of the Russian Consul-General into the Consular Commission, but has as yet received no reply. This reticence renders the united action of the other Delegates impossible, and is very inconvenient at the present crisis, when strictly united action would be desirable.

The Austrian Delegate has begged me to report that his refusal to sign the Protocol was grounded on mere matters of form: and that he fully agreed in substance with me as to the signature of that document.”

In brief illustration on the above, I have the honour to add.

It is now almost a month since the German Delegate informed us that he must reserve his opinion as to whether M. Davidoff, the Russian Consul-General was to be considered a Delegate *ad hoc* or not, and that he would apply for instructions on this point to his Government. These instructions have, it appears, not yet been received; and till the solution of this question, already solved in a negative sense for all the other Delegates as for myself, collective official action is necessarily suspended. On the other hand the high state of popular excitement, and the approach of the term fixed by Treaty for the Provisional Government, render it highly desirable that the Delegates *ad hoc* should be in full possession not only of their individual but of their collective powers. Hence, I have ventured respectfully to bring the matter under Your Lordship’s notice; M. v. Zwiedinek having also assured me that he intended a similar representation at Vienna.

Regarding the protocol of the Assembly of “Notables”, opened on the 22nd ultimo, M. v. Zwiedinek earnestly assured me that no dissent had been intended on his part from myself and the other Delegates as to the propriety of signing the Document, or the nature of the Document itself; his own abstention having been solely caused by what he considered the informality of the manner in which it had been submitted to us, and the absence of a French translation. And he begged me to report accordingly.

I ought to add that in conversation with the Imperial Russian Commissioner I had already called His Excellency’s attention to these very informalities; and had received verbal excuse and apology.

Търново, 3 март 1879 г.

(№ 24 гриф „политическа и поверителна“)

Ваша Светлост,

Тази сутрин имах честта да изпратя до Ваша Светлост следната телеграма, която е резюме и резултат от конфиденциален разговор между г-н фон Цвидинек, австрийския делегат, и мене.

„Германският делегат е поискал инструкции от Берлин по отношение допускането на руския генерален консул в консулската комисия, но до момента не е получил отговор. Това мълчание прави

невъзможни съвместните действия на останалите делегати, и е много неудобно при сегашната криза, когато именно обединени действия биха били желателни.

Австрийският делегат ме помоли да предам, че отказът му да подпише протокола, се е основавал на съвсем формални причини, и че той по същество изцяло се съгласява с мен, що се отнася до подписването на онзи документ.“

Като кратък пример на горното, имам честта да добавя следното:

Вече измина почти месец, откакто германският делегат ни съобщи, че той следва да изрази резерви по отношение на това дали г-н Давидов, руският генерален консул, трябва да бъде смятан за делегат *ad hoc* или не, и че той ще се обърне за инструкции по темата към своето правителство. Тези инструкции, както изглежда, още не са получени и до разрешаването на този въпрос, вече отрицателно разрешен за всички останали делегати, както и за мен, официалните колективни постъпки по необходимост са временно преустановени. От друга страна високата степен на народна възбуда и приближаването на крайния срок, фиксиран в Договора за Временното управление, правят твърде желателно делегатите *ad hoc* да разполагат в пълна степен не само със своите индивидуални, но и колективни пълномощия. Съответно аз се осмелих да поставя въпроса на вниманието на Ваша Светлост. Г-н Фон Цвидинек също ме увери, че ще постави същия въпрос във Виена.

Що се отнася до протокола от Събранието на „първенците“, открито на 22 миналия месец, г-н Фон Цвидинек искрено ме увери, че той по никакъв начин не е имал предвид каквото и да е несъгласие с мене и останалите делегати по отношение дали е уместно да се подпише документът, или спрямо характера на самия документ. Неговото въздържане се било дължало единствено на неофициалния начин, по който ни беше връчен документът, както той го определи, и на липсата на френски превод. И той ме помоли да докладвам надлежно.

Трябва да добавя, че в разговор с Императорския руски комисар, аз обърнах внимание на Негово превъзходителство върху тези неофициалности и получих устно извинение.

№ 15

Депеша относно кандидатурите за български княз

Tirnov, March 4, 1879

(No 28, “political and confidential”)

My Lord,

I have the honour to acknowledge the receipt of an Extract, marked No 12 “confidential”, from the Despatches of Sir H. Elliott, regarding the possibility of the Election of Prince Charles of Roumania to the Bulgarian Principality.

That such an Election would be neither in accordance with the Bulgarian nor the Russian view is absolutely certain. Nor has any Roumanian candidate, such as, for instance, Prince Bebesco, whose agents, at present in this town, are the objects of popular derision, the least chance of success. And thus far, from a local point of view, M. M. Bratiano and Balatchano’s opinion is strictly correct.

But I do not quite agree with them in thinking that “the Bulgarians would elect as Prince whosoever might be designated to them by the Russian Government”, at least for that sole reason. This might indeed have been the case six or even four months ago: but the first preparations for the Assembly of Tirnov awakened in them a feeling of distinct and individualized nationality, which has gone on strengthening ever since, and will certainly lead them to attempt having, as much as possible, their own way in the Election of their Prince as in other things.

For the present, among many names that of Prince Reuss seems to find the most favour. A large and influential number wishes however the Election delayed altogether for a period of six months or thereabouts, thinking the transition from the actual form of Provisional Government to complete autonomy fort abrupt, and that the nation is not ripe for it yet. As conditions they would stipulate the withdrawal of the Russian military force, the cadres excepted, and the progressive replacement of the Russian officials yet employed, being about one fifth of the total number, by Bulgarian born.

Prescinding from outside exigencies, and in view merely of the better and firmer development of the Principality itself, there is much to be said in favour of this view. Nor would its scurrying practically tend to the Russification of the Principality, rather the opposite. Of this the Russians are aware, and hence do not in

general desire to see the interim prolonged, especially under the conditions above stated: and with the certainty based, I am told, on the Russian Emperor's formal exclusion of all Russian candidates from the Bulgarian throne, before their eyes. Nor do I think that the scheme, though certainly favoured by many leading men among the Notables, commands at present a majority, or even anything approaching to it as yet.

Търново, 4 март 1879 г.
(№ 28 гриф „политическа и поверителна“)

Ваша Светлост,

Имам честта да потвърдя, че е получено извлечение с номер № 12 с гриф „поверителна“ от донесенията на сър Х. Елиът³⁸, досежно възможността да бъде избран княз Карол Румънски³⁹ за княз на Българското княжество.

Абсолютно сигурно е, че подобен избор не ще бъде в съзвучие нито с българските, нито с руските виждания. Никой румънски кандидат няма и минимален шанс за успех, като например княз Бибеску⁴⁰, чиито агенти, понастоящем пребиваващи в града, са обект на народен присмех, още повече, че от местна гледна точка мненията за господата Братиану⁴¹ и Бълчану⁴² са напълно правилни.

Но не съм напълно съгласен с тях, когато смятат, че „българите ще изберат за княз всеки, който им посочи руското правителство“, поне не и само затова. Може и така да е стояло положението преди шест или дори преди четири месеца, но първите приготовления за Събранието в Търново събудиха у тях чувство на характерна ясно различима национална идентичност, която укрепва все повече оттогава и със сигурност ще им помогне да поемат по техен собствен път при избора на Княз, както и в други решения.

Засега, сред многото имена, името на принц Ройс⁴³ намира най-голям отзвук. Впрочем мнозина влиятелни народни представители желаят изборът да се отложи за период от около шест месеца, тъй като смятат, че преходът от сегашната форма на Временно управление към пълна автономия е твърде рязък и че народът все още не е узрял за това. Като условия те посочват изтеглянето на руската военна сила, с изключение на кадровия състав, и постепенната замяна с българи на руските чиновници, които са все още на служба и съставляват 1/5 от общия брой заети.

Като се абстрахираме от крайни външни нужди и само с оглед на по-доброто и по-здраво развитие на самото Княжество, може много да се изтъкне в подкрепа на това виждане. Неговото заклеяване не води практически до русификация на Княжеството, тъкмо обратното. Руснаците са наясно с това и затова в общи линии не желаят да удължават Временното управление, особено при гореспоменатите обстоятелства и с добре обоснована увереност ми се казва, че руският император изрично изключил всички руски кандидати за българския престол, като им го бил казал в очите. Нито пък смятам, че този план, макар и сигурно да се подкрепя от мнозина водачи сред първенците, печели засега мнозинство, твърде далече от мнозинство е.

³⁸ Сър Хенри-Джордж Елиът (1817–1907) – британски дипломат, посланик в Константинопол (1867–1877). След Априлското въстание заема прогурска позиция и negliжира зверствата над българското население. Участник в Цариградската конференция от края на 1876 г. На работа в посолството във Виена (1877–1884).

³⁹ Карол-Айтел-Фридрих-Зефиринус Лудвиг фон Хоенцолерн-Зигмаринген (1839–1914) – немски принц, владетел на Румъния под името Карол I (1866–1914).

⁴⁰ Георге Бибеску (1834–1902) – румънски аристократ, син на Георге Бибеско, княз на Влахия (1834–1848).

⁴¹ Йон Братиану (1821–1891) – румънски политик и държавник от Либералната партия. Министър-председател на Румъния (1876–1881; 1881–1888).

⁴² Йон Бълчану (1828–1914) – румънски политик и дипломат, министър на външните работи (януари – март 1876), пълномощен министър във Виена (1878–1882).

⁴³ Хайнрих VII, принц Ройс-Кьостриц (1825–1906) – немски принц и германски дипломат, адютант на императорх Вилхелм I, посланик в Константинопол (1877) и Виена (1878–1894).

№ 16

Депеша относно оплакването на османския комисар Пертеф Ефенди, че не е получил достатъчно подкрепа от страна на Палгрейв във връзка с мюсюлманското представителство на събранието в Търново

Tirnovο, March 5, 1879

(No 30, "political")

My Lord,

I have the honour to acknowledge the receipt of a Copy, marked No 74 of a Despatch from His Excellency Sir H. A. Layard, recording Caratheodory Pasha's statement that the Turkish Commissary at Sofia, Perteв Effendi, complained of not having received my support in his endeavors to obtain a proper representation of the Musulmans for the new tributary principality of Bulgaria, and enclosing an Extract of a Despatch from Perteв Effendi to the Porte, in that regard.

The complaint alluded to must it seems, have been made in some other document than in the Extract forwarded, as the latter merely contains a recapitulation of opinions, concluding with a statement that I admitted that the Project for the Convocation of the Assembly did not supply an arithmetical representative equality; but that I did not know what remedy could be applied.

This is not precisely a Complaint.

What really passed between Perteв Effendi and myself was as follows. The Turkish Commissary, in a private visit, expressed to me his opinion that: Firstly, the Assembly of Notables ought to represent Bulgaria not as it now is, under the provisions of the Berlin Treaty, but as it was under the old system. Secondly: that the only real, and self-sufficient basis of representation was Property. I frankly told him that I differed from him on both these points, and gave him my reasons for so doing.

As to the numerical value of the elements to be represented, I said that, so far as the popular and local election were concerned, I thought sufficient provision had been made; but that, taking into consideration the member "of right", especially the Presidents of Tribunals, who, under the present order of things were inevitably Christian, I admitted that some compensation in favour of the Mahometan element might seem fair. This, I added, would perhaps be supplied by the Russian Commissary in the direct nominations, thirty or forty in number, which he reserved to himself: further remarking that I had already made the suggestion to His Excellency, and that I would further insist on it, I did so in fact, with ampler result than I had myself anticipated.

Lastly, I said that, while admitting the arithmetical disproportion of Mahometan Representation provided in the Programme, I considered the proportion, taken from a social and political point of view, as really sufficient. Nevertheless, I offered my support to any representation or action the Turkish Commissary might undertake in view of arithmetical equality, and hereon I suggested: Firstly: That he Perteв Effendi should write to the Porte to obtain the concurrence in sending back to Bulgaria, without delay, any muftis, large landed Mahometan proprietors and the like, who had emigrated during or after the war, that they might be duly presented as Candidates for the Assembly; promising my active support in Bulgaria itself to giving all possible effect to such a measure. This proposal Perteв Effendi declined to act on, saying that the Porte would be unable or uncaredful to comply with it.

I then asked him if he had made any formal representation to the Russian Commissary on the subject; again assuring him of my help if he would do so; and even adding that were I in his place, I would certainly do it, and, to give it more effect, in writing. But this proposal too the Turkish Commissary declined; giving for reason motives which seemed to me inadequate and weak.

I then observed that I had made two practical offers, neither of which he had accepted, and begged him to make a third, renewing at the same time my assurances of cooperation. He answered that he had none to suggest. On which, and not till then, I said what he has reported, but disjointed from what preceded it, that, such been his conclusion, I did not see what remedy could be applied.

Subsequently, I enquired, more than once, of the Turkish Commissary, whether he had taken any steps in this, from his point of view important matter, and he has as often answered me that he had taken none. To be more certain yet, I enquired of the Russian Commissary whether Perteв Effendi had represented the matter above treated off to him, officially or unofficially. And again, I was answered in the negative.

I would accordingly respectfully represent that I could not give my support to the efforts supposed by Caratheodory Pasha since not only no such efforts were ever made, but even my own proposals to make them were not accepted.

In reporting these facts, I would also beg respectfully to state, that I have no intention of either making or implying any criticism on the views or expressions of the Turkish Commissary, having in mind the extreme delicacy of his position, and the many difficulties in his way.

Търново, 5 март 1879 г.
(№ 30, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да потвърдя, че е получено копие с номер 74 на донесение от Н. Пр. сър Х.-А. Леярд⁴⁴, в което пише относно твърдението на Каратеодори Паша⁴⁵, че турският комисар в София, Пертеф Ефенди, се бил оплакал, че не бил получил подкрепата ми в усилията си да постигне точно представителство за мюсюлманите в новото трибутарно княжество България. В тази връзка прилагам съответно извлечение от донесение от Пертеф Ефенди до Портата.

Оплакването, за което се загатва, изглежда, че трябва да е било изложено в някакъв друг документ, а не в приложеното извлечение, тъй като последното съдържа основно мнения, завършващи с твърдение, че аз признавам, че проектът за свикване Събранието, числено не удовлетворява представително равенство, но че не знам как това може да се поправи.

Това не представлява оплакване в буквалния смисъл на думата.

Това, което действително произтече между Пертеф Ефенди и мен, бе, както следва. Турският комисар в частна визита ми изрази своето мнение, а именно: първо, че Събранието на първенците следва да представлява България не такава, каквато тя е сега, под постановленията на Берлинския договор, но такава, каквато е била при старата система. Второ: че единственият реален и самодостатъчен принцип на представителство се явява собствеността. Аз откровено му казах, че не съм съгласен с него по тези две точки и му дадох аргументите си защо.

Що се отнася до цифровата стойност на елементите, които трябва да намерят представителство, му казах, че досежно всенародното и местно гласуване, то е достатъчно добре гарантирано, но като се вземат предвид членовете „по право“, особено председателите на съдилища, които при настоящото положение на нещата неминуемо са християни, признах, че някаква компенсация в полза на мохамеданския елемент може да изглежда справедлива. Това, добавих, вероятно ще бъде удовлетворено от руския комисар при преките назначения, тридесет или четиридесет на брой, които той е запазил за себе си; по-нататък отбелязах, че вече съм го предложил на Негово Превъзходителство и че ще продължа да настоявам на това. Всъщност аз сторих това с още по-добър резултат, отколкото съм очаквал.

Накрая казах, че като възприемам аритметическата диспропорционалност на мохамеданското представителство, съдържащо се в Проекта, смятам, че съотношението от социална и политическа гледна точка е напълно достатъчно. Въпреки това предложих своята подкрепа за всяка постъпка или действие, което турският комисар би предприел по отношение на аритметическото равенство, поради което предложих: първо: Пертеф Ефенди да пише до Портата и да получи съдействие незабавно да се завърнат в България мюфтиите и едрите земеделски собственици – мохамедани, както и други такива, които са емигрирали по време или след войната и съответно биха могли да се представят като кандидати за Събранието, обещавайки моята активна подкрепа за подобна мярка да се приложи в самата България. По това предложение Пертеф Ефенди отказа да се ангажира, казвайки, че Портата няма да бъде в състояние да ги изпълни надлежно.

Тогава го попитах дали е връчил официален протест по въпроса до руския комисар. Като отново го уверих в моята помощ, ако той предприеме това, и дори добавих, че ако бях на негово място, сигурно щях да го сторя, а за да има повече ефект, щях да го направя писмено. Но и това предложение бе отхвърлено от турския комисар, който изтъкна причини, които ми се сториха незадоволителни и слаби.

Тогава отбелязах, че от две практични предложения, които съм му направил, той не бе приел нито едно от тях и го помолих той да направи трето, като същевременно поднових уверенията си за

⁴⁴ Сър Остин-Хенри Леярд (1817–1894) – английски пътешественик, археолог, политик и дипломат, най-добре познат като проучвателя на асирийските градове Нимруд и Ниневия, където открива библиотеката на владетеля Ашурбанипал. Британски посланик в Цариград (1877–1880).

⁴⁵ Александър Каратеодори Паша (1833–1906) – османски политик и дипломат, посланик в Рим (1874), генерал-губернатор на Крит (1878), османски външен министър (1878–1879), княз на о. Самос (1885–1895). Османски делегат на Берлинския конгрес (1878).

съдействие. Той отговори, че няма какво да ми предложи, на което едва тогава аз отговорих какво той беше съобщил, но без връзка с предшестващите го събития, като е направил такова заключение, не виждам решение в случая.

Впоследствие го попитах повече от веднъж дали е предприел някакви стъпки по този важен по собственото му мнение въпрос и той също толкова пъти ми отговори, че не е. За да бъде още по-сигурен, осведомих се от руския комисар дали Пертеф Ефенди му е представил на вниманието гореспоменатия въпрос, официално или неофициално. И отново получих отрицателен отговор.

Следователно почтително бих възразил на твърдението на Каратеодори Паша, че не съм бил подпомогнал в неговите предполагаеми усилия, тъй като не само той не е положил такива усилия, но дори моите собствени предложения в тази посока не бяха приети.

Като съобщавам тези факти, бих искал също така почтително да заявя, че нямам намерение нито да критикувам, нито да загатвам някаква критика спрямо вижданията или изразите, които турският комисар употреби, отчитайки изключителната деликатност на неговото положение и многото трудности, които среща по пътя му.

№ 17

Депеша относно приемането на руския представител в българската консулска комисия

Tirnov, March 5, 1879
(No 31, "political")

My Lord,

I have the honour to acknowledge the receipt of the Copy of a Despatch, marked No 69, from His Excellency Sir H. Elliot, respecting the claim of Russia to be represented on the Bulgarian Consular Commission.

On this subject I had the honour of reporting to Your Lordship by Telegram, and by my Despatch No 24 present series, extending the Telegram itself. I may now add that not only myself, but my Austrian, French and Italian colleagues, in virtue of our respective Instructions, continue to repudiate the Russian claim in this matter. The German Delegate alone reserves his opinion, waiting instructions, which though applied for a month since have not, it would appear, yet arrived.

Търново, 5 март 1879 г.
(№ 31, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви уведомя, че е получено копие от депеша № 69 от Н. Пр. сър Х. Елиът, с която се уважава искането на Русия да бъде представена в българската консулска комисия.

По този въпрос имах честта да докладвам на Ваша Светлост с телеграма и с депеша № 24⁴⁶, настояща поредица, съдържаща и текста на същата тази телеграма. Сега бих добавил, че не само аз, но и моят австрийски, френски и италиански колега по силата на дадените съответни инструкции, продължаваме да не признаваме руското право по този въпрос. Единствено германският делегат изразява резерви, в очакване на инструкции, които, макар и да ги е поискал преди цял месец, изглежда все още не са дошли.

№ 18

Депеша относно кандидатурата на Богис Петрович за българския престол

Tirnov, March 8, 1879
(No 32, "political")

My Lord,

I have the honour to acknowledge the receipt of a Copy of a Despatch, marked 51, from His Excellency Sir H. Elliot, regarding the objection raised by the Austro-Hungarian Government to the candidature of Bogis Petrovich for the Bulgarian Principality.

⁴⁶ Виж тук документ № 14.

If such a candidature was ever seriously contemplated by the Russian Government, it has certainly be abandoned for some time past; though whether from want of real purpose on the part of those who originally started the idea, as the language of Prince Dondoukoff and other Russian officials would seem to imply, or from the evident difficulty of imposing such a candidate on the Bulgarians themselves, as I, in a measure, incline to think, can hardly be determined. Nor does the proposal seem likely to recur.

Търново, 8 март 1879 г.
(№ 32, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да потвърдя, че е получено копие от депеша с номер 51 от Н. Пр. сър Х. Елиът досежно възраженията, предявени от австро-унгарското правителство, срещу кандидатурата на Богис Петрович⁴⁷ за българския престол.

Ако руското правителство някога е обмисляло сериозно подобна кандидатура, то със сигурност я е изоставило преди известно време; дали от липса на истинска воля от страна на първоначално лансиралите тази идея, за което сякаш намекуват княз Дондуков и други руски чиновници, или пък поради очевидната трудност да наложат подобна кандидатура на самите българи – смятам, че причината трудно може да се установи. Няма изгледи предложението да се появи отново.

№ 19

Депеша относно причините за забавянето на работата на събранието в Търново

Tirnovno, March 11, 1879
(No 34, “political”)

My Lord,

I have the honour to report that the Assembly of “Notables”, opened on the 22nd of last month, has not yet entered on the special task for which it was convoked, namely the Elaboration of the Organic Law. Its meetings: Seven in all including that of today, have been taken up with verifying the titles of the Members, reviewing the Programme for the Regulations of the Assembly itself, electing a President, two sub-Presidents, Secretaries, and to forth, and listening to a detailed Statement, laid before them by order of the Russian Commissary, of the Method and Acts of the Russian Provisional Government from the time of its establishment down to the present date.

Yet the original intention was that the entire Organic Law should have been discussed and elaborated before Easter: and on no point did the Russian Commissary and his Notary at the Assembly, M. Lukianoff, more strongly insist. At present with only four weeks at most free before the Easter solemnities, the despatch of work before the assigned term seems difficult, if not impossible.

Much anxiety is felt in various quarters at this delay and loss of time hitherto: and nowhere is it more strongly felt, in appearance at least, and manifested than among the Russian officials and by the Russian Commissary himself. And the question is daily asked. To what cause is the slowness of proceedings in the Assembly to be attributed?

So far as I have been able to observe, a great clumsiness, due to inexperience of Parliamentary Forms, and the usages of popular meetings, both among the Members themselves and their Russian guides, is at least an auxiliary cause. Time is wasted on minutious and superfluous questionings, on unnecessary formalities, on the vanity of new orators, and the like. The meeting is postponed one day for a Fast, another for a Festival: and the sittings, when held, though fatiguing from accessory discomforts which experience would have easily provided against, are themselves, too short for the daily work on hand.

But, besides all this, many suspect the Russian Provisional Government, of intentionally prolonging the Session, in order thereby to prolong its own lease of existence. However, the overt acts of that Government, which all tend, awkwardly it is true, to facilitate and urge forward the work of the Assembly, do not correspond to such a suspicion. Besides, a literal fulfilment of the terms of the Berlin Treaty, a fulfilment incompatible with the indefinite prolongation or nullification of the Assembly and its task, seems to be now as much the Russian,

⁴⁷ Божо Петрович Ниегош (1846–1929) – черногорски политик, министър-председател на Черна гора (1879–1905), братовчед на черногорския княз Никола.

as the elusion of those very terms appeared to be before. Nor is the one course necessarily inconsistent with the other. Hence the popular Bulgarian mind, though rendered by experience sufficiently suspicious of the policy and intents of the Provisional Government, does not, I find, countenance this particular idea. Nor does it, under the circumstances, appear intrinsically probable to me.

Another cause is suggested, namely the desire, openly avowed by a few of the most violent Ultras, when baffled in their first attempt to break up the Assembly altogether in favour of mob rule, to cause its work to drag on incomplete till a date beyond that of the Russian evacuation, in order thereby to induce absolute confusion, and so undo, at least in part, the work of Berlin. But the unreasonableness and absurdity of such proceedings have been so strongly exposed, not only by myself and, I believe, my colleagues, but by the Russian officials themselves, fearful of the responsibility of connivance at such a plan, that I cannot think this cause either sufficient to explain the dilatoriness complained of.

Others again, remarking that the Ultras were chiefly those who had formerly been connected with projects supposed to be favoured by another Power, and that such a connection seemed to be still maintained: also that in their vague talk mention had been often made, it was said, of the possibility of such a Power being called in to maintain order, should it be threatened after the Russian evacuation, have fancied an influence of that nature at cooperating to the delay in the due elaboration of the Constitution. But this hypothesis, however originated, seems too devoid alike of internal probability as of external confirmation for serious attention.

However these things may be, the progress of events, within the Assembly as outside, must soon clear up the matter. Meanwhile, I would respectfully subjoin the causes actually and undoubtedly existing, signalled in the Third Paragraph of this Despatch, may seem sufficient to account for the loss of time in question, without having necessarily recourse to any one, or all conjointly, of the three hypotheses subjoined.

Търново, 11 март 1879 г.
(№ 34, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да съобщя, че Събранието на „първенците“, открито на 22-и миналия месец, все още не се е заемало със специалната си задача, заради която е свикано, а именно да изработи Органически устав. Неговите заседания – общо седем на брой, включително и днешното – бяха заети с проверка на званията на членовете му, преглед на програмата за провеждане на самото Събрание, избирането на председател, двама подпредседатели, секретари и т.н., изслушване на пространен доклад, представен им по заповед на руския комисар досежно начина и актовете на Временното руско управление, откакто то се създаде до ден-днешен. Първоначалното намерение беше целият Органически устав да се обсъди и изработи преди Великден, няма друга точка, по която руският комисар и неговият застъпник на събранието г-н Лукиянов да са настоявали повече. Сега разполагат с най-много четири седмици преди Великденските празници, като отмятането на работата преди определения срок изглежда трудна, ако не и невъзможна задача.

Много тревога се усети в различни кръгове заради тази забава и загуба на време. Никой не я почувства по-силно и не я изрази, поне на пръв поглед, отколкото руските чиновници и самият руски комисар. И въпросът се поставя ежедневно. Как може да се обясни бавността в заседанията на Събранието?

Доколкото можах да забележа, най-малкото допълнителна причина за това се явява голямата непохватност, дължаща се на непознаване на парламентарните форми и практики на водене на народни събрания, както сред самите членове, така и между руските им наставници. Губи се време в дребнави и излишни питания, в ненужни формалности, заради суетността на новите оратори и тям подобни. Заседанието се отлага ту заради Великденския пост, ту заради празник, а самите заседания, когато се провеждат, макар и да са изморителни поради допълнителните неудобства, които опитът лесно би отстранил, са твърде кратки за дневната работа, която има да се свърши.

Но, извън това, мнозина подозират Временното руско управление в нарочно удължаване на сесията, като така ще удължи и своето собствено присъствие. Обаче откритите действия на всички в това управление, с които се стремят, доста несръчно наистина, да улеснят и придвижат работата на Събранието, не оправдават подобно подозрение. Освен буквалното съблюдаване разпоредбите на Берлинския договор, нещо несъвместимо с това да се удължи за неопределено време или да се анулира Събранието и неговите задачи, сега изглежда руснаците да го желаят толкова силно, колкото по-рано желаеха да заобиколят тези разпоредби. Единият курс на поведение не противоречи задължително с другия. Следователно, българският народен интелект, макар и натрупал опит и станал достатъчно подозрителен

към политиката и намеренията на Временното управление, си мисля, че не одобрява особено тази идея. Дори при съществуващите обстоятелства не ми се струва вероятно да я последва.

Друга възможна причина е желанието, открито признато от някои от най-крайните, които, след като се провалиха в първоначалните си опити напълно да прекратят заседанията на Събранието и да доведат до власт на тълпата, искаха да протакат и да не приключат до дата, следхождаща руското изтегляне, като по този начин предизвикат абсолютен смут и така да развалят, поне отчасти, свършеното в Берлин. Но на безразсъдността и абсурдността на подобно поведение толкова силно възразихме не само аз, но струва ми се и моите колеги, че дори и самите руски сановници, уплашени от отговорността за съучастие в подобен план, така че не смятам тази причина за достатъчна да обясни бавенето, за което стана дума.

Други отново, отбелязвайки, че крайните са главно хора, които някога са били свързани с кроежи, подкрепяни от друга Сила, смятат, че подобна свързаност изглежда още да е налице; те често неопределено посочват, както вече казах, за възможността тази Сила да бъде призована, за да установи порядък, ако същият бъде застрашен след руското изтегляне, и си фантазираха за наличието на такова влияние, съдействащо за забава в надлежното изработване на Конституцията. Но тази хипотеза, откъдето и да идва, изглежда твърде лишена както от вероятност отвътре, така и от потвърждение отвън, та да ѝ се отдава сериозно внимание.

Каквито и да стоят работите, ходът на събитията, както в Събранието, така и извън него, скоро трябва да изяснят въпроса. Междувременно, бих искал почтително да добавя, че действителните и несъмнено съществуващи причини, които описах в трети параграф от настоящата депеша, може да се явяват достатъчни, за да обяснят въпросната загуба на време, без на всяка цена това да има отношение с която и да е от трите приведени хипотези или пък с всички тях заедно.

№ 20

Депеша относно критиките на австро-унгарския посланик в Лондон, че Палгрейв подкрепя руската политика за сметка на общите британски и австро-унгарски интереси

Tirnovо, March 11, 1879
(No 35 "political")

My Lord,

I have the honour to acknowledge the receipt of Your Lordship's Despatch No 40, dated the first of the present month and inclosing a Copy of Despatch No 113, February 25, 1879, addressed by Your Lordship to His Excellency, Sir H. Elliot; and transmitting His Excellency Count Karoly's statement, that it was reported that on all occasions on which Mr. Palgrave had an opportunity he exerted his influence on the side of the Russians, who reaped a very serious advantage from the conduct on his part, which it produced upon the populations was doing great injury and tending to prevent the development of the policy advocated in common by the British and Austro-Hungarian Governments.

Your Lordship adds that similar complaints have been addressed to Your Lordship by the Ottoman Ambassador under instructions from his Government.

These reports and complaints are I now most respectfully beg leave to state, utterly unfounded and false. My whole influence, such as it is, has been from my first arrival in Bulgaria to the present moment steadily exerted towards the placing of affairs within the Principality on the footing defined by the Treaty of Berlin: and the effect has been on the one hand considerably to hamper the Russians, and on the other to withdraw the native population from Russian influence, and to turn their face towards other European Powers, and, I admit, especially England. The facts are of public notoriety, and to none known better than to the Russians themselves.

In regard of the complaints transmitted by His Excellency the Ottoman Ambassador, I make the same assertion: adding that I had the honour, in my late Despatch No 30, present series, to meet the only one distinctly formulated with a distinct and conclusive answer. To vague accusations I can only oppose a general, but emphatic denial.

As the Ottoman Commissary and the Austrian Delegate in Bulgaria have not only never manifested to me in word or deed, positively or negatively, so much as a hint corresponding to the reports or complaints alluded to, but have on the contrary always expressed themselves as strictly and intimately in accord with me, and even thankful, as indeed was suitable, for the great help I have given them both, more than to any others

of my colleagues, in advice, information and support, I cannot suppose that the reports and complaints in question have been originated by them.

But whether the cause, or originator, of these calumnies, I most deeply regret that the impression left by them upon the minds of the Foreign Ministers of the two Courts alluded to should have been unfortunately the very reverse of that which, in the interests of the English policy, was to be desired. And I humbly and earnestly trust that an exacter knowledge of facts, past or future, may not only dissipate any such impression, but may preclude its recurrence.

Търново, 11 март 1879 г.
(№ 35, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви уведомя за получаването на депешата от Ваша Светлост, № 40, с дата 1-и от настоящия месец, с приложено копие на депеша № 113 от 25 февруари 1879 г., адресирана от Ваша Светлост до Н. Пр. сър Х. Елиът, и съдържаща думите на Н. Пр. граф Кароли⁴⁸, който твърди, че при всеки отдал се на г-н Палгрейв случай, същият бил упражнявал своето влияние на страната на руснаците, които извлекли сериозна полза от отзвуката от неговото поведение върху населението, и разпитвал в детайли и се опитвал да възпрепятства политиката, съвместно подкрепяна от британското и австро-унгарското правителство.

Ваша Светлост добавя, че подобни оплаквания са били адресирани до Ваша Светлост от османския посланик по инструкции от неговото правителство.

Тези донесения и оплаквания, ако ми позволите да заявя, са напълно безпочвени и неверни. Цялото ми влияние, такова, каквото е, от самото ми пристигане в България досега, е било неотклонно насочено така, че работите в Княжеството да почиват на основата, определена в Берлинския договор, като целта ми е била, от една страна, значително да затруднявам руснаците, а от друга – да отдалеча местното население от руското влияние и да обърна погледа им към останалите европейски сили и, признавам, по-специално към Англия. Фактите са публично известни и най-добре от всички ги познават самите руснаци.

По отношение оплакванията, предадени от Н. Пр. османския посланик, изказвам същото твърдение, добавяйки, че в моята последна депеша № 30⁴⁹, настояща поредица, имах честта да дам на единственото ясно формулирано оплакване ясен и окончателен отговор. На неясни обвинения мога да отвърна само с общо, но категорично опровержение.

Тъй като османският комисар и австрийският делегат в България никога не са ми показали чрез думи или дела, положително или отрицателно, дори и с намек, съответстващ на въпросните донесения или жалби, но напротив, винаги са изразявали строго и тясно съгласие с мен и дори са ми благодарили, в подходящи моменти, за голямата помощ, която съм им оказвал и на двамата, повече, отколкото на другите мои колеги, със съвети, информация и подкрепа, така че не мога да допусна, че въпросните донесения и оплаквания произлизат от тях.

Но каквато и да е причината или авторът на тези клевети, аз искрено съжалявам, че впечатлението, което са оставили в съзнанието на двама външни министри от двете визирани монархии, за съжаление изглежда е било напълно противоположно на онова, което английската политика би желала да бъде. И аз смирено и искрено вярвам, че по-точното познаване на фактите, минали или бъдещи, не само ще разсее подобни подозрения, но и ще възпрепятства те да изникват отново.

№ 21

Депеша относно предстоящото връчване на петиция за бъдещото положение на Княжеството

Tirnovovo, March 12, 1879
(No 38, “political”)

My Lord,

Yesterday I had the honour of sending the following Telegram, addressed to Your Lordship.

⁴⁸ Граф Алоис Кароли (1825–1889) – австро-унгарски дипломат, посланик в Берлин (1866; 1871–1878) и Лондон (1878–1888). Втори делегат на Виена на Берлинския конгрес.

⁴⁹ Виж тук документ № 16.

“I have received Your Lordship’s telegram of the 8th, many thanks for the instructions about Macedonia, to which I will strictly conform.

The Assembly here has been adjourned for a week, nominally to prepare the answer to the Prince’s address, really, it is thought, to obstruct business.

I leave for Bucharest on the 13th, and intend to return here in about eight days.“

I am informed that, about the same time that the Answer to the Prince’s address will be laid before the Assembly for acceptance, a Petition drawn up and presented outside of and unconnected with the Assembly, will be laid before the Delegates of the Five Powers here present. This Petition will, it is said, have reference to the future position and stability of the Principality. I have enquired of my Colleagues their opinion on this subject; and they have all answered that they saw no reason for not accepting, ad referendum, any Representation or Petition regarding the Principality, so long as it was not presented by or in the name of the Assembly of Notables, nor in the name of individuals belonging to any extra-territorial jurisdiction; and so long as its acceptance was strictly limited to transmission neither approval or comment being implied.

Under these circumstances, it seems to me safer to act rather in accordance with than divergently from my colleagues, and, subject to Your Lordship’s opinion, I have informed them accordingly.

Търново, 12 март 1879 г.

(№ 38, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Вчера имах честта да изпратя следната телеграма, адресирана до Ваша Светлост.

„Получих телеграмата на Ваша Светлост от 8-и, много благодаря за инструкциите относно Македония, към които строго ще се придържам.

Събранието тук беше отложено за седмица, уж за да се подготви отговор на княжеския адрес, но в действителност, както се смята, за да се пречи на работите.

Заминавам за Букурещ на 13-ти и смятам да се върна тук след около осем дена.“

В течение съм, че приблизително по времето, когато отговорът на княжеския адрес ще бъде представен за приемане пред Събранието, една петиция, изготвена извън и несвързана със Събранието, ще бъде връчена на тук присъстващите делегати на петте сили. Тази петиция ще се отнася, както се говори, до бъдещото положение и стабилност на Княжеството. Разпитах колегите ми за тяхното мнение по въпроса и те всички отговориха, че не виждат причина да не приемат, с резерви, всяко представителство или петиция, касаеща Княжеството, стига да не е представена от Събранието на първенците или от тяхно име, или пък от името на частни лица, които принадлежат към екстратериториална юрисдикция; и стига приемането ѝ да има отношение единствено и само с връчване, а да не предполага одобрение или коментар по нея.

При тези обстоятелства ми се стори по-сигурно да действам в съзвучие, отколкото различно от моите колеги, и, очаквайки мнението на Ваша Светлост, ги уведомих в този смисъл.

№ 22

Депеша относно това, че Палгрейв е успял да убеди българите от Княжеството да не пращат депутация в Европа; опит да отклони и източнорумелийци в лицето на Иван Ев. Гешов от подобна инициатива

Tirnovovo, March 12, 1879

(No 39, “political”)

My Lord,

I have the honour to report that I had despatched at a late hour of this evening the following Telegram, addressed to Your Lordship:

“[...]’s Messenger left yesterday with Despatches. I have instructed him to take the shortest Route to London.

At Sir H. D. Wolff’s request I communicated to Mr. Geshoff Your Lordship’s refusal to see him; and I have done my best to dissuade him from going altogether. No similar Deputation is projected from Bulgaria.

Ottoman Commissary objects to the Paragraphs of the Organic Law Programme regarding the territorial limits of the Principality the hereditary succession, and the right of international treaties regarding the interior of the Principality.”

Explanatory of the above:

With great difficulty I succeeded in persuading the Bulgarians to abandon the idea, on the execution of which they were at first resolved, of sending a Deputation to Europe. But I did succeed. Over the East Roumelians I have, of course, less direct influence: but till Mr. Geshoff's arrival I held them tolerably in check. In doing this I had all through to be very cautious, lest by too flat an opposition I should put a powerful arm into the hands of those who, openly or covertly, seek to counteract our policy and hinder the complete execution of the Treaty of Berlin, by enabling them, through a new outcry against England to regain the influence which I have steadily and efficaciously undermined. Within a few hours of my talk with Mr. Geshoff I had set on foot a movement among the Bulgarians, calculated to nullify any evil influence which that person or his colleagues might exert: and I almost hope that the East Roumelian deputation project will fall through as the Bulgarian has thus far done, without serious loss of influence to ourselves, or consequent accession of strength to our opponents.

My own temporary absence from Tirnovo, coinciding with that of the Russian Commissary, will leave the field open somewhat to the intrigues of a third party, which will however be carefully watched by my Agents.

Търново, 12 март 1879 г.
(№ 39, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че вчера късно вечерта изпратих следната телеграма до Ваша Светлост: „Пратеникът на [неразч.] замина вчера с депешите. Инструктирах го да поеме по най-прекия път за Лондон.

По молба на сър Х. Д. Уолф⁵⁰, аз съобщих на г-н Гешов отказа на Ваша светлост да се срещнете с него и дадох най-доброто от себе си, за да го разубеда да ходи изобщо. Такава депутация от България не се планира.

Османският комисар възразява срещу параграфите на проекта за Органически устав, които се отнасят до териториалните граници на Княжеството, унаследяването на престола и правото да се сключват международни договори, касаещи вътрешността на Княжеството.“

Ето обяснение на горното:

С голяма трудност успях да убедя българите да изоставят идеята да пратят депутация в Европа, за чието реализиране те бяха първоначално твърдо решени. Но успях. Над източнорумелийците, разбира се, имам по-малко пряко влияние, но до пристигането на г-н Гешов⁵¹ значително ги възпирах. Но постъпвайки така, аз трябваше да бъда много предпазлив, да не би да дам силен коз в ръцете на онези, които явно или скрито, гледат да противодействат на нашата политика и да пречат на пълното изпълнение на Берлинския договор, като им дам възможност чрез нов протест срещу Англия, да възстановят влиянието, което аз неотклонно и ефикасно подкопах. След няколкочасовия ми разговор с г-н Гешов предизвиках раздвижване сред българите, което целеше да неутрализира всякакво пагубно влияние, което тази личност или неговите колеги, можеха да упражнят, и почти се надявам планът за източнорумелийска депутация да се провали, както се случи с българската депутация, без сериозна загуба на влияние за нас или съответно прилив на мощ към нашите опоненти.

Моето собствено временно отсъствие от Търново, съвпадащо с това на руския комисар, ще остави отворено поле за интригите на трети субект, които обаче моите агенти внимателно ще държат под наблюдение.

№ 23

Депеша, в която Палгрейв твърди, че ще окаже подкрепа на османския комисар по определените от министъра точки

Bucharest, March 14, 1879
(No 40, “political”)

My Lord,

I had the honour to telegraph yesterday evening to Your Lordship from Rustchuk, on my way hither: stating, that I had already promised the Turkish Commissary at Tirnovo my support on the points indicated by

⁵⁰ Сър Хенри-Дръмонд Уолф (1830–1908) – британски политик и дипломат, член на Консервативната партия, депутат в Камарата на лордовете (1874–1885), извънреден пратеник и пълномощен министър в Техеран (1888–1891), посланик в Мадрид (1892–1900).

⁵¹ Иван Евстратиев Гешов (1849–1924) – български политик, общественик и благодетел, един от лидерите на Народната партия, министър-председател на Царство България (1911–1913).

Your Lordship's telegram, received on the same day, if authorized so to do, I shall accordingly avail myself of Your Lordship's authorization on my return to Tirnovo, which will, accidents excepted, be on Wednesday next.

Букурещ, 14 март 1879 г.
(№ 40, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имах честта да телеграфирам вчера вечерта на Ваша Светлост от Русчук на път за насам в смисъл, че вече обещах на турския комисар в Търново моята подкрепа по точките, посочени в телеграмата на Ваша Светлост, получена същия ден; ако бъда овластен за това, ще се възползвам от правото, дадено ми от Ваша Светлост, когато се завърна в Търново, което, ако не изникне нещо непредвидено, ще стане следващата сряда.

№ 24

Депеша относно критиките към импровизираната реч на Палгрейв, произнесена на откриването на Събранието; подробно изложение на произнесения тост

Bucharest, March 15, 1879
(No 42, "political")

My Lord,

Not long since I had the honour of being informed by Your Lordship, both by telegram and Despatch, that an absurd report had been made of my after-dinner speech at the opening of the Tirnovo Assembly. I had also then the honour of replying, by the same means of communication, that I did not know what the report in question might be, and that the speech itself having been, in the fullest sense of the word, extemporary. I had no Copy of it by me: but that, as the said speech had been formally and absolutely approved by my Colleagues, the Delegates then present, in whose name and at whose request it was made, I could not suppose that it had contained anything especially absurd or wrong. Not having at present the documents by me, I am unable to quote numbers or dates.

What I conjecture to be the Report alluded to by Your Lordship has just reached me through private hand, in the form of an extract from a daily paper called the "Morning Post", in which it is stated that Mr. Palgrave "is said to have used the expression in welcoming Bulgaria as the last born among European States – the last, that is, for the present": words which were "warmly applauded by the Roumelian delegates". The writer continues: "We cannot believe that an English official thus held up the Treaty of Berlin to public contempt: and we shall be glad when an official denial of the language attributed to him is elicited."

I now beg to supply the following comments.

Firstly: the speech having been made in French, the words attributed to me, which are English, not having been uttered, could not possibly have been applauded by anyone.

Secondly: least of all could they have been applauded by the "Roumelian delegates", that is, I suppose, "emissaries"; certain official personages, myself among the number, and the Deputies of the Bulgarian Assembly of "Notables", having alone been admitted to the dinner in question. Though, as the doors of the hall were open, it is possible that among the street-crowd without, some individuals from East-Roumelia, designated by the author's courtesy as "delegates", may have found place, and may, very likely, have applauded when others did.

Thirdly: that these East Roumelians would seem, according to the above quotation, if I rightly understand it, to have applauded the idea of their own province becoming also a European State, to be later-born than Bulgaria. If so, the wish implied is new to me: as I had hitherto imagined, though perhaps erroneously, that the desire of the East Roumelians was, not to form any separate European State, later-born than Bulgaria; but to be united with Bulgaria itself, and absorbed into it, not born.

Fourthly: that the words attributed to me appear to me very devoid of any intelligible meaning: whatever, and to be, not treason, but nonsense: even beyond the customary license of an after-dinner speech.

But, mistranslated and misrepresented as they are, they supply me with a clue to what I really did say, and which, as it was the peroration of my speech, I, fortunately, remember. It was as follows.

After four or five minutes of the appropriate and unmeaning generalities, it struck me that I had said nothing of practical use, especially in view of the intrigues, then in full force, for violating the Treaty of Berlin

by breaking up the Assembly before it should have even commenced the work for which it had been convoked, namely the framing of an Organic Law. And it seemed to me that I should be wanting to my duty, if I did not make use of the occasion for what was then, and indeed has been during my entire stay at Tirnovo, my chiefest object, namely the countermining of such intrigues and schemes.

As the peroration of a speech is its most, often its only, effective part, I resolved to use it for this purpose.

Accordingly, I wound up by words to this effect: health and prosperity to Bulgaria, the last-born among European States: no, not the last born yet, as her birth is not till by the completion of the work assigned to this honourable Assembly she was attained individual existence by an Organized Constitution and an Elected Prince; all health to her as she is at present, incomplete, nascent: more health yet when fully born she shall enter on the enjoyment of her autonomy etc. etc.

Hereon, to my great satisfaction, loud cheers were raised by the “Conservatives” present, who immediately proposed chairing me, which was done: the “Ultras” joining the cheers, because they could not help it. I subsequently asked the “Conservative” leaders if they had fully caught the meaning of what I had said: they laughed and assured me that they had. But the subsequent annoyance of the “Ultras”, as also of their aiders and abettors, was extreme: and, not unnaturally, resulted in an attempt to recoup by calumny.

Such, My Lord, is the history of the proceedings alluded to. I respectfully apologize, not only for the length of the above recital, but also for having on the present occasion broken through my fixed rule of never noticing or replying to anonymous accusations, especially if formulated in the columns of a periodical: or of applying to an anonymous writer for correction or apology of any kind in such cases. On this account I made no mention of what had passed to the correspondents of the “Times” and the “Standard”, though aware of their presence at Tirnovo: considering such means of rectification as unbecoming of my position, whether official or personal.

Should however the calumny be repeated in any quarter or by any persons to whom proper self-respect permits of an answer, I place most respectfully, the above statement at Your Lordship’s absolute disposition.

Букурещ, 15 март 1879 г.
(№ 42, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Неотдавна имах честта да бъда уведомен от Ваша Светлост, едновременно с телеграма и депеша, че е изготвена някакъв нелепа дописка, отразяваща моята реч след вечерята при откриването на Събранието в Търново⁵². Още тогава имах честта да отговоря по същите комуникационни канали, че не знам що за дописка може да е това и че самата реч беше, в най-свободния смисъл на думата, импровизация. Не разполагам с копие от речта си, но предвид, че въпросната реч беше официално и напълно одобрена от тогава присъстващите делегати – мои колеги, от чието име и по чиято молба аз я произнесох, не бих могъл да предположа, че тя съдържа нещо особено нелогично или погрешно. Тъй като нямам документите пред себе си, не съм в състояние да цитирам числа или дати.

Дописката, която предполагам Ваша Светлост визира, тъкмо получих по частен път под формата на откъс от ежедневника „Морнинг пост“, в който се твърди: „говори се, че г-н Палгрейв бил поздравил България като последната новородена европейска държава – последната, засега“ – думи, които били „топло приветствани от румелийските делегати“. Авторът продължава: „Не можем да повярваме, че по този начин английски сановник подлага Берлинския договор на публично неуважение и ние ще сме доволни, ако накараме същия сановник да даде официално опровержение за думите, които му се приписват.“

Сега моля да Ви представя следните коментари.

Първо: речта беше произнесена на френски, а думите, които ми се приписват, са на английски, и понеже никога не са били изречени, няма как някой да ги е аплодирал.

Второ: най-малко от всичко биха могли да ги аплодират „румелийските делегати“, вероятно са имали предвид „емисари“, като определени официални лица, сред които аз и депутатите от българското събрание на „първенците“ единствено бяхме допуснати до въпросната вечеря. Обаче, тъй като вратите на залата останаха отворени, е възможно сред намиращата се навън улична тълпа някои лица от Източна Румелия, повишени от автора в „делегати“, да са се озовали там и е напълно вероятно да са аплодирали заедно с другите.

⁵² Виж тук документ № 11.

Трето: изглежда, че тези източнорумелийци, според горния цитат, ако правилно го разбирам, са аплодирали идеята тяхната собствена провинция да се превърне в европейска държава, родена след България. Ако това е така, то това желание е нещо ново за мен, тъй като досега си представях, макар и вероятно погрешно, че желанието на източнорумелийците не е да образуват отделна европейска държава, родена след България, а да се съединят със самата България, да се слоят с нея, а не да се раждат.

Четвърто: думите, които ми се приписват, изглеждат лишени от всякакъв разбираем смисъл: звучат ми не като измяна, а като безсмислица дори откъд обичайната фриволност, присъща за една реч след вечеря.

Преведени и предадени така погрешно, те ме навеждат на идеята, какво действително казах, защото поантата от речта ми за щастие си я спомням. Тя беше, както следва:

След четири или пет минути подходящи за случая и нищо незначещи общи приказки ми направи впечатление, че не бях казал нищо конкретно, особено във връзка с интригите, в пълна сила тогава, за нарушаване на Берлинския договор, като се прекъсне Събранието, преди дори да е пристъпило към работата, за която е свикано, а именно да се изготви Органически устав. И ми се стори, че аз ще се отклоня от дълга си, ако не се възползвам от най-сгодния случай тогава, всъщност по време на целия ми престой в Търново, най-главната ми цел, а именно да противодействам на такива интриги и замисли.

Тъй като поантата на дадена реч най-често се явява нейната единствена въздействаща част, то аз реших да я използвам с тази цел.

Съответно аз използвах такива думи, с които да постигна търсеното въздействие: здраве и благоденствие за България, последната новородена сред европейските държави; не, все още не последната родена, тъй като раждането ѝ ще е факт с приключването на работата, възложена на това почитаемо Събрание, тя ще достигне до самостоятелно съществуване чрез изработена Конституция и избран Княз; нека бъде крепка такава, каквато е сега, непълна, раждаща се: и ще бъде още по-крепка, когато се роди напълно и ще може да се радва на автономията си и т.н., и т.н.

Тук, за мое най-голямо задоволство, силни одобрителни викове нададоха присъстващите „консерватори“, които веднага предложиха да ме носят на ръце, както и стана; „крайните“ се присъединиха към аплодисментите, защото не можах да сторят другояче. После аз попитах „консервативните“ лидери дали са разбрали напълно значението на това, което казах: те се засмяха и ме увериха, че са разбрали. Но по-сетнешното раздражение на „крайните“, както и на техните сподвижници и подстрекатели, беше огромно: и не неестествено, то завърши с опит да се реваншират със злословие.

Такава, Ваша Светлост, е историята, за която стана дума. Моля почтително да ме извините не само за дължината на горния разказ, но и също заради това, че в настоящия случай наруших своето постоянно правило никога да не забелязвам или отговарям на анонимни обвинения, особено ако се изказват по вестникарските страници или в такива случаи да не искам от анонимни автори каквито и да било поправки или извинения. Именно затова аз не съм споменал какво се е случило с кореспондентите на „Таймс“ и „Стандард“, макар и да знаех, че се намират в Търново, тъй като смятам подобни методи на внасяне на корекции за несъответстващи с моята длъжност, пък били те служебни или частни.

Ако подобно злословие се повтори в каквито и да било обществени кръгове или лица, на които чувството за лично достойнство изисква отговор, най-почтително предоставям на разположение на Ваша Светлост горното заявление.

№ 25

Депеша относно аудиенцията на Палгрейв пред румънския княз Карол

Bucharest, March 18, 1879

(No 44, "political")

My Lord,

I have the honour to report that I was this day presented to His Royal Highness Prince Charles, at his own request, by Mr. White. The audience lasted over an hour. His Royal Highness' tone was franc and friendly throughout. He expressed a great desire for the sympathy and good will of the Bulgarian people, and was much gratified to learn of their, on the whole, amicable disposition. He seemed much gratified by intelligence of the progress of the Russian evacuation, but seemed less anxious about the future condition of Bulgaria, should not the Russian Army only but the Civil Staff quit the country before the full organization of Government.

He also expressed anxiety about the results of Turkish military occupation along the Balkan line; and in particular about the interval between any such occupation and the Russian evacuation. On all these points I answered by assuring His Royal Highness that there was no doubt of the literal fulfilment of the stipulations of the Berlin Treaty: and that the various difficulties he indicated would, it might be reasonably hoped, disappear before the course of events.

The Prince complained that the Bulgarian Notables, while expressing their gratitude to Russia, had said nothing in their addresses acknowledging the part taken by Roumania in their deliverance. I answered that any such omission was due merely to actual but temporary influence, easily understood. Similarly, that expressions of irritation regarding the affair of Arab Tabiyeh were to be attributed less to the Bulgarians, who were tolerably indifferent to the whole affair, than to the Russians; and that a somewhat analogous line of thought and feeling was to be noticed in respect of the annexation of the Dobrudja.

His Highness also complained of hindrances put by the Russian authorities in the way of the customary yearly immigration of Bulgarian labour into Roumania. I assured him that English support might be reckoned on to remove all such vexatious obstacles to free intercourse and trade. He next enquired much and with widest interest regarding the probabilities of candidature for the Bulgarian Principality, mentioned Prince Reuss, and hinted at Prince Dondoukoff. I pointed out the inadmissibility of the last: but had, of course, no data on the subject in general.

Finally His Royal Highness dismissed me with many assurances of good will towards, and hopes of friendly intercourse with Bulgaria, so far as English influence there should be concerned: hopes which I naturally reciprocated.

Букурещ, 18 март 1879 г.
(№ 44, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че днес бях представен от г-н Уайт⁵³ на Негово Кралско Височество Княз Карол, по негово собствено желание. Аудиенцията трая повече от час. Езикът на Н. К. В. беше искрен и приятелски през цялото време. Той изрази надежда за разбирателство и добронамереност на българите и беше изключително удовлетворен да научи за тяхната приятелска като цяло нагласа. Изглеждаше доста доволен от сведенията за напредъка на руското изтегляне, но изглеждаше по-малко загрижен за бъдещото положение в България, освен ако не само руската армия, но и цивилните служители напуснат страната, преди да се организира действено управление. Изрази също така тревогата си относно турската военна окупация по линията на Балкана и по-специално относно промеждутъка между подобна окупация и руското изтегляне. На всички тези въпроси аз отговорих, уверявайки Н. К. В., че извън всяко съмнение постановленията на Берлинския договор ще бъдат дословно изпълнени и че разните трудности, които той посочи, може логично да се надяваме, че ще изчезнат преди хода на събитията.

Князът се оплака, че българските първенци, докато изразявали своята благодарност към Русия, не споменаваха нищо в своите изявления, за да отбележат румънското участие в тяхното освобождение. Аз отговорих, че всеки подобен пропуск се дължи само на настоящо, но временно влияние, което е лесно обяснимо. Също така раздражителността във връзка с историята около Араб табия⁵⁴ трябва да се приписва по-малко на българите, които са меко казано равнодушни към цялата тази история, а по-скоро на руснаците, и че някакъв аналогичен ред на мисли и чувства може да се забележи и спрямо анексирането на Добруджа⁵⁵.

Негово Височество също се оплака от пречките, които руските власти поставят пред обичайната годишна емиграция на български работници за Румъния. Аз го уверих, че може да разчита на английска подкрепа за премахването на всякакви подобни досадни препятствия пред свободното общуване и

⁵³ Сър Уилям-Артър Уайт (1824–1891) – британски дипломат, дипломатически агент в Букурещ (1878), временен (1885) и титулярен (1886) посланик в Константинопол. Благодарение на неговите усилия, Великите сили и Османската империя признават Съединението на Княжество България и Източна Румелия (1886).

⁵⁴ Араб табия – османска крепост при Силистра, превърнала се в ябълка на раздора между България и Румъния. По силата на Берлинския договор форгът е предаден на Румъния, но след дипломатически натиск от руска страна през февруари 1879 г. там се настъпват българите. Година по-късно крепостта все пак е предадена на Румъния.

⁵⁵ След Руско-турската война (1877–1878) Румъния получава населената с българи Северна Добруджа, в замяна на Бесарабия, която Букурещ отстъпва на Русия.

търговия. След това той ме запита с жив интерес за възможните кандидатури за българския престол, спомена принц Ройс и намекна за княз Дондуков. Аз посочих неприемливостта на последната кандидатура, но като цяло не разполагах, разбира се, с данни по темата.

Накрая Н. К. В. се сбогува, изказвайки много уверения в доброжелателство към България и надежди за приятелско общуване с нея, докато там е налице и английско влияние. На тези надежди аз естествено отвърнах в същия дух.

№ 26

Депеша за подкрепата на османските възражения и заминаването на Иван Ев. Гешов за Европа

Tirnovο, March 21, 1879
(No 45, "political")

My Lord,

I had the honour of telegraphing this day to Your Lordship, as follows.

"Arrived last night. Assembly begins the consideration of the Organic Law tomorrow: proceedings will be, it is thought, orderly. I have communicated to the Russian Commissary my objections to Paragraphs One, Two and Sixteen; he disavows responsibility and refers to S. Petersburg; but promises that he will try to have Paragraphs One and Two omitted from the Program.

Mr. Geshoff proceeds for Europe tomorrow, exclusively on account of Roumelia. He goes to Paris but will not visit England."

For completer understanding of the above, I have the honour to add:

The Turkish Commissary not having been able to inform me in what sense, or on what particular sense his Government objected to the Articles in question, I notified to the Russian Commissary the support given by Her Majesty's Government to the Ottoman objections in comprehensive but general terms.

Regarding Mr. Geshoff: that person seems to expect, but on what grounds I am unable to state, more favour towards East Roumelian wishes, at Paris than elsewhere.

Търново, 21 март 1879 г.
(№ 45, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имах честта да телеграфирам днес на Ваша Светлост следното:

„Пристигнах миналата вечер. Събранието започва обсъждането на Органическия устав утре. Предвижда се разискванията да бъдат член по член. Съобщих на руския комисар възраженията си по Първи, Втори и Шестнадесети параграф. Той отхвърля отговорност и препраща към С. Петербург, но обещава, че ще се постарее Първи и Втори параграф да се пропуснат от проекта.

Г-н Гешов заминава за Европа утре, изцяло от името на Румелия. Отива в Париж, но няма да посети Англия.“

За разбиране на горното в пълнота, имам честта да добавя:

Турският комисар нямаше възможност да ме информира в какъв смисъл или по какъв конкретен повод неговото правителство възразява на въпросните членове. Подробно, но общо, съобщих на руския комисар за подкрепата, която правителството на Нейно Величество ще даде на османските възражения.

Що се отнася до г-н Гешов: този човек изглежда очаква, но на какви основания не мога да кажа, повече благосклонност към източнорумелийските желания в Париж, отколкото където и да било другаде.

№ 27

Депеша относно избирането на 15-членна комисия, която да разгледа проекта за Органически устав; сведения за оформилите се две партии в Събранието и тяхното влияние

Tirnovο, March 25, 1879
(No 46, "political")

My Lord,

I have the honour to report that the Assembly of Notables, in their sitting of Saturday last, the 22nd instant, elected from among themselves a Committee of Fifteen, to which they have entrusted the summary Examination of the Project of Organic Law laid before them by the Russian Commissary, and which is, on Wednesday the 2nd April to present its Report to the Assembly; the Programme with the annotation of the Committee will be then discussed, Article by Article, by the Assembly in its further sittings.

As Holy Week and Easter-tide will bring a recess of a fortnight at least during the month of April beginning from the 6th or thereabout, it is tolerably certain that the Assembly will not, and indeed cannot, have terminated its talk much before the end of next month, if even then.

And, as a Second and larger Assembly will have, according to the actual programme of affairs, to be summoned for the Election of the Prince, a process requiring a month at the very least, it may safely be predicted that, as matters now go on, the Bulgarian Principality will not be in a position to enter on the enjoyment of its Autonomy till mid-June; at the earlier: though a yet later date, in August or even September seems not unlikely.

In my Despatch No 34, March 11, present series, I had the honour of touching on the causes real or conjectural, of this delay. Their working is now more definite as I will endeavour, with all possible brevity, to explain.

Two parties are now clearly marked off within the Assembly. The first, called the Conservative, or Party of Order, and which has its strength among the Clergy and the ex-officio Members, includes the genuine Russo-philes, a very small but compact number, and the great mass of Place-lovers and Trimmers, whose main object is to keep well with the actual Administration in view of present advantages or favours to come. Their tactics are to limit the action and procedures of the Assembly strictly within the sphere and forms indicated by the Treaty of Berlin, while availing themselves of the same forms to protract the work and existence of the Assembly, and, by an indirect but necessary consequence, of the Provisional Government under which that Assembly has been summoned. How far these tactics are really enjoined by Russian influence itself, it is not easy, in the face of renewed and daily protestations to the contrary to decide.

This party commands, at the moment, a working majority within the Assembly: though not, I am positive, without it. But it is by no means solid, and shows frequent symptoms of breaking up. Its ostensible relations are with the Russian Commissary: but some of its members have frequent but secret relations with the Austrian Delegate. What strength and it has are due solely to actual Russian presence: the moment that presence is withdrawn it will fall to pieces: though leaving behind it a permanent and compact Russophile nucleus in the Clergy, often much overrated by those outside, is really very small among the Bulgarians themselves.

The second party, known at first as "Ultras", now as "Patriots" or "National", is much more compact, and has in it the elements not merely of permanence, but also, though at present in a minority within the Assembly, of ultimate majority. Opposed to all foreign preponderance, its principal antagonism is now, naturally, to the Russian: but it looks also with great suspicion on Austrian influence; and directs its views further West.

This party also favours the policy of delay, or, as intended by it, of obstruction rather. Its maxim is that neither the present Assembly nor any other called together by Russian authority and under Russian Administration can really provide for the good or satisfy the wishes of the nation. Hence, it denies that the work of the Assembly should remain incomplete and inefficacious during the entire term allotted to the Provisional Government, in the hope of a new phase, under which a complete liberty of thought and action may allow the Country to develop its Constitution after its own fashion, and choose a Prince after its own heart.

Thus while contrary in its procedure to the letter of the Treaty of Berlin, it professes, with what justice is not easy to decide, to be more in accordance with its spirit.

Meanwhile the action of both parties, though proceeding from diametrically opposite motives, culminates in the same result, namely delay.

As the consequences of a prolongation of the state of things cannot but be extremely inconvenient, I have tried my influence with either party separately to bring about a change of tactics. With the Conservative or Russianizing party, I have had no real success; a fact which confirms me in my suspicion that this party is acting under a positive influence from higher up. But with the "Patriot" party the case is very different. Their delays proceed from indecision, or rather from unwillingness to come to a decision in the present position of affairs. Let us only, say they, be assured of what and whom we are working for, let us be enabled to frame a Constitution suited to our requirements, and have as goal a Prince who will profit us, and we will get all ready for the 3rd of May. But for this, they add, we must know where to look for support; on their conditions we will

do as you wish, and the Berlin Treaty shall, so far as Bulgaria is concerned, be fulfilled in letter and in spirit alike. Such is their answer; and such would, I believe, be their conduct.

Търново, 25 март 1879 г.⁵⁶
(№ 46, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че Събранието на първенците на своето заседание миналата събота, 22 т.м., избра измежду членовете си една комисия от петнадесет души, на които повери да разгледат накратко проекта за Органически устав, който руският комисар им изложи. В сряда, 2 април, комисията трябва да представи своя доклад пред Събранието. Тогава в следващите си заседания Събранието ще обсъди член по член Проекта с коментарите към него, внесени от комисията.

Тъй като Страстната Седмица и Великденските празници ще доведат до прекъсване на заседанията най-малко за две седмици през месец април, като се започне от приблизително 6-и, доста сигурно е, че Събранието няма да може (а и наистина не би могло) да приключи разискванията много преди края на следващия месец, ако успее дори и тогава.

И тъй като второ и по-голямо събрание според сега действащия работен план ще трябва да се свика за избор на княз – процес, който изисква поне един месец, може спокойно да се предвиди, че така, както сега вървят работите, Княжество България ще започне да се радва на своята автономия не по-рано преди средата на юни, макар че по-късна дата, през август или дори септември да не изглежда невероятна.

В моята депеша № 34 от 11 март⁵⁷, настояща поредица, имах честта да Ви изложа реалните или предполагаеми причини за това забавяне. Тяхното действие сега е по-определено и аз ще се постарая възможно най-кратко да обясня.

Сега в Събранието има две ясно оформени партии. Едната се казва Консервативна, или Партия на реда, и е с влияние сред духовенството и служебно назначените членове. В нея участват съвсем малобройно, но компактно малцинство искрени русофили, а голямата маса се състои от службогонци и нагаждачи, чиято главна цел е да са добре със сегашната администрация с оглед на бъдещи ползи и изгоди. Тяхната тактика е да ограничат работата и процедурите на Събранието изцяло в обхвата и формулите, определени в Берлинския договор, докато самите те се възползват от същите формули, за да протакат работата и съществуването на Събранието – а като непряка, но неизбежна последица – и на Временното управление, при което Събранието е свикано. Трудно е да се определи доколко тази тактика е наложена от руското влияние, като се имат предвид подновените и всекидневни протести срещу него.

Тази партия в момента контролира работно мнозинство в Събранието, но аз съм сигурен, че не и извън него. Но тя въобще не е единна и показва чести симптоми на разпад. Поддържа открити връзки с руския комисар, но някои от нейните членове имат чести, но тайни връзки с австрийския делегат. Силата и сплотеността ѝ се дължат единствено на сегашното руско присъствие: веднага, щом се изтегли това присъствие, тя ще се разпадне на парчета, макар и да остави след себе си постоянно и компактно русофилско ядро сред духовенството, което често е доста надценявано от тези отвън, но всъщност не е толкова влиятелно сред самите българи.

Втората партия, позната първоначално под името „Крайни“, а сега като „Патриоти“ или „Национална партия“, е много по-сплотена и стабилна, макар днес да е малцинство в Събранието, очаква се да се превърне в партия на мнозинството. Като противник на всяко чуждо влияние, днес тя естествено е най-вече враждебна към руснаците, но гледа с голямо подозрение на австрийското влияние и обръща взор по-на запад.

Тази партия също така подкрепя политиката на изчакване или, както тя я разбира, на обструкции. Максимата ѝ е, че нито настоящото Събрание, нито което и да било друго, организирано от руска институция и под руска администрация, може реално да се погрижи за доброто или да задоволи желанията на народа. Прочее, тя смята, че работата на Събранието трябва да остане незавършена и безрезултатна през целия срок на Временното управление, надявайки се да дойде нова фаза, при която пълна свобода на мисъл и действие ще позволи на страната да създаде Конституция по свой модел и да посочи княз по своя воля.

⁵⁶ Документът е публикуван и в: **Учредително НС. Документи...**, с. 482–489.

⁵⁷ Виж тук документ № 19.

Така, макар и процедурно противна на буквата на Берлинския договор, тя претендира, с каква правда не е лесно да се каже, че е повече в съзвучие с неговия дух.

Междувременно действията на двете партии, макар и да произтичат от диаметрално противоположни мотиви, доведоха до един и същ резултат, а именно забавяне.

Тъй като последиците от удължаване на сегашното състояние не може да са друго освен изключително неприятни, аз се опитах да повлияя на всяка от партиите поотделно, за да ги накарам да си сменят тактиката. С Консервативната, или Русофилската партия, няхах реален успех: факт, потвърждаващ подозренията ми, че тази партия действа под определено влияние от по-високо. Но с „Патриотичната“ партия случаят е съвсем различен. Тяхното бавене произтича от нерешителност или по-скоро от нежелание да се стигне до решение при настоящото състояние на нещата. Нека само, казват те, да разберем за кого и за какво работим, нека да си изработим Конституция, отговаряща на нашите изисквания, и да си изберем княз, който ще ни бъде от полза, и ние ще бъдем готови до 3-и май. Ето защо, добавят те, ние трябва да знаем откъде да търсим подкрепа; при тези условия ще направим каквото желаете, а Берлинският договор в частта си досежно България ще бъде изпълнен както по буква, така и по дух. Такъв е техният отговор и смятам, че такова ще бъде и тяхното поведение.

№ 28

Депеша относно плановете на Националната партия за намирането на нова популярна кандидатура за българския престол

Tirnovu, March 25, 1879

(No 47, “political and confidential”)

My Lord,

In reply to a Telegram received this morning from Your Lordship, I have had the honour to send a Ciphred Despatch, the first paragraph of which repeats the concluding one of Your Lordship’s Telegram, rendered unintelligible by error of transmission, and requests explanation.

My Despatch then proceeds to state that a strong popular tendency exists here towards the election of a brother of Prince Charles, or of the King of Greece, as the best means of counteracting Russia, and counterbalancing Servia with her possible allies. It concludes, that, should Your Lordship think fit, one or the other might easily be elected.

I now have the honour to add, in elucidation to the above.

Through the means of the “patriot” members of the Committee of Revision, alluded to in my immediately preceding Despatch, I trust to have the Constitutional Programme presented on Wednesday week to the Assembly in a form that will strengthen and give courage to the National Party, with an exactly opposite effect on the Russian.

This done, the plan is to work, by means of the secret associations throughout the country in favour of a given Candidate for the Principality, and to have, by the same means, in readiness a sudden and overwhelming popular demonstration in favour of the said Candidate; while and assured majority within the Assembly itself refuses to make over its right of Election, as the Russian programme proposes, to a second Assembly: and demands, in virtue of the 7th Article of the Berlin Treaty, to proceed immediately to the election of the Prince.

I need not point out how completely and satisfactorily all the intrigues for the prolongation of the Provisional Russian Administration, with their consequences, would be checkmated by such a proceeding. But the one indispensable condition for its success is that a suitable and popular candidate for the Princedom be ready to hand.

A Russian is out of the question; a Servian or a Montenegrin, if the popular will is to be consulted, not less so. The Princes Reuss and Battenberg are, for the vast majority of electors, mere unknown quantities, where indeed the suspicion of their representing in some manner or other Russian influence does not render them negative ones. A Prince who, while allied by race with the Western European families, may be at the same time allied with not too powerful Eastern neighbours by position of circumstances: and may thus offer at present guarantee against the intrigues and the dreaded preponderance of the two great and encroaching Neighbours, Russia and Austria alike, this is what the good sense of the nation wishes for, and this except in a brother of King George of Greece or Prince Charles of Roumania, it can hardly find.

Such a choice would, independently of what benefits it might confer on Bulgaria itself, offer two great advantages to Europe at large: the one a strong frontier guard, absolutely adverse to Russia, and not over

much inclined to Austria, between Constantinople and the Straits on one side, and possible invaders on the other: the second advantage, an extensive tract in the Balkan Peninsula, nearly impervious to intrigue and disturbance from without, and in tolerable quiet and harmony with its immediate neighbours.

That such a candidature would meet with energetic opposition on the part of the Russian authorities, is certain: nor would it be acceptable to any Power whatever that might wish the field kept open for intrigue, and possible intervention further on. But there are obstacles over which the popular and national will, basing itself on the elective right conferred by the Treaty of Berlin, and supported by those who desire the execution and the permanence of what that Treaty has created, would, it is hoped, triumph after a short struggle.

Such is the programme of the “National” party: it seems to me worthy of attention; and as such I beg most respectfully to submit it to Your Lordship’s consideration.

Търново, 25 март 1879 г.

(№ 47, гриф „политическа и поверителна“)

Ваша Светлост,

В отговор на телеграмата, получена тази сутрин от Ваша Светлост, имам честта да Ви изпратя шифрирана депеша, чийто първи параграф повтаря заключението в телеграмата на Ваша Светлост, която беше предадена нечетливо поради техническа телеграфна грешка и се нуждаеше от тълкуване.

По-нататък в моята депеша се казва, че тук е налице силно народно тежнение да се избере братът⁵⁸ на княз Карол или на гръцкия крал⁵⁹ като най-добър начин да се противодейства на Русия и да се неутрализира Сърбия с нейните възможни съюзници. Депешата ми завършва с това, че, стига Ваша Светлост да сметне за целесъобразно, единият или другият лесно могат да бъдат избрани.

Сега имам честта да добавя като пояснение към горното.

Благодарение на „патриотичните“ членове на комисията, натоварена с преглед на проектоустава, за която Ви споменах в предишната си депеша, вярвам, че тази сряда конституционният проект ще бъде представен пред Събранието във форма, която ще засили и окуражи Националната партия, с ефект, точно обратен на руския.

След като това стане, замисълът е чрез тайни дружества из страната да се работи в полза на определен кандидат за Княжеството и пак със същите средства да има готовност за внезапна и масирана народна демонстрация в полза на въпросния кандидат, а в Събранието да се подсигури мнозинство, което да откаже да прехвърли своето право на избор, както предлага руският проект, на едно второ Събрание и да изиска по силата на чл. 7 от Берлинския договор, да пристъпи веднага към избор на княз.

Няма нужда да посочвам, че при подобно развитие напълно и удовлетворително ще се разбият всички онези интриги за удължаване на Временното руско управление с последствията, които водят след себе си. Единственото необходимо условие за успеха обаче е това да има на разположение подходяща и популярна кандидатура за княз.

Руснак е изключено, още по-малко сърбин или черногорец, ако се допитаме до народната воля. Принцовете Ройс и Батенберг за широкото мнозинство народни представители са чисто и просто едни неизвестни величини, чиито кандидатури обаче, въпреки подозрението, че се явяват представители под една или друга форма на руското влияние, не ги оставя без шансове. Княз, който, докато е свързан родствено със западноевропейските фамилии, може по силата на обстоятелствата да е едновременно в роднинство и с не така силни източни съседи и този факт днес може да е гаранция срещу интригите и страховития превес и на двете велики и експанзионистични съседки – Русия и Австрия. Това именно желае здравият разум на народа и той трудно може да намери подобно нещо при някой брат, освен при тези на крал Георгиос Гръцки или на княз Карол Румънски.

Подобен избор, независимо от ползите, които би донесъл на самата България, дава две важни преимущества и на Европа като цяло: едното е да се създаде един силен граничен пост, абсолютно враждебен спрямо Русия и не особено благоразположен към Австрия, между Константинопол и Пролливите, от една страна, и възможни нашественици, от друга; второто преимущество е да се създаде

⁵⁸ Става дума за принц Фридрих фон Хоенцолерн-Зигмаринген (1843–1904) – немски принц, най-млад брат на румънския княз Карол.

⁵⁹ Георгиос I (1845–1913) – датски принц и гръцки крал (1863–1913). Умира вследствие на атентат, извършен в Солун.

обширна зона на Балканския полуостров, почти неподатлива на интриги и вълнения, идващи отвън и в доволно спокойствие и хармония със своите непосредствени съседи.

Че подобна кандидатура ще срещне енергичната опозиция от страна на руските власти, е несъмнено. Още по-малко би била приемлива за всяка друга сила, която би искала да има свободно поле за интриги и възможни бъдещи намеси. Но има препятствия, над които всенародната воля, опираща се на изборното право, дадено ѝ от Берлинския договор, и на подкрепена от тези, които желаят изпълнението и трайността на онова, което Договорът е създал, надяваме се, че след кратка борба ще се преодолеят.

Такава е програмата на „Националната“ партия: струва ми се, че заслужава да ѝ се обърне внимание и затова като такава най-почтително я предоставям на Ваша Светлост да я разгледате.

№ 29

Депеша относно меморандум на османския комисар за трудностите, създавани на мохамеданското население в Княжеството при продажбата или прехвърлянето на собственост

Tirnovno, March 27, 1879
(No 49, "political")

My Lord,

I have the honour to report that the Imperial Ottoman Commissary has lately supplied the Consul-General and Delegates *ad hoc* in this place, myself among the rest with the Copy of a Memorandum addressed by himself to the Imperial Russian Commissary regarding certain difficulties said to have been placed in the way of the Mahometan inhabitants of this Principality in regard of the sale or transfer of their property, real or personal; subjoining complaints of the alleged demolition of Minarets and of private dwellings without just cause.

Some Turkish petitions to the same effect, signed by the Mahometan inhabitants of Tirnovno and its neighbourhood, have also, at the desire of the Ottoman Commissary, been also at different times been presented to the several Delegates including myself.

It is to be remarked that the Ottoman Laws and Regulations in respect of property, real or personal, have been retained almost without modification and acted on by the Provisional Administration from its first establishment in Bulgaria up to the present date. Hence the complaints of the Ottoman Commissary are directed rather against the application of the existing Legislation than against its principles, though the latter also are indeed, but indirectly, touched.

My colleagues have, I find, unanimously agreed on taking no steps whatever with the Imperial Russian Commissary in regard of the documents above-mentioned; partly because of the impossibility of verifying the statements and cases; partly as regarding the representations made by the Imperial Ottoman Commissary sufficient under the circumstances.

While conforming my opinion to their, from which indeed I see no essential reason for dissidence, I have yet, in compliance with the wish of the Ottoman Commissary, made mention of these complaints, in conversation with the Russian Commissary, and requested that due attention might be paid to them; receiving on such occasions a general but affirmative answer.

It is also my intention to take further information on this subject; and I shall have the honour of communicating it to Your Lordship as soon as obtained.

Търново, 27 март 1879 г.
(№ 49, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че османският императорски комисар наскоро връчи на генералния консул и делегатите *ad hoc* тук, сред които и аз, копие на меморандум, който той адресира до руския Императорски комисар относно някои трудности, които били създадени на мохамеданското население на Княжеството във връзка с продажбата или прехвърляне на тяхната собственост – недвижима или лична, като прилага и оплаквания за предполагаемо безпричинно разрушаване на минарета и частни домове.

Други турски петиции по същия повод, подписани от мохамеданското население на Търново и околностите, по искане на османския комисар също бяха връчени в различни моменти на делегатите, включително и на мене.

Следва да се отбележи, че Временното управление, откакто то се установи в България до днешен възприе и прилага почти без изменение османското законодателство по отношение на собствеността, движима или недвижима. Ето защо оплакванията на османския комисар визират по-скоро прилагането на съществуващото законодателство, отколкото неговите принципи, макар и те също да са, макар и непряко, засегнати.

Считам, че моите колеги заедно с руския Императорски комисар единодушно се съгласиха да не предприемат каквито и да било стъпки във връзка с гореспоменатите документи, отчасти поради невъзможността да проверят твърденията и конкретните случаи и отчасти защото намират постъпките на императорския османски комисар за достатъчни при тези обстоятелства.

Макар и да възприемам мнението им, за което не виждам важна причина за несъгласие, все пак, отчитайки желанието на османския комисар, споменах за тези оплаквания в разговор с руския комисар и го помолих да им обърне надлежно внимание, получавайки при тези споменавания общ, но утвърдителен отговор.

Аз също имам намерение да събера повече информация по темата и ще имам честта да я съобщя на Ваша Светлост, веднага щом я получа.

№ 30

Депеша с молба да отсъства от Търново по време на великденските празници и намерението му да се съветва със свои колеги във Варна и Константинопол по положението в Княжеството

Tirnovovo, March 27, 1879
(No 50, "political")

My Lord,

Yesterday I had the honour to telegraph to Your Lordship requesting permission to absent myself from this place during the Easter Recess of the Assembly, in order to visit Sophia, where affairs require my presence for a few days, taking Varna and Constantinople on the way. Nothing of any importance will, it is certain, take place here during the Easter Recess, I can safely leave Tirnovovo on the third of next month returning here by the eighteenth.

A visit to the Vice-Consulate of Varna, which the Roustchouk Railway renders ease of access from this place, seems to me highly expedient, especially at this time. From thence to Constantinople is only a night's voyage by the Austrian Steamer. It would be very advantageous for me to have an opportunity of consulting Mr. Malet, on whose judgement I place much reliance, as to the possible course of events towards the close of the Assembly here at the end of April. Two days will suffice at Constantinople. Four days more will take me, by the help of the Adrianople line, to Sophia. At Sophia I shall obtain trustworthy information, a thing impossible here, as to the position of affairs in the South-Eastern portion of the Principality: and shall also be able to consult some documents of importance which I have left there, under double lock, among the Archives: as also to take what I have need of. Thence I should return here by the nearest route. My secretary would remain here till the commencement of Holy Week, the 6th April, when he would leave for Sophia to join me there, as would also the Courier, bringing the latest Despatches from Roustchouk.

The want of adequate Staff, and the urgency of affairs, appears to me to render the journey above indicated very expedient, if not absolutely necessary. A collateral advantage would be, that the enforced cessation from writing, while on the road, may contribute to the cure of an inflammation on the eyes, brought on, it seems, by over work, from which I have been suffering for some time past, and which threatens, if not relieved, inconvenient consequences.

Търново, 27 март 1879 г.
(№ 50, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Вчера имах честта да телеграфирам на Ваша Светлост, искайки разрешение да отсъствам отгук по време на великденската почивка на Събранието, за да посетя София, където работите изискват моето присъствие за няколко дни, като мина на път през Варна и Константинопол. Сигурно е, че по

време на великденската почивка тук няма да се случи нищо важно, така че спокойно мога да напусна Търново на 3-и следващия месец и да се върна на 18-и.

Посещение във варненското вицеконсулство, което русенската железница прави лесно достъпно отгук, ми се струва крайно целесъобразно, особено в този момент. Оттам до Константинопол е само една нощ път с австрийския параход. Ще ми бъде изключително полезно, ако имам възможността да се консултирам с г-н Малет⁶⁰, на чиято преценка значително се доверявам относно възможния ход на събитията до закриването на Събранието тук към края на април. В Константинопол два дена ще са ми достатъчни. Още четири ще ми трябват, за да стигна с адрианополската линия до София. В София ще получа достоверна информация, нещо невъзможно тук що се отнася до състоянието на нещата в югоизточната част на Княжеството, а също ще мога да проверя някои важни документи, които оставих двойно заключени там в архивата; също и да взема това, което ми трябва. След това по най-краткия път ще се върна тук. Моят секретар ще остане тук до началото на Страстната седмица, 6-и април, когато той ще тръгне за София, за да се присъедини към мен, а ще замине и куриерът, който ще донесе последните депеши от Русчук.

Липсата на достатъчно персонал и неотложността на задачите, считам, че прави гореспоменатото пътуване изключително целесъобразно, ако не и абсолютно необходимо. Допълнителна полза ще бъде, че принудително ще спра да пиша, докато съм на път, което би допринесло да оздравее възпалението на очите, дължащо се, изглежда, на преработване, което ме мъчи от известно време и създава риск, ако не бъде лекувано, да доведе до неприятни последици.

№ 31

Депеша относно доклада на Комисията на 15-те, представен пред Събранието

Tirnovo, April 2, 1879
(No 51, "political")

My Lord,

Last night I had the honour of informing Your Lordship by Telegram, that the Committee of Fifteen, appointed by the Assembly of Notables to revise the Russian Programme of an Organic Law, had drawn up accordingly a Report, to be this day presented to the Assembly.

The principal alteration suggested were as follows: Firstly: That the hereditary succession of the Principality should be limited to heirs male. Secondly: That the Prince's Civil List should not exceed Six hundred thousand Francs yearly; Thirdly: That public or systematic proselytism should be forbidden; Fourthly: That the Great Assembly, mentioned in the Programme, should be dispensed with altogether; Fifthly: That a Senate should be formed, having about three fourths of its members nominees of the Prince or de jure, the remainder being elective; Sixthly: That the National or Representative Assembly should be wholly elective, no Nominees of the Prince or members de jure being admitted to it; Seventhly: That the existing Assembly of Notables, with the superaddition of Sixty two elective Members, or two for each district, should have power to proceed to the first Princely Election.

I added that the greater part of these modifications in the original plan would be probably adopted by the Assembly.

To avoid necessary length I omitted the minor points of a very prolix and verbose Report. Such were: That no Orders or Decorations should be established in the Principality; That the Assembly should not have the power of offering presents to the Prince; That Slavery should be absolutely illegal; That no Deputy should be elected under Twenty Five, nor Senator nominated under Forty; That the Elective Franchise should be of One Hundred Pilasters, or Twenty Francs nearly of annual tax-payment; That instead of Seven there should be only Six Ministers; and other details.

Of the Seven principal modifications it seems highly probable that all, with the exception of the third which is sure to be rejected, will be adopted in whole or in part by the Assembly. But the manner, after which they will be discussed, is yet uncertain.

⁶⁰ Сър Едуин Болдуин Малет (1837–1908) – британски дипломат, легационен секретар в Константинопол (1878–1879).

Търново, 2 април 1879 г.
(№ 51, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Миналата вечер имах честта да информирам Ваша Светлост с телеграма, че Комисията на Петнадесетте, назначена от Събранието на Първенците да разгледа руския проект за Органически устав, е изготвила доклад, който днес ще се прочете в Събранието⁶¹.

Основните предложени промени бяха следните: *първо*, княжеският престол да се унаследява само от мъже; *второ*, княжеската гражданска листа не трябва да надхвърля 600 000 франка годишно; *трето*, явният или системен прозелитизъм да се забрани; *четвърто*, Великото Народно Събрание, за което се споменава в Проекта, да се премахне напълно; *пето*, да се сформира Сенат, от чиито членове около $\frac{3}{4}$ да се посочват от Княза или да са членове по право, а останалите да са изборни; *шесто*, Народното или Представително Събрание да е изцяло изборно, като в него да не се допускат посочени от Княза или да има членове по право; *седмо*, настоящото Събрание на първенците, като се добавят още 62 изборни членове, по двама от всеки окръг, да има правомощия да избере първия княз.

Добавих, че по-голямата част от тези промени в първоначалния проект най-вероятно ще бъдат приети от Събранието.

За да не бъде ненужно обстоятелствен, пропуснах по-маловажните точки на този така отегчителен и многословен доклад, а те са: в Княжеството няма да се раздават ордени и отличия; Събранието няма да има правомощия да предлага подаръци на Княза; робството ще е абсолютно противозаконно; никой не може да бъде избран за депутат, ако е под 25 години, нито пък за сенатор – под 40; изборният имуществен ценз ще е 100 гроша или около 25 франка, платен годишен данък; вместо седем ще има само шест министри; и други детайли.

От предложените седем главни промени изглежда твърде вероятно всички, с изключение на третата, която сигурно ще се отхвърли, Събранието да ги приеме изцяло или отчасти. Но все още неясен остава начинът, по който ще се обсъждат.

№ 32

Депеша относно отхвърлянето на доклада на Комисията на 15-те с мнозинството на Либералната (Патриотична) партия

Tirnovovo, April 3, 1879
(No 52, “political”)

My Lord,

I had the honour yesterday to telegraph to Your Lordship, that the Report drawn up by the Committee of Revision having been laid before the Assembly for acceptance as a whole was, by a majority of the “Liberal” or “Patriotic” party thrown out, in favour of an amendment that the Assembly itself should examine the Articles of the Programme, one by one.

The motives for this Resolution, a very important one, and involving a marked change in the character of the Assembly, were: That the Assembly considered the Committee of Revision to have been formed, and its conclusions arrived at, too much under Russian influence: and, That some of those conclusions, and in particular that by which proselytism was forbidden, to be decidedly bad.

But the Party having thus assured its predominance in the Assembly intends confirming, or even intensifying every modification proposed by the Committee that bears a “patriotic” or liberal sense. Thus, there is no doubt that the First, Second, Sixth and, if possible, the Seventh modifications, mentioned in my preceding telegram and Despatch, will be accepted. The Fifth will be in part adopted, in part modified, after a plan which I shall have the honour of explaining in a subsequent Despatch. The Third will be, as I have already indicated, absolutely rejected: as will also the Fourth: though the functions of the Great Assembly will probably be somewhat restricted. The Seventh, to which the “Patriotic” Leaders mostly incline, will probably be discussed in an Assembly with closed doors: I have reasons to expect that it will be carried.

So far as the Assembly itself and its proceedings are concerned, the results of yesterday’s sitting are chiefly: The overthrow, for the time, of all Russian preponderance within the Assembly: The complete victory,

⁶¹ Текстът на доклада е публикуван в: **Алманах на Българската конституция...**, с. 170–186.

also for the time, of the “Patriotic” or “Bulgarian” party, which immediately received a large accession of numbers and strength; The hastening of business, as there is every appearance that the Assembly, now almost wholly under the guidance of Zankoff and the other “Patriot” leaders, will lose no time in carrying through its work effectually and thoroughly, before a reaction can be brought about, or set in of itself. To these a fourth result, namely the great discomfiture of the Bishops and the Clergy, whose entire influence had been given to support the Report of the Committee, may be added.

Търново, 3 април 1879 г.
(№ 52 гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Вчера имах честта да телеграфирам на Ваша Светлост, че докладът, който изготви Комисията за преглед и го предложи на Събранието за одобрение изцяло, с мнозинството на „либералната“ или „патриотична“ партия беше отхвърлен, като се възприе Събранието самт да разгледа членовете на Проектоустава един по един.

Мотивите за това много важно и бележещо осезателна промяна в характера на Събранието решение бяха: Събранието смята, че Комисията за проверка била формирана твърде много под руско влияние, а също и направените от нея заключения; някои от тези заключения и особено заключението относно забраната за прозелитизм, са определено лоши.

Но Партията, като по този начин си осигури надмощие в Събранието, смята да потвърди и дори да усилва всяко предложено от Комисията изменение с „патриотичен“ или либерален характер. Затова няма съмнение, че първото, второто, шестото и вероятно седмото изменение, споменати в предишната ми телеграма и депеша, ще бъдат приети. Петото ще бъде отчасти прието, отчасти променено, според замисъл, който ще имам честта да Ви обясня в следваща моя депеша. Третото, както вече посочих, категорично ще се отхвърли; както и четвъртото, макар и функциите на Великото Народно събрание вероятно ще бъдат ограничени. Седмото изменение, на която „патриотичните“ лидери най-много настояват, вероятно ще се обсъди в Събранието при закрити врата: имам причини да смятам, че ще мине.

Що се отнася до самото Събрание и неговите заседания, резултатите от вчерашните прения са накратко: отхвърля се, засега, всякакъв руски контрол над Събранието; пълна победа, също засега, на „Патриотичната“ или „Българската“ партия, чиято сила и брой се увеличиха рязко; забързване на работата, така че има всякакви изгледи Събранието, сега изцяло под водачеството на Цанков и останалите „патриотични“ лидери, да не губи време и да работи ефективно и грижливо, преди да се предизвика или да създаде някаква реакция. Към тях се прибавя и четвърти резултат, а именно голямото смущение сред митрополитите и духовенството, които упражниха пълното си влияние, за да получи подкрепа докладът на Комисията.

№ 33

Депеша относно съдържанието на връчения меморандум на делегатите

Tirnovo, April 5, 1879
(No 54, “political”)

My Lord,

I have the honour to forward, as explanatory of ideas current in this Principality, a Copy of Memorandum, presented to myself and to the other Delegates two days since and accompanied in each instance by a Note, of which also I enclose a Copy. Both documents were received by myself and my Colleagues without any expression of opinion as to their value either in themselves or their results: our common reason for so receiving them being the apprehension of undesirable consequences should they be met by a flat rejection.

I ought here to add that, as the presentation of a Memorandum of the kind was not unexpected. I had, when opportunity offered, previously spoken with those reputed its principal authors, dissuading them from their project as possibly injurious, and at best superfluous. Of this they generally said they were aware; but that public opinion required some measure on their part, and that this was the most innocuous open to them. I also engaged my Colleagues to accept no political Memorandum emanating from or in the name of the Assembly, or bearing any East Roumelian or Macedonian signatures. To this they agreed: and I took care that our common resolution should be made as public as possible.

The contents of the enclosed Memorandum are as follows:

It opens by disclaiming any connection with the actual Assembly or its work, except as a statement made in view of explaining certain dangers with which, in the opinion of the writers, the utility and permanence of that work are threatened.

The first danger is, it asserts, from the too narrow limits assigned to the Principality itself, and its poverty of men and means; with consequent inability to suffice for its own proper maintenance and development, or for the obligations imposed on it by the Treaty of Berlin.

The second danger signalled is from the proximity of Turkish garrisons in the Balkans which will act, says the Memorandum, as a standing menace to the Principality, and compel it to maintain itself in a constant attitude of defence.

The third danger is that the said garrisons will form centres of refuge for brigands and malefactors and even of insurrectionary disturbances on the North or Bulgarian side of the Balkans.

The fourth danger is that the comparatively, or absolutely, wretched condition of the Bulgarian inhabitants of East Roumelia and Macedonia will, by national sympathy produce constant disquietude and agitation, to say the least, among the Bulgarians of the Principality itself.

The fifth danger is that the above-indicated wretched condition will occasion frequent and numerous immigrations of the Bulgarians without, to the great charge and burden of the Principality. Here the Memorandum cites the facts of the recent and still continuing immigrations from Macedonia, the Adrianople district, etc. etc.

The sixth danger is that these immigrants will create within Bulgaria itself a centre of insurrection and revolt of the neighbouring provinces.

The seventh danger, which is the combined result of the six above, indicated, is that the Bulgarian Principality will thus be rendered in spite of itself, a source of future disturbances, wars, and calamities for Europe at large.

In conclusion, the authors of the Memorandum declare, that the national desire, of which they are the exponents, is not so much the territorial expansion of the Principality itself, as the extension of similar privileges to the co-tribal population without its frontiers, to the effect not of derogating from the work inaugurated by the Treaty of Berlin, but of establishing it on a wider and firmer basis.

Follow the signatures of the Bishops, the Greek included, of the Bulgarian Principality, and those of several Bulgarian "Notables", some of whom are Presidents or Members of Judicial or Administrative Councils, others Elective Deputies; but all men of repute and influence. The total number of signatures is one hundred and thirteen.

The views set forth in the above Document are so well known and have been so often and publickly announced that any comment or criticism here would be superfluous. I have therefore only to add that they are, I believe, a genuine, unprompted and tolerably exact expression of popular opinion, high and low, throughout the Christian inhabitants, Bulgarian or Greek, of this territory.

Търново, 5 април 1879 г.
(№ 54, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да ви препратя, като отражение на сегашните идеи в Княжеството, копие на Меморандум⁶², връчен на мен и останалите делегати преди два дена и придружен във всеки един случай от нота, чието копие също прилагам. Аз и моите колеги получихме и двата документа, без да изразим мнение, било по отношение на тяхната стойност сама по себе си, било по отношение на техния резултат. Нашият общ мотив да ги приемем беше опасението ни от нежелани последствия, ако ги бяхме посрещнали с пълно отхвърляне.

Тук следва да добавя, че връчването на подобен меморандум не бе неочаквано. По-рано, когато съм имал възможност, съм говорил със смятаните за основни негови автори, разубеждавайки ги от техния проект като потенциално вреден, а в най-добрия случай повърхностен. На това те обикновено отвърщаха, че били наясно, но че общественото мнение изисквало някакви мерки от тяхна страна и че това била най-безвредната, достъпна за тях. Аз също задължих колегите ми да не приемат политически меморандум, който идва от или е в името на Събранието, или който носи източнорумелийски или македонски подписи. Те се съгласиха с това, а аз поех грижата нашата обща резолюция да бъде възможно най-публична.

⁶² Текстът на меморандума виж в: FO 78/2982, pp. 207–214.

Съдържанието на приложения меморандум е следното:

Започва, като отрича всякаква връзка с настоящото Събрание или неговата работа, освен като заявление, което се прави с оглед на това да се обяснят някои опасности, заради които според авторите са застрашени ползата и трайността на тази работа.

Първата опасност според меморандума произтича от твърде тесните граници на самото Княжество и недостатъчното хора и средства, с последваща невъзможност да удовлетвори собствената си издръжка и развитие, камо ли задълженията, наложени му от Берлинския договор.

Втората опасност, която се сочи, идва от близостта на турските гарнизони по Балкана, които ще бъдат според меморандума, непрестанна заплаха за Княжеството и ще го принуждават да се държи в постоянно състояние на защита.

Третата опасност е, че въпросните гарнизони ще станат убежища за разбойници и злосторници, та дори за бунтовнически вълнения от Северната, или Българска, част на Балкана.

Четвъртата опасност е, че относително или напълно злощастното състояние на българското население в Източна Румелия и Македония по силата на народната симпатия, ще предизвиква непрестанно безпокойство и вълнение сред българите от самото Княжество.

Петата опасност е, че гореспоменатото злочесто състояние ще предизвиква чести и многолюдни преселения на живеещите отвън българите, в огромна тежест и ущърб за Княжеството. Тук Меморандумът цитира факти от последните и все още продължаващи преселения от Македония, Одринско и др.

Шестата опасност е, че тези преселници ще създадат в самата България свърталища на бунт и метеж за съседните провинции.

Седмата заплаха, която е комбиниран резултат от предните шест, че Българското Княжество ще бъде пряко своята воля източник на бъдещи безредици, войни и бедствия за Европа като цяло.

В заключение авторите на Меморандума заявяват, че народното желание, което те представяват, е не толкова териториалната експанзия на самото Княжество, колкото разширяването на същите привилегии за сънародниците, живеещи извън границите му, за да не се уронва делото, наченато от Берлинския договор, но същият да се положи на по-широка и твърда основа.

Следват подписите на митрополитите на Българското Княжество, включително на гръцкия, както и подписите на неколцина български „първенци“, някои от които са председатели или членове на съдебни или административни съвети, има и подписи на изборни депутати, всички те влиятелни и уважавани мъже. Пълният брой подписали се е 113.

Вижданията, изложени в горния документ, са толкова добре познати и толкова често и открито са били заявявани, че всеки коментар или критика са излишни. Имам само да добавя, че те са, смятам, истинско, спонтанно и доста точно отражение на народното мнение сред различните групи християнско население, българи и гърци, на тази земя.

№ 34

Депеша относно отговора на Събранието на въстъпителната реч на руския императорски комисар

Tirnov, April 5, 1879

(No 56, "political")

My Lord,

I have the honour to report that the Reply of the Assembly of Notables to the Opening address of the Imperial Russian Commissioner was, after much discussion and delay, finally drawn up in Bulgarian with a Russian translation signed and presented yesterday.

Besides expressions of assent and compliance with the tenour of the Address itself, and of gratitude towards the Russian Emperor and Nation for benefits received, with a general approval of the measures taken thus far in Bulgaria by the Russian Provisional Government, it contains a statement of apprehensions entertained and difficulties foreseen, identical in substance, and, almost, in words with that set forth in the Memorandum of which I had the honour to supply an analysis in my Despatch No 54, present series, and of which I need not trouble Your Lordship with a repetition.

There is nothing else remarkable or requiring comment either in the substance or in the tone of the Reply, it was formally presented by a Deputation from the Assembly to the Prince at his temporary Residence, and was received by him without any pomp of circumstance whatever.

Търново, 5 април 1879 г.
(№ 56, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че отговорът, който Събранието на Първенците даде на встъпителната реч на руския Императорски комисар, беше, след доста спорове и забавяне, най-накрая съставен на български с руски превод, подписан и представен вчера.

Освен изразите на одобрение и съгласие с тона на самата встъпителна реч и благодарността към руския император и народ за получената помощ, с пълно одобрение на мерките, предприети досега в България от Временното руско управление, то съдържа също така опасения и предвиджани трудности, идентични по съдържание и думи с тези, изложени в Меморандума, който имах честта да анализирам в моята депеша № 54⁶³, настояща поредица, и с което няма нужда отново да занимавам Ваша Светлост.

Няма нищо друго специално или заслужаващо коментар както по съдържанието, така и по тона на отговора, който депутацията от Събранието връчи официално на Княза в неговата временна резиденция и той го прие без излишни формалности.

№ 35

Депеша относно подготовката за свикване на ново Събрание за избор на княз и възможните кандидатури на принц Ройс, принц Батенберг и принц Валдемар Датски

Rustchuk, April 8, 1879
(No 59, “political”)

My Lord,

Yesterday I had the honour of telegraphing that I was on the point of starting for Constantinople, to arrive there on the tenth instant, returning to Tirnovo by the morning of the eighteenth.

In another paragraph I reported that the Assembly had in that day's Sitting concluded the arrangements for the Election of the Prince and that the Election itself would probably take place by the end of the present month. The only Candidates spoken of with favour are Prince Reuss, Prince Battenberg, and Prince Waldemar of Denmark. I added that in case Her Majesty's Government had any preference for any candidate in particular, I respectfully begged to be instructed accordingly.

The arrangements above spoken of consist in the Election of an entirely new Assembly, three members to each group of ten thousand male inhabitants: the Election to be held at once, during the sitting of the present Assembly: of which however it is probable that a considerable number will be re-elected.

The measure is levelled against the large proportion of members *de droit*, and direct nominations in the present Assembly, which is hence regarded as not a genuine representation of the people. Indirectly, but avowedly, it strikes at Russian influence.

As to the Candidates mentioned, I think, with the reserve necessary on so obscure a topic, that the Prince Reuss is, so far as the Bulgarians are concerned, the most popular of the three: but that Battenberg is more favoured by the Russians. His morganatic parentage is however against him. Were Prince Waldemar to be seriously proposed and supported, he would I think have the option of acceptance, if the Post seemed worthy.

Русчук, 8 април 1879 г.
(№ 59, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Вчера имах честта да Ви телеграфирам, че всеки момент ще замина за Константинопол, където ще пристигна на 10-и т.м. и ще се върна в Търново сутринта на 18-и.

В друг параграф аз съобщих, че Събранието в своето заседание от същия онзи ден взе решение да подготви избора на Княз и че самият избор вероятно ще се състои в края на настоящия месец. Единствените кандидати, за които се говори благосклонно, са принц Ройс, принц Батенберг и принц

⁶³ Виж тук документ № 33.

Валдемар Датски⁶⁴. Аз добавих, че в случай, че правителството на Нейно Величество има предпочитания към някой от кандидатите, почтително моля да бъде надлежно инструктиран.

Споменатите приготовления ще се изразят в избори за изцяло ново Събрание, като ще се изберат по трима народни представители на всеки десет хиляди: изборите ще се проведат едновременно веднага, още докато текат заседанията на настоящото Събрание, значителен брой от чиито членове е възможно да бъдат преизбрани.

Вземат се мерки срещу големия брой членове по право и директните назначения в настоящото Събрание, на което прочее се гледа не като на автентично народно представителство. Косвено, но по общо признание, то наемква за руско влияние.

Що се отнася до споменатите кандидати, мисля, че с необходимите уговорки по един така неясен въпрос принц Ройс сред българите е най-популярният от всички, но Батенберг руснаците повече го поддържат. Обаче неговият морганатичен произход работи срещу него. Ако принц Валдемар бъде сериозно предложен и подкрепен, мисля, че ще има възможността да бъде приет, стига постът да му се стори подходящ.

№ 36

Депеша за антируския характер на Събранието

Constantinople, date unknown

[...]

... I further learn by Telegram that, in the Sitting of the following day, the Russian programme of a Senate was rejected: and the convocation of the Greater Assembly voted in its stead.

Hereon the "Conservative" or "Russian" party moved for an adjournment of the Assembly: but the motion was thrown out by the Liberals who are reported to be completely victorious.

I have the honour to observe:

That the anti-Russian character of the Assembly, owing to causes explained or alluded to in my previous Despatches, is becoming more strongly marked every day. And, thus far, I believe the Assembly to be a tolerably faithful mirror of the National tendency at large.

Also that the Assembly is bent on doing its work, in spite of all intrigues to the contrary, within the period fixed by the Treaty of Berlin.

Nor am I without hope that even an Anti-Russian Candidate for the Princedom, could such be found and properly supported, might be elected. But matters of this kind are attended by much uncertainty.

I am also informed that the Russian Imperial Commissary is seriously unwell.

Константинопол, дата неразч.

[...] ⁶⁵

... После научих от телеграма, че в заседанието на следващия ден, руското предложение за сенат е било отхвърлено, а на негово място било гласувано да се свика Велико Народно събрание.

Поради това „Консервативната“, или „Руска“, партия направила предложение за отлагане на Събранието; но намерението ѝ било отхвърлено от либералите, за които казват, че удържали пълна победа.

Имам честта да отбележа:

Антируският характер на Събранието, дължащ се на обяснените и споменати причини в предишните ми депеша, става все по-отчетлив с всеки изминал ден. И досега аз вярвам, че Събранието е доста правдиво отражение на народните тежнениа като цяло.

Също, Събранието е склонно да си свърши работата, въпреки всички интриги за обратното, в рамките на периода, фиксиран в Берлинския договор.

Дори не оставам без надежди, че е възможно да бъде избран антируски кандидат за княз, стига такъв да се намери и да получи подходяща подкрепа. Но подобни работи са съпътствани с много несигурност.

Аз съм също така информиран, че руският Императорски комисар е сериозно болен.

⁶⁴ Валдемар Датски (1858–1939) – датски принц, син на датския крал Кристиан IX. Кандидатурата му е спрягана още през 1879. През 1886 г. е избран от Третото Велико народно събрание за княз на България, но под натиска на руския император Александър III, принц Валдемар отказва.

⁶⁵ Пропуснатата е част от депешата със сведения за промени в някои от членовете на Органическиия устав.

№ 36

Депеша за двете тенденции в Събранието: републиканска (демократическа) и антируска

Constantinople, April 14, 1879
(No 60, "political")

My Lord,

Receiving the proceedings of the Bulgarian Assembly at Tirnovo up to the present date, two tendencies manifested by them seem to me worthy of special note, and as such I have the honour to report them.

The first Tendency is the Republican or Democratic: which is, if I mistake not, even stronger outside the Assembly than within. To this tendency are due the following measures: The reduction, forty per cent, of the Princely Civil list; The prohibition of national donations to His future Highness; The further prohibition of Titles, Orders, and Decorations within the Principality; The elimination of all Government Nominees or Members *de jure* from the National Assembly; The rejection of a Senate in any form; The abolition of all privileges and distinctions; with other minor matters, noted by me in previous Despatches.

The second tendency is the Anti-Russian. This has been manifested: Firstly by the very measures above mentioned, most of them highly distasteful to the Russians and intended to be so; Secondly by the contemptuous rejection of the Report drawn up by the Committee of Fifteen, a Report under especial Russian patronage, and rejected chiefly because such; Thirdly by the boldness with which the Assembly has at last broken through all the Russian-woven cobwebs of delay and hastened on its task, in the intent of thus cutting the ground from under any scheme for the prolongation of the Provisional Government.

These tendencies, especially the latter, I have, I must admit, fostered and brought into effect with entire success. In doing so I have repeatedly sought the cooperation of my Austrian Colleague and the other Delegates; but have been, with hardly any exception, met by an assertion on their side, that they took no part in the working of the Assembly, nor had any intercourse with its Members or influence on them. A declaration consonant with their own modesty; but not perhaps in strict accordance with fact.

I have the honour to add that both the tendencies above noted appear to be likely to intensify themselves rather than otherwise in lapse of time: though internal causes may very possibly counteract the first, and external ones the second. Otherwise they will probably be alike durable and effectual.

Константинопол, 14 април 1879 г.
(№ 60, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Получавайки протоколите до момента от заседанията на българското Събрание в Търново, струва ми се, че в тях проличават две тенденции, които заслужават специално внимание, и като такива имам честта да ги съобщя на Ваша Светлост.

Първата тенденция е републиканската, или демократична, тенденция, която е, ако не се лъжа, дори по-силна извън Събранието, отколкото вътре в него. На нея се дължат следните мерки: намаляване с 40% на княжеската цивилна листа; забрана да се правят държавни дарения на Негово бъдещо Височество; забрана на титли, ордени и отличия в Княжеството; премахване от Народното събрание на всички правителствено назначени членове или членове по право; отхвърляне на сенат под каквато и да е форма; премахване на всякакви привилегии и рангове и други по-дребни въпроси, описани от мен в предишни мои депеша.

Втората тенденция е антируската. Тя вече се прояви: най-напред със самите гореспоменати мерки, повечето от които съвсем не по вкуса на руснаците, както се и очакваше; второ, с презрителното отхвърляне на доклада на Комисията на Петнайсетте, изготвен под специално руско покровителство и отхвърлен главно заради това; трето, с дързостта, с която Събранието преодоля изплетената от Русия паяжина на протакане и се зае енергично със задачите си, като по този начин не даде основание за всякакви сценарии за удължаване на Временното управление.

Тези тенденции, особено втората, трябва да призная, че насърчавах и реализирах с пълен успех. В действията си търсех нееднократно съдействието на моя австрийски колега и на другите делегати, но почти без изключение те ме посрещаха с уверение, че те не вземат участие в работата на Събранието, не общуват с неговите членове и нямат влияние върху тях – заявления в съзвучие с тяхната собствена скромност, но вероятно без строго съответствие с фактите.

Имам честта да добавя, че и двете гореспоменати тенденции с времето по-скоро ще се усилват, отколкото обратното, макар вътрешни причини е вероятно да противодействат на първата, а външни – на втората. Иначе и двете вероятно ще просъществуват за дълго занапред.

№ 37

Депеша относно започналите избори за Изборно събрание и опитите на Временното руско управление да го забави

Tirnovno, April 18, 1879
(No 61, “political”)

My Lord,

I had the honour to telegraph last night to Your Lordship that I had just returned from Constantinople, whither I had gone for the week of Easter recess. Further: That the second and special National Assembly for the Election of a Prince would, in accordance with a resolution passed by the Notables, be exclusively composed of Members returned by popular election at the rate of Three Members for every ten thousand male voters. The elections have already commenced, and the Assembly will meet on the 27th instant, and at once proceed to the election of a Prince. Meantime, the Assembly now sitting has almost completed its work of drawing up the Organic Law.

To the above I have now the honour to add, as explanation, that the constitution of the Electoral Assembly, which is absolutely popular, no Members “of right” and no Government Nominees being admitted, as also the nearness of the date fixed for its convocation, are by no means in accordance with the ideas of the Russian Provisional Government. This latter is accordingly now manoeuvring for a delay, in hopes of this regaining somewhat of its lost influence. I am doing my best to counterwork such manoeuvres: and have little apprehension of their succeeding.

Търново, 18 април 1879 г.
(№ 61, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имах честта да телеграфирам на Ваша Светлост предната вечер, че току-що се прибрах от Константинопол, където бях заминал за седмица по време на великденските празници. В допълнение: второто и нарочно Народно събрание за избор на княз, съобразно с решение, гласувано от първенците, ще се състои единствено и само от членове, избрани чрез народно гласуване в съотношение по три члена на всеки десет хиляди гласоподаватели мъже. Изборите вече започнаха и Събранието ще се събере на 27-и т.м. и незабавно ще пристъпи към избора на княз. Междувременно, сега заседаващото Събрание почти е завършило работата си по приемане на Органически устав.

Към горното имам честта да добавя като обяснение, че съставянето на Изборното събрание, което ще е изцяло народно, тъй като няма да има членове „по право“ или посочени от <Временната> управа, както и близката дата на свикването му, по никакъв начин не са в съзвучие с идеите на Временното руско управление, което съответно сега се опитва да предизвика забавяне с надеждата да си върне част от загубеното влияние. Аз давам всичко от себе си, за да подкопая подобни маневри и нямам големи опасения, че имат шансове за успех.

№ 38

Депеша относно обвиненията към Палгрейв, че не действа в съзвучие с австрийския си колега, и разговора му по въпроса с г. Цвидинек

Tirnovno, April 18, 1879
(No 62, “political”)

My Lord,

I had the honour this day to telegraph to Your Lordship, that Mr. Zwiedinek, the Austrian Delegate, had, in reply to my anxious and personal enquiries addressed to him on the subject, declared in the most positive manner that my action as Delegate had been throughout one of perfectly good understanding with himself, and

that I had not on any occasion met him with suspicion or distrust, or opposed, or counteracted him in any way. He further declared that whatever reports might have been made of a want of confidence or cooperation between us, were absolutely without foundation. To which I added that we two were, and remained, on the best possible terms.

In explanation of the above I have now the honour to subjoin:

That having understood from some of Your Lordship's Despatches of the present year, as also by private but unquestionable intelligence, that I had been repeatedly accused of not acting in concert with, and even of opposing, the Representatives of the Austrian Government, or, in clearer phrase, the Austrian Delegate, with whom alone I have, or can possibly have, any real or official contact; and being myself ignorant of the grounds on which such an accusation could have been based, I resolved, after careful consultation with Her Majesty's Representative at Constantinople, and by his advice, to state the case to the Austrian Delegate, my Colleague, in person, and to enquire of him what circumstances or incidents could have given rise to the evil report in question.

This I accordingly did today, without however indicating to him the precise sources whence I held my information. The sum of his answer, which was prefaced and accompanied by a declaration that he knew nothing of the accusations I alluded to, nor could imagine on what they were based, is given in the Telegram here extended.

I am happy to be able to report that I have been able to avoid, as it appears, any personal annoyance or offence to my Austrian colleague in the treatment of this rather delicate matter: so that our relations, both personal and official, remain, to the best of my knowledge, unimpaired in every respect.

Trusting that the present Statement may help to dissipate any vestige of doubt as to the cordiality and cooperation existing between my Austrian Colleague and myself, I have the honour to be...

Търново, 18 април 1879 г.

(№ 62, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имах честта да телеграфирам днес на Ваша Светлост, че г-н Цвидинек, австрийският делегат, в отговор на моите тревожни запитвания към него заяви най-положително, че моите действия като делегат са били в изключително добро разбирателство с него и че по никакъв повод не съм проявявал подозрение и недоверие или напротив, че не съм му противодействал по никакъв начин. След това той заяви, че каквито и донесения да са били пратени за липсата на доверие и сътрудничество помежду ни, те са абсолютно неоснователни. На което аз добавих, че ние двамата сме били и оставаме в най-добри възможни отношения.

Като обяснение на горното, имам честта да добавя:

Както разбирам от някои от депешите на Ваша Светлост от тази година, както и от мои частни, но сигурни сведения, нееднократно съм бил обвиняван, че не действам в съгласие и дори че се противопоставям на представителите на австрийското правителство, или по-ясно казано, на австрийския делегат, единствено с когото аз имам, или бих могъл да имам някакъв реален или служебен контакт; и тъй като съм в неведение на каква основа подобни обвинения могат да се базират, аз реших, след щателна консултация с представителя на Нейно Величество в Константинопол и по негов съвет, да споделя лично случая с австрийския делегат, мой колега, и да го запитам какви обстоятелства или инциденти може да са създали почва за въпросния злонамерен доклад.

Съответно аз постъпих така днес, без обаче да му посочвам точните ми източници на информация. Отговорът му в резюме, предшестван и придружен със заявление, че той не знае нищо за отправените обвинения, нито може да си представи на какво са основани, се дава в цитираната тук телеграма.

Радвам се да мога да съобщя, че, както изглежда, успях да предотвратя някакво лично раздразнение или обида от страна на моя австрийски колега в третирането на този така деликатен въпрос, така че нашите отношения, лични и служебни, остават, доколкото знам, ненакърнени в ни най-малка степен.

Вярвайки, че настоящото заявление би помогнало да се разсея всяка следа от съмнение, що се отнася до сърдечността и сътрудничеството между мен и моя австрийски колега, имам честта да бъда...

№ 39**Депеша относно протеста на османския императорски комисар срещу някои от членовете на Органическия устав**

Tirnovο, April 21, 1879
(No 63, "political")

My Lord,

I have the honour to transmit herewith a Copy of a Protest, presented in the name of his Government by the Imperial Ottoman Commissary to the Imperial Russian Commissary, against the Articles 1, 2, 3, 19, 22-34 of the Organic Law, adopted by the Assembly of Bulgarian Notables at Tirnovο.

The motive for Protest against the two first Articles is that, in the opinion of the Ottoman Government, they confer on Bulgarian Assemblies the power of changing the frontiers of the Principality; that for Protest against the Latter, the hereditary character which they assign to the Princely Dignity itself.

Having already, in accordance with Your Lordship's Instructions supported the Protest of the Ottoman Commissary against articles 1, 2 and 16, as mentioned in my Despatch No 40, present series; and having on that occasion received an answer identical with the one made to the Ottoman Commissary, being a disclaimer on the part of the Russian Commissary of all responsibility either for the Programme itself, which had emanated from S. Petersburg, or for the deliberations of the Assembly thereon; I have thought it best on the present occasion, in accordance with the unanimous opinion and practice of the Delegates, my Colleagues, to refer the Protest now in question to Her Majesty's Government, as the Austrian, French, German and Italian Delegates have done, each to his own, without further steps, and awaiting the honour of ulterior instructions. Of which my Colleagues and myself have officially informed the Imperial Ottoman Commissary. I ought perhaps to mention that I had previously assisted that Functionary drawing up the Protest itself.

Търново, 21 април 1879 г.
(№ 63, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да приложа тук копие от протест, връчен от османския императорски комисар от името на своето правителство на руския Императорски комисар срещу чл. чл. 1, 2, 3, 19, 22-34 от Органическия устав, гласувани от Събранието на българските първенци в Търново⁶⁶.

Мотивът за протест срещу първите два члена е, че според османското правителство те дават на българските събрания правомощия да променят границите на Княжеството, а протестът за втория е срещу наследствения характер на княжеската власт.

След като вече, според инструкциите на Ваша Светлост, подкрепих протеста на османския комисар срещу чл. 1, 2 и 16, както споменах в моята депеша № 40⁶⁷, настояща поредица, и след като получих по този повод отговор, идентичен с онзи, който бе даден на османския комисар, с който руският комисар отхвърля всякаква отговорност както по отношение на проектоустава, изработен в С. Петербург, така и спрямо решенията на Събранието след това, сметнах, че в настоящия случай е най-добре, в съзвучие с единодушното мнение и практика на делегатите, мои колеги, да отнеса въпросния протест до правителството на Нейно Величество, както постъпиха австрийският, френския, немския и италианския делегат, всеки до своето правителство, без последващи стъпки, очаквайки честта да получат последващи инструкции, за което аз и моите колеги официално информирахме османския императорски комисар. Може би трябва да спомена, че преди това помогнах на този сановник да състави самия протест.

№ 40**Депеша за приключването на обсъжданията на Органическия устав и недоволството сред руските политически кръгове**

Tirnovο, April 22, 1879
(No 64, "political")

⁶⁶ Нотата на османския императорски комисар е публикувана в: **Илчев, И.** 1997, с. 245 (№ 48).

⁶⁷ Виж тук документ № 23.

[...]

The revision of the Programme for an Organic Law is thus complete. In the remaining and concluding Sittings, two, or, at most, three in number, the Protocols of Sittings 16 to 20 inclusive, and the entire revised Organic Law or Constitution will be read before the Assembly, which will afterwards be formally closed by the Imperial Russian Commissioner.

It is to be noted that the Exarch, Bishops, and most of the Conservative or pro-Russian party, have latterly absented themselves from the meetings; and that the general feeling in Russian political circles is one of considerable dissatisfaction.

Търново, 22 април 1879 г.
(№ 64, гриф „политическа“)

[...]⁶⁸

Разглеждането на Проекта за Органически устав вече завърши. В оставащите и заключителни заседания – две или най-много три – протоколите от заседания 16 до 20 включително и целият ревизиран Органически устав или Конституция, ще се изчетат пред Събранието, което след това ще бъде официално закрито от руския Императорски комисар.

Добре е да се отбележи, че екзархът, митрополитите и повечето от Консервативната или Проруска партия в последно време отсъстваха от заседанията и общото усещане, което цари сред руските политически кръгове, е едно значително недоволство.

№ 41

Депеша относно влиянието на граф Игнатиев и на княз Дондуков в Княжеството и възможността да бъдат избрани за българския престол

Tirnov, April 23, 1879
(No 65, “political”)

My Lord,

I had the honour to telegraph last night to Your Lordship that the Assembly of Notables had completed their revision of the Programme of Organic Law, and would be itself closed by the end of the present week. Also: that the Second and larger Assembly for the Election of a Prince will be opened after a very short interval; when the election of Prince Battenberg may be considered as certain.

It is to be noted that although the democratic and independent tendencies of the Bulgarians have led them in their present Assembly so far to modify and even cancel on several important points the Russian constitutional Programme, and to substitute for it one of a singularly liberal character; and though the Russian Administration as such has lost much of its popularity during the last two months, and is even regarded with dislike, yet the personal influence of two individual Russians, namely General Ignatieff and Prince Dondoukoff, has, owing to various circumstances easy to understand and appreciate little diminished: and if prolonged presence has in some, though not a very substantial, degree damaged the latter, a similar absence has perhaps equally advantaged the former. Besides, in spite of all local and individual grievances, a general feeling of gratitude for favours received, not without anticipation of more to come, still inclines the mass of the people, and particularly the peasants, towards Russia and the Russians.

Hence were it not for the real or supposed declaration of the Czar that he will not permit any subject of his to accept the Bulgarian Princedom; the candidature would probably lie between Ignatieff and Dondoukoff, with slight odds in favour of the former. Many again, if perfectly sure that Prince Dondoukoff would not or could not accept the dignity in question, would offer it to his as a testimonial of regard, and just to give him the honour of a refusal. A foolish measure, but not impossible, nor even, I have cause to fear, improbable.

Setting however the two above-mentioned persons aside, and setting also aside as out of the question any Servian, Montenegrin or Wallachian candidate, none of whom even Russian influence could, I believe, force on Bulgaria, it may safely be said that, among all and any West European possible candidates, the Russian nominee, who is still, to all appearance, Prince Battenberg, will carry the day. The Assembly for the Election will, it is believed, be convoked on the 27th instant; and its work will be over within the week.

⁶⁸ Пропуснатата е част от депешата, която цитира промени в някои от членовете на Органическия устав.

Търново, 23 април 1879 г.
(№ 65, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имах честта да телеграфирам онази вечер на Ваша Светлост, че Събранието на първенците завърши преразглеждането на Проекта за Органически устав и ще бъде закрито в края на настоящата седмица. Също така: откриването на второто и по-голямо Събрание за избор на княз ще стане след съвсем кратък интервал, когато изборът на принц Батенберг може да се счита за сигурен.

Трябва да се отбележи, че въпреки своите демократични и независими тежнения, българите стигнаха в това Събрание дотам да променят и дори да отхвърлят редица важни точки от руския конституционен проект и да ги заменят с такива с необичайно либерален характер и, макар руската администрация като такава да загуби много от своята популярност пред последните два месеца и на нея да се гледа дори с неприязън, личното влияние все пак на двама отделни руснаци – именно на граф Игнатиев и на княз Дондуков – не е намаляло, което се дължи на разни обстоятелства, лесни за разбиране и оценка; и ако удълженото присъствие на последния е накърнило, макар и не в съществена степен влиянието му, то подобно отсъствие вероятно по същия начин е облагодетелствало първия. Освен това, въпреки всякакви местни и отделни оплаквания, всеобщото чувство на благодарност за получените облаги, не и без очаквания за нови такива, все още наклонява народните маси, и особено селяните, към Русия и руснаците.

Прочее, ако не беше истинската или предполагаема декларация на Царя, че той няма да позволи на никой свой поданик да приеме българското княжеско достойнство, кандидатурата вероятно щеше да бъде между Игнатиев и Дондуков, със слабо преимущество за първия. Мнозина също така, макар и да са напълно убедени, че княз Дондуков не може и няма да приеме въпросната чест, биха му я предложили като свидетелство на уважение и просто да му окажат честта да откаже. Глупав ход, но не и невъзможен, дори имам причина да се страхувам, че не е невероятен.

Като оставим обаче двамата гореспоменати настрана и също като оставим настрана въпроса за когото и да е сръбски, черногорски или влашки кандидат, никой от които, мисля, няма никога да наложи на България руското влияние, може спокойно да се каже, че сред всички възможни западноевропейски кандидати, руският избраник, който наглед е принц Батенберг, накрая ще спечели. Смята се, че Събранието по избора ще бъде свикано на 27-и т.м. и работата му ще приключи до края на седмицата.

№ 42

Депеша относно усилията на българското духовенство и неговите привърженици да наложат кандидатурата на княз Дондуков за българския престол

Tirnov, April 24, 1879
(No 67, “political”)

My Lord,

Yesterday evening I had the honour to telegraph to Your Lordship to the following effect: That the Clergy and their partisans are making serious efforts to have the Russian Commissary, Prince Dondoukoff, proposed and elected Prince of Bulgaria: that the proposal would probably be so made as to take the Assembly by surprise: and that there might be a real danger of its succeeding. I subjoined that a public and official notification of the declaration made, or said to have been made, by the Russian Emperor, prohibiting the election of any Russian subject to the dignity in question, would be singularly opportune, perhaps indeed absolutely necessary to frustrate the intended attempt; adding that the interval of time left for taking any such step was very short.

So many considerations render the attempt of electing Prince Dondoukoff for the Bulgarian Principality, or his acceptance of it, intrinsically improbable, that it was not till after carefully weighing the value of the evidence I had received, that I concluded it to be my duty to inform Your Lordship. Nor even now do I feel absolutely certain of the correctness of the statement. For greater security I have privately conferred with my Austrian Colleague on the subject: but he was unable to supply any additional information.

Търново, 24 април 1879 г.
(№ 67, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Вчера вечерта имах честта да телеграфирам на Ваша Светлост следното: духовенството и неговите привърженици полагат сериозни усилия руският комисар княз Дондуков да бъде предложен и избран за княз на България; тяхното предложение вероятно ще бъде направено изненадващо пред Събранието и може да има реална опасност това да успее. Добавих, че да се огласи публично и официално направеното от руския император изказване, или за което се твърди, че го е направил и в което забранява да се избере руски поданик на княжеския престол, е нещо изключително своевременно, а може би и абсолютно необходимо, за да се осуети планираният опит; нека добавя, че времевият интервал на разположение за такава стъпка, е много кратък.

Толкова съображения правят опита по избиране на княз Дондуков за български княз или неговото съгласие за това невероятен сам по себе си, че едва след внимателно претегляне стойността на сведенията, които получих, реших, че е мой дълг да информирам Ваша Светлост. Дори сега не съм абсолютно сигурен във верността на твърдението. За по-голяма сигурност аз говорих частно по въпроса с моя австрийски колега, но той не беше в състояние да ми даде допълнителна информация.

№ 43

Депеша относно подписването на Органическия устав от Събранието и дадените на Палгрейв уверения от руския дипломатически агент Давидов, че няма да се позволи избора на руски поданик за българския престол

Tirnovο, April 28, 1879
(No 69, “political”)

My Lord,

I had the honour this afternoon to telegraph to Your Lordship to the following effect.

The amended programme of an Organic Law was today signed by the Assembly in a full sitting: after which the Imperial Russian Commissary entered the Assembly Room, and with a short speech, in which nothing occurred requiring special notice, declared the Assembly closed. The Ottoman Commissary and the five Delegates ad hoc, as also the Russian Diplomatic Agent, were all present by invitation: and all, the Imperial Ottoman Commissary excepted, signed a short Protocol, affirming the fact that the Assembly, having elaborated an Organic Law, had been closed in regular form.

The second Assembly, for the election of a Prince, will be opened tomorrow by the Russian Commissary: and will probably complete its work in two sittings, perhaps even in one. The idea of proposing a Russian candidate seems to have been definitely abandoned.

To this telegram I have the honour to add that, though a certain amount of enthusiasm was manifested, there was in no part of the proceedings any approach to disorder: and that although the natural and inevitable compliments and congratulation, passed between the Russian Commissary and the Assembly, nothing was said on either side alluding, however remotely, to extra-territorial matters, or that hinted at other dispositions than those of the Treaty of Berlin.

I have also the honour to add that I received this morning from the Russian Diplomatic Agent, M. Davidoff, the most positive assurance that nothing approaching to the candidature of any Russian subject would be permitted. The general expectation is that the entire business of Election will be got through with as little ceremony as possible, in fact by acclamation.

Търново, 28 април 1879 г.
(№ 69, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имах честта този следобед да телеграфирам на Ваша Светлост следното.

Поправеният проект за Органически устав днес беше подписан от Събранието в присъствието на всички депутати, след което руският императорски комисар влезе в заседателната зала и с кратка

реч⁶⁹, в която нищо не заслужава специално отбелязване, обяви Събранието за закрито. Османският комисар и петимата делегати ad hoc, както и руският дипломатически агент, всички бяха поканени да присъстват: и всички, с изключение на османския императорски комисар, подписахме кратък протокол⁷⁰, потвърждаващ факта, че Събранието, изработило Органически устав, е било закрито по всички правила.

Второто Събрание по избор на княз ще бъде открито утре от руския комисар и вероятно ще приключи работата си в две заседания, вероятно даже и в едно. Идеята да се предложи руски кандидат изглежда е изоставена окончателно.

Към тази телеграма имам честта да добавя, че макар и да бе показан известен ентузиазъм, в никой момент от заседанията нямаше и намек за безредие и освен естествените и неизбежни любезности и поздравления, разменени между руския комисар и Събранието, никоя страна не каза нищо, което да намеква, дори и смътно, за извънтериториални въпроси или да насочва към разпоредби, различни от разпоредбите на Берлинския договор.

Имам също честта да добавя, че тази сутрин получих от руския дипломатически агент г-н Давидов най-положителни уверения, че няма да се позволи нищо, което да се доближава до кандидатурата на който и да било руски поданик. Общото очакване е, че цялата процедура по избора ще се проведе с възможно най-малки церемонии, всъщност с акламация.

№ 44

Депеша относно изоставянето на идеята за избор на руски поданик (в частност княз Дондуков) за български княз

Tirnovο, April 28, 1879
(No 70, "political")

My Lord,

I have the honour to report that not having received any answer to a telegram which I sent Your Lordship on the 23rd instant, and had also the honour of extending in my Despatch No 67 present series, of the 24th, regarding a scheme for proposing a Russian subject, and in particular the present Imperial Russian Commissary, as candidate for the Principedom of Bulgaria, and fearing lest by any chance my first-mentioned communication might have miscarried, I telegraphed the same in substance to Her Majesty's Acting Diplomatic Representative at Constantinople, in order that the intelligence might, if necessary, be sent forward to him.

I have now the honour to state that, from whatever cause, the project in question, which seemed at one time to be seriously entertained, now appears to have been happily abandoned, though absolute security is, of course, unattainable in a matter of this kind.

The Imperial Ottoman Commissioner, at my recommendation, telegraphed to his Government at Constantinople, on the same day and in the same sense as myself.

Търново, 28 април 1879 г.
(№ 70, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да Ви съобщя, че тъй като не получих отговор на телеграмата, която изпратих на Ваша Светлост на 23-и т.м. и която имах честта да цитирам в моята депеша № 67 от 24 т.м.⁷¹, настояща поредица, относно замисъла да се предложи руски поданик и по-специално сегашният руски императорски комисар като кандидат за българското княжеско достойнство, и страхувайки се да не би моята гореспомената телеграма да не е била доставена, аз телеграфирах в общи линии същото на и.д. дипломатически представител на Нейно Величество в Константинопол, така че ако се наложи, сведенията да бъдат изпратени нему.

Сега имам честта да добавя, че по някакви причини, въпросният план, който по едно време изглеждаше да има сериозна поддръжка, сега за щастие изглежда изоставен, макар и абсолютна сигурност, разбира се, не може да се търси при въпроси от подобно естество.

⁶⁹ Речта на руския императорски комисар виж в: **Учредително НС. Дневници...**, с. 207.

⁷⁰ Протоколът за закриването на Събранието е публикуван в: **Алманах на Бълг. конституция...**, с. 362.

⁷¹ Виж тук документ № 42.

По моя препоръка Османският императорски комисар телеграфира на своето правителство в Константинопол на същия ден и в същия смисъл като мен.

№ 45

Депеша относно откриването на Събранието за избиране на български княз и избора на принц Александър Батенберг за българския престол

Tirnovο, April 29, 1879
(No 71, "political")

My Lord,

I have the honour to report that the Assembly convoked for the Election of the future Prince of Bulgaria was this morning opened by the Imperial Russian Commissary, in the presence of the Ottoman Commissary and the Delegates *ad hoc* invited to that effect. The Assembly, which was wholly composed of members chosen by popular election after the manner which I have had the honour to explain in my previous Despatches, numbered Two hundred and Fifty deputies, amongst whom were twenty two Turks, some Greeks, and an Armenian. I have the honour to enclose a Translation of the Russian Commissary's opening speech, in which distinct mention was made of the exclusion of Russian subjects from the Candidature. A Protocol recording the opening of the Assembly, and its object, was signed by all present, the Ottoman Commissary alone excepted.

Doors were then closed, the Deputies only remaining within. After a few short preliminaries the Bishop of Tirnovο, who had been elected as one of the Representatives for that Town, then addressed the Assembly, naming Prince Reuss, Prince Waldemar of Denmark, and Prince Alexander Battenberg as the possible Candidates, and giving his own opinion in favour of the last. When he had ended speaking the entire Assembly, without further discussion elected Prince Battenberg by unanimous acclamation. This result was at once made public amid much and enthusiastic rejoicing, but without any disorder. Followed popular demonstrations of gratitude towards the Russian Commissioner, in which such of the Delegates as chanced to be present were, in their measure, included. The choice made was evidently a very popular one, and sufficiently in accordance with the general wish.

Intelligence was telegraphed to the newly chosen Prince by the Russian Commissioner, and a Deputation of Six Notables, selected by the same, will, it is said, be sent without delay to wait on the Elected Prince in all form.

Търново, 29 април 1879 г.
(№ 71, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да съобщя, че Събранието, свикано за избиране бъдещия княз на България, бе открито тази сутрин от руския императорски комисар в присъствието на османския комисар и поканените по този повод делегати *ad hoc*. Събранието, което беше изцяло съставено от членове, избрани чрез народен вот, по начин, който имах честта да обясня в предишните ми депеша, наброяваше 250 депутати, сред които двадесет и двама турци, неколцина гърци и един арменец. Имам честта да приложа превод на встъпителната реч⁷² на руския комисар, в която изрично се изтъква, че руски поданици са изключени като кандидати. Всички присъстващи, с изключение на османския комисар, подписаха протокол за откриване на Събранието и неговата задача.

Тогава вратите бяха затворени и вътре останаха само депутатите. След кратка подготовка Търновският митрополит, който беше избран като един от представителите на своя град, се обърна тогава към Събранието, посочи принц Ройс, принц Валдемар Датски и принц Александър Батенберг като възможни кандидати и даде своето собствено мнение в полза на последния. След като той приключи речта си, цялото Събрание, без повече дискусии избра принц Батенберг с единодушни акламации. Резултатът беше веднага оповестен публично с много радост и ентузиазъм, но без всякаво безредие. Последваха народни демонстрации на благодарност към руския комисар, в които бяха включени и делегатите, имали шанса да присъстват тук. Очевидно направеният избор беше много популярен и достатъчно в съзвучие с общото желание.

⁷² Речта на руския императорски комисар е публикувана в: *Алманах на Бълг. конституция...*, с. 370–371.

Руският комисар телеграфира вестта на новоизбрания княз и казват, че депутацията от шестима първенци, подбрани от него, ще бъде незабавно изпратена да посрещне избрания княз по всички правила.

№ 46

Депеша относно официалното обявяване на принц Александър Батенберг за български княз и съобщението за назначаване на българи на мястото на руски администратори в 26-те окръга на Княжеството

Tirnovovo, April 30, 1879
(No 75, "political")

My Lord,

I have the honour to report that the Election of Prince Alexander Battenberg to the Bulgarian Principedom was this day officially announced in the Electoral Assembly by the Russian Commissary, who also read a congratulatory Telegram addressed to the Assembly by the Empress of Russia.

The appointment of Bulgarian in the place of Russian Governors to the twenty six Districts into which the Principality is now divided was also officially announced, and a Postal Regulation promulgated, after which the Assembly was adjourned without any further formality.

A Review of Five Battalions, one Squadron and one Field Battery of the Bulgarian Militia, at which all the Delegates ad hoc were present by invitation, closed the proceedings of the day.

Търново, 30 април 1879 г.
(№ 75, гриф „политическа“)

Ваша Светлост,

Имам честта да съобщя, че изборът на принц Александър Батенберг за българския престол днес беше официално обявен в Изборното Събрание от руския комисар, който също така прочете поздравителна телеграма, адресирана до Събранието от руската императрица.

Беше съобщено също така за назначаването на българи на местата на руските управители на 26-те окръзи, на които Княжеството сега е разделено и беше оповестена Пощенска наредба, след което Събранието беше закрито без повече формалности.

Дневният ред приключи с преглед на пет батальона, един ескадрон и една полева батарея на българското народно опълчение, на който се отзоваха на поканата да присъстват всичките делегати ad hoc.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Документални / Архивни източници

Алманах на Бълг. конституция... – Алманах на Българската конституция. Пловдив, 1911. [Almanah na Balgarskata konstitutsiya. Plovdiv, 1911.]

Британски документи по националния въпрос... – Британски дипломатически документи по българския национален въпрос. Т. 1. 1878–1893. София, 1993. [Britanski diplomaticheski dokumenti po balgarskiya natsionalen vapros. T. 1. 1878–1893. Sofia, 1993.]

Учредително НС. Дневници... – Учредително българско народно събрание в Търново, 1879 г. Дневници. Фототипно издание. Съст. и ред. М. Бошнакова. София, 2009. [Uchreditelno balgarsko narodno sabranie v Tarnovo, 1879 g. Dnevniitsi. Fototipno izdanie. Sast. i red. M. Boshnakova. Sofia, 2009.]

Учредително НС. Спомени... – Спомени за Учредителното събрание от 1879 г. Съст. Е. Стателова, З. Маркова. София: Издателство на Отечествения фронт, 1979. [Spomeni za Uchreditelnoto sabranie ot 1879 g. Sast. E. Statelova, Z. Markova. Sofia: Izdatelstvo na Otechestveniya front, 1979.]

Учредително НС. Документи... – Учредителното събрание 1879 г. Документи. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, Главно управление на архивите при Министерски съвет, 2004. [Uchreditelnoto sabranie 1879 g. Dokumenti. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, Glavno upravlenie na arhivite pri Ministerski savet, 2004.]

FO 1878–78/2838 (1878)

FO 1879–78/2982 (1879)

Публикации

Генов, Г. П. 1940 – Г. П. Генов. Международни актове и договори, засягащи България. София, 1940. [G. P. Genov. Mezhdunarodni aktove i dogovori, zasyagashti Balgaria. Sofia, 1940.]

Илчев, И. 1997 – Ив. Илчев. Един народ в движение. Доклади на френския дипломатически консул в България Жюл Шефер (1879 г.). – Известия на държавните архиви, бр. 73, 1997. [Iv. Ilchev. Edin narod v dvizhenie. Dokladi na frenskiya diplomaticheski konsul v Balgaria Zhyul Shefer (1879 g.). – Izvestiya na darzhavnite arhivi, br. 73, 1997.]

Матеев, П. 2017 – П. Матеев. Автобиография, спомени, дейност. Съст. А. Стрезова, Стр. В. Панайотов. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2017. [P. Mateev. Avtobiografiya, spomeni, deynost. Sast. A. Strezova, Str. V. Panayotov. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 2017.]

Палангурски, М. 2014 – М. Палангурски. Учредителите. Участниците в Учредителното народно събрание в Търново, 10.II.–16.IV.1879 г. София: Сиби, 2014. [M. Palangurski. Uchreditelite. Uchastnitsite v Uchreditelnoto narodno sabranie v Tarnovo, 10.II.–16.IV.1879 g. Sofia: Sibi, 2014.]

Munro, H. 1918 – H. Munro. The Berlin Congress. Washington: Government Printing Office, 1918.

The Foreign Office List for 1911... – The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book for 1911.

Интернет-базирани източници

Palgrave, W. G. 1917 – William Gifford Palgrave (1826–1888). Critical and Biographical Introduction. – In: C. D. Warner et al. comp. The Library of the World's Best Literature. An Antology in Thirty Volumes. 1917. – < <https://www.bartleby.com/library/prose/3892.html> (available on August 7 2018; 15:44) >.

Съкращения

FO – Foreign Office